3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1973

17333

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Liljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić i Dinko Tusun.

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 13 d.

Godišnja pretplata 50 d uplaćuje se u korist tekućeg računa 30101-678-448

Godišnja pretplata za inozemstvo 5 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb

30101-620-16
3096-268

Grafički uslužni centar — Zagreb
Tiskara »Orbis« — Zagreb

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, Zagreb broj 174/2—1973. od 26. IV 1973.

MARULIĆ
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 3 ZAGREB, RUJAN 1973. GOD. VI

Josip NAGY

Vatroslav Jagić

U povodu pedesete obljetnice smrti

Iste godine, 1838, kada se August Šenoa rodio 14. studenoga u Zagrebu, rodio se 6. srpnja Vatroslav Jagić u Varaždinu. Obojica su djetinjstvo proveli u godinama ilirizma. Ruskom književnom historiku Aleksandru Nikolajeviču Pypinu pisao je Jagić iz Beča 25. srpnja 1881. da je Šenoa neizlječiv bolesnik (beznadježno bolen) — Šenoa je umro 13. prosinca te godine — i istaknuo značenje njegovih historijskih romana. Naklonost historijskom romanu, koju je Jagić očitovao u više navrata, u skladu je s njegovim već zarana ustaljenim poimanjem zadaće i cilja slavenske filologije. Ona, po njemu, ima obuhvatiti čitav duševni život slavenskih naroda kako se on odrazuje u njihovim jezicima i pisanim spomenicima, u književnim djelima pojedinih pisaca, u pjesničkoj tvorbi naroda, u vjerskom životu, predaji i običajima. U područje rada slavenske filologije, prema tome, spada izučavanje crkvenoslavenskoga jezika, živih slavenskih jezika i njihovih narječja, slavenskih književnosti, njihovih međusobnih odnosa i veza s književnostima susjednih naroda, etnografije, mitologije itd. Vjeran načelima hrvatskog ilirizma i njegovoj ideji o slavenskoj uzajamnosti, a pošavši, prirodno, korak dalje, Jagić je slavenskoj znanosti odredio značajnu zadaću u suradnji oko općega, međunarodnoga, znanstvenog i kulturnog napretka.

Nakon dovršene osnovne i srednje škole u Varaždinu i Zagrebu, Jagić studira g. 1856—1860. klasičnu filologiju na sveučilištu u Beču; deset godina

(1860—70) suplent je pa profesor na gimnaziji u Zagrebu. To je u Hrvatskoj doba oživljavanja lijepe književnosti, publicistike i kazališta, ali i prijelaz od diletantizma na ozbiljan znanstveni rad. To je bio glavni cilj »Književnika«, u čije uredništvo, pored Račkoga i Torbara, ulazi Jagić u svojoj 26. godini. Da je uredništvo tako dobilo vrsnog slavenskog filologa, moglo se naslutiti već po njegovoj raspravi *Slovjensko jezikoslovje* u drugom svesku *Književnika* i *Napredak slovinske filologije posljednjih godina* u 14. i 17. knjizi *Rada* Jugoslav. Akademije.

Za povijest književnosti, koju je Jagić već šezdesetih godina postavio na čvrste temelje, značajne su njegove riječi u ocjeni prve knjige Ljubićeva *Ogledala književne povijesti jugoslavjanske* (1864): »Naša i najstarija književnost mnogo je bogatija, samo što naliči neotkrivenu skrovištu i neiskopanu bogatstvu; onomu pako, za što se već kojekako i znade, manjka jedinstvena misao, koja će pojedine česti okupiti i spojiti« (Književnik 2, 572). Ova posljednja osnovna misao lebdjela je pred očima Jagiću kad je, baš tada, pisao svoju *Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (1867), koja obuhvaća samo najstarije doba do 14. st., a za koju sam kaže da je »bila tek uvod u nešto čega nije bilo« *(Spomeni mojega života,* 1,78; izd. Srpska akademija, Beograd 1930). Ona je svoje značenje zadržala sve do dana današnjega, a Jugoslavenska akademija učinila je veliku uslugu nauci kad ju je g. 1953. ponovno izdala.

Prvi njegov ozbiljan rad je članak »Quomodo scribamus nos« u Narodnim novinama g. 1859, koji diše duhom tadanjih jalovih pravopisnih borba, a posljednji »Mommsen i Rački« u Bulićevu Zborniku g. 1924, objelodanjen, dakle, poslije Jagićeve smrti. On je jedan od prvih članova Jugoslavenske akademije, osnovane g. 1866; surađuje u njezinim izdanjima, u »Radu«, »Starinama«, u zbirci »Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium« skupa s F. Račkim i I. Črnčićem priređuje izdanje Hrvatskih pisanih zakona. Dragocjena zbirka »Stari pisci hrvatski« osnovana je na njegov prijedlog.

Otpušten iz državne službe zbog sukoba s Davidom Starčevićem povodom slavljenja bana Jelačića (o tome u »Spomenima« 1, 104—110), postao je drugi tajnik Jugoslavenske akademije. Kad je g. 1870. bila osnovana na Novorosijskom sveučilištu u Odesi katedra za sanskritski jezik i poredbeno jezikoslovlje, Jagić je, stekavši doktorat u Leipzigu, zauzimanjem ruskog slaviste Izmaila Ivanoviča Sreznjevskoga, koji četrdesetih godina bijaše obišao naše krajeve i drugovao sa Stankom Vrazom, postao izvanredni profesor poredbene gramatike na tom sveučilištu. Prije nego je započeo predavanja dobio je plaćen dopust u svrhu izučavanja sanskrita u Berlinu. Kao redovan profesor proboravio je u Odesi dvije godine, 1872—1874; prelazi u Berlin kao prvi profesor na novoosnovanoj katedri za slavenske jezike i književnost na tamošnjem sveučilištu. U Berlinu je osnovao dobro poznati filološki slavistički časopis »Archiv für slavische Philologie«, koji je izdavao g. 1876.—1920. Poslije Jagićeve smrti (1923) je izdavao taj časopis neredovito g. 1923—1929. E. Berneker. »Archiv« je doskora bio zapažen i cijenjen u evropskim znanstvenim centrima; znatno je doprinio upoznavanju uloge nauke o slavenstvu u općoj filogogiji, kako, pored ostalih, napominje u posljednje doba (1963) urednik Jagićeve korespondencije s ruskim učenjacima 1865—1886. sada već pokojni

Viktor Vladimirovič Vinogradov. O svom časopisu kasnije bolno primjećuje Jagić: »Godina 1920-a, kada ovo pišem, ide kraju (danas je 22. decembra), ona je uz mnoga druga razočaranja za cijeli kulturni svijet donijela i mojemu *Arhivu* osudu na smrt; sa 37. tomom mora prekinuti svoj život, a ja sam se nadao da ću dotjerati do punih 40 tomova. Mirne duše ostavljam savremenicima i potomcima, da odgovore na pitanje, da li je Arhiv održao zadano u... pomenutom oglasu obećanja« (Spomeni 1, 282).

Svoju namjeru da izdaje časopis Jagić je priopćio bližim znancima, kojih je već g. 1875. imao lijep broj, da bi dobio vrijednih suradnika. Priopćio ju je i F. Račkomu, a on mu u odgovoru napisao: »Vašu odluku o izdavanju »Archiva« ne samo odobravam, nego se tomu pothvatu i radujem, samo ako vas oni, o kojih mi pišete, zbilja podupirali budu, jer ne bih želio da sami svoje sile tarete. Učinit ćete našem narodu uslugu, ako priopćite svijetu ono malo što se kod nas radi na književnom polju.« Rački je o tome obavijestio biskupa Strossmayera (Korespondencija Rački-Strossmayer 1,355).

Neki Jagićevi članci u tom časopisu snažno su odjeknuli u nauci. Članak »Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik« u prvom svesku njegov odani prijatelj Baltazar Bogišić označuje »prekrasnim«, a za taj svezak u cjelini dodaje: »Ako Vam tako budu i buduće sveske, teško će Vam biti naći takmaca i među švapskim časopisima te vrste« (Spomeni 1,293). Još veći odjek imao je članak »Jedno poglavlje iz prošlosti južnoslavenskih jezika« (»Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen« u 17. svesku) u kome je dao prvenstvo teoriji valova (Wellentheorie) jezikoslovca I. Schmidta nad teorijom o rodoslovnom stablu (Stammbaumtheorie) Augusta Schleichera. U hrvatskom prijevodu donio ga je M. Kombol u zbirci »Izabranih kraćih spisa« V. Jagića, Zagreb (Matica hrvatska, izvanredno izdanje) 1948, 286—317.

Nakon 6-godišnjeg boravka u Berlinu Jagić je g. 1880. došao u Petrograd da »po jednodušnoj želji tako universiteta petrogradskoga kao i Akademije nauka u oba zavoda zauzme stolicu svoga nezaboravnog starog prijatelja Sreznjevskoga« (Spomeni 1,457). Odnosima u akademiji bio je Jagić zadovoljniji nego onima na sveučilištu. U akademiji u užem krugu slavista K. Grota, A. Byčkova, M. Suhomlinova, A. Veselovskoga i Jagića razvile su se veze srdačnog, iskrenog prijateljstva, na sveučilištu su bili ljudi različitih političkih mišljenja, malo ili nimalo vezani među sobom naučnim interesima.

Jagićeva katedra na petrogradskom sveučilištu bila je za ruski i crkvenoslavenski jezik; predavao je povijest ruskog jezika, povijest postanka i razvitka staroslavenskog jezika, filološki analizirao staroslavenske spomenike, predavao gramatiku pojedinih slavenskih jezika, komparativnu gramatiku, povijest crkvenoslavenske i dalmatinsko-dubrovačke književnosti. Sam primjećuje: »Osobito dobro pamtim, kolika se gomila slušača sakupila na lekcije o gramatici poljskog jezika. Taj s naučnog gledišta opravdani obzir na poljski jezik nije nalazio odjeka ni u lekcijama Sreznjevskoga ni u predavanjima Lamanskoga, koji se uopće nije ni bavio filologijom; njega je zanimala tek politika i kulturna istorija slovenskih naroda« (Spomeni 2,2—3). Profesor petrogradskog sveučilišta slavist Vladimir Ivanovič Lamanski (1833—1914) bio je jedan

od glavnih zastupnika ruskih slavjanofila i postavio tezu o slavenskogrčkom svijetu prema germanskoromanskom.

Jagićev boravak u Petrogradu potrajao je šest godina (1880—1886), koliko i onaj u Berlinu. Njegova prepiska s Račkim, koja nije bila prekinuta njegovim dolaskom u Petrograd, opširno dolazi do riječi u *Spomenima* (2,93—123). Jagić rado pita Račkoga za zbivanja »u našoj lijepoj, pitomoj Hrvatskoj« a Rački ga izvješćuje o mnogim pojedinostima, naročito o zagrebačkom potresu g. 1880. i o smrti Đure Daničića g. 1882. Daničić bijaše izdao prvu knjigu »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, koji izdaje Jugoslavenska akademija (1880—1882), i obradio jedan dio za drugu knjigu. Strossmayer, Rački i drugi smatrali su da je Jagić najpozvaniji da nastavi obrađivanje rječnika. Ministar narodne prosvjete u Srbiji, Jagićev prijatelj Stojan Novaković, ponudi mu »uz sjajne ponude i pogodbe« stolicu slavenske filologije u Beogradu. Nije prihvatio ni jednu ni drugu ponudu »ne zato« — kako sam kaže — »što bi već tada imao na umu Beč, već što se osjećao vezanim za Rusiju, koja je toliko za nj uradila«.

Kad ga Rački izvješćuje o »zagrebačkim zadjevicama« i o političkim prilikama, dodaje: »Vaš posao nije politika, kano što nije ni moj sada, ali ne smijemo se ni nje posvema odreći, jer bez povoljnih političkih okolnosti besplodna je i naša književna radnja.« Tako je bilo i Jagićevo uvjerenje, kome je on više puta dao izražaja za nemirnih dana g. 1908—1914.

Prijelaz Jagićev iz Berlina u Petrograd Račkoga je vrlo obradovao. »U Berlinu« — piše mu 20. listopada 1880. — »mogli ste raditi i radili ste perom i knjigom, u Petrogradu radit ćete uz pero i knjigu živom riječju, koja sa stolice učiteljske mnogo djeluje. Ovdje moći ćete odgojiti podmladak filologijski« (Spomeni 2,94). A kad se iz Petrograda preselio u Beč, pisao je Strossmayeru da to nikako ne odobrava, jer da u Beču ne može za znanost tako djelovati kao u Petrogradu (Korespondencija Rački-Strossmayer 3, 215).

Jagić je već otprije znao da će ga Miklošič predložiti za svog nasljednika u Beču. Pred odlazak u Berlin g. 1874. pisao mu je da je on jedini sposoban »da izgradi slavensku filologiju«. »Sa teškim srcem poslije velike duševne borbe« odlučio se da ostavi Rusiju i da, prvenstveno iz obiteljskih razloga — odgoj kćeri i sina — prijeđe u Beč. Njegovi odnosi s ruskim znancima ostadoše i dalje prijateljski; prvih godina boravka u Beču redovito je pod jesen dolazio u Petrograd da radi.

Svoje široko shvaćanje slavenske filologije iznio je i pobliže ocrtao u svom nastupnom predavanju u Beču g. 1886. Njegov prijatelj iz petrogradske akademije A. Veselovski, koji se tada nalazio u Beču i prisustvovao Jagićevu predavanju, objelodanio je o njemu topao prikaz u »Vjestniku Evropy« za 1886. i u njemu upitao je li za tako širok program dovoljan jedan profesor. Pitanje o sticanju novih suradnika ostavio je Jagić za budućnost; zasad mu je glavna briga osnivanje slavenskog seminara. Osnovan je bio već 1886. g. a Jagić mu je stajao na čelu do umirovljenja 1908. g. O njemu kaže: »Kad je moj seminar stupio u život, bila je prva i najglavnija moja briga, da molbama na sve strane slavenskog svijeta nakupim što više izdanja od raznih akademija i učenih društava za biblioteku mog mlađahnog instituta. Mislim, da se smijem pohvaliti, da mi je to pošlo za rukom u sjajnoj mjeri. A inventar iste biblioteke može posvjedočiti, da sam i sam mnogo knjiga iz svoje biblioteke

poklonio seminaru . . . Ja sam s velikom ljubavi, da ne reknem s oduševljenjem, gledao da u tom malenom institutu stvorim uzoran i koristan zavod, koji će k sebi privlačiti izbliza i izdaleka« (Spomeni 2,68 i 129).

Iz broja svojih vrijednih đaka, članova njegova bečkog seminara, Jagić spominje: Rumunja J. Bogdana, Bugara D. Matova i M. Ivanova, Čeha J. Karaseka, Srbina Đ. Đorđevića, Slovence V. Oblaka, R. Nahtigala, J. Prijatelja, F. Kidriča, Ruse J. Kozaka, M. Speranskoga, S. Ilinskoga, V. Grunskoga, A. Grigorjeva i A. S. Arhangelskoga. Ovima bih pribrojio: N. Andrića, J. Aranza, V. Čorovića, F. Fanceva, B. Gavellu, P. Kolendića, M. Kombola, Lj. Marakovića, T. Matića, M. Medinija, D. Prohasku i M. Tentora.

Ja sam bio Jagićev đak za svoje II—IV godine (1903—1906) — prve sam godine bio u Grazu na slavistici kod M. Murka i K. Štrekelja — podjedno član njegova seminara, koji sam pohađao i kasnije za svog boravka u Beču. Kod njega sam doktorirao u studenome 1906. a ispit za nastavničku službu u srednjoj školi položio sam neposredno prije njegova odlaska u mirovinu. U trajnoj vezi s njim ostao sam sve do svog odlaska iz Beča u travnju 1919. Posljednji put sam ga posjetio u proljeće 1923. prije nego što je njegova bolest, skleroza, krenula nagore. — Preminuo je 5. kolovoza 1923. — Razgovarali smo o koječemu, o političkim, naučnim i književnim prilikama kod nas, na koje se on često navraća u svojim »Spomenima«. Ove sam najprije poznavao u njihovu njemačkom sastavu »Erinnerungen aus meinem Leben«, namijenjenom bečkoj Akademiji. Prigodimice sam listao po njegovoj opsežnoj korespondenciji i saznao iz njegovih ustiju koješta vrlo zanimljiva.

U moje je doba Jagić predavao: povijest slavenske filologije, slavensku sintaksu, povijest ruskog jezika, povijest crkvenoslavenske književnosti, slavensku etnografiju, gramatiku crkvenoslavenskog jezika i slavensku paleografiju. Seminarske vježbe držao je četiri sata tjedno; dva sata su bila namijenjena čitanju kojeg starijeg teksta ili novijeg pisca, primjerice iz njegovih »Specimena« i Bernekerove »Slavische Chrestomathie«, staročešku Katarinsku legendu, Smrt Smail-age Čengića, Gorski vijenac, Mickiewiczev »Pan Tadeusz«. Druga dva sata čitali su članovi seminara svoje radnje, često izvatke iz doktorskih disertacija, referate o novijim filološkim publikacijama. Kod čitanja tekstova, radnja i referata trebalo se osvrnuti ne samo na noviju nego i na stariju literaturu. Jagić je želio da se pripadnik jednog slavenskog naroda ogleda na području jezika, književnosti, kulture drugog. Lijep broj tih seminarskih radnja i doktorskih disertacija objelodanio je u svom »Archivu«; na njih se navraća i u svojoj »Povijesti slavenske filologije« (Istorija Slavjanskoj Filologii, 1910).

Prigodom dvadeset pete godišnjice osnutka Seminara za slavensku filologiju na bečkom sveučilištu g. 1911/12. sastavio sam, po želji prof. M. Rešetara, koji je, nakon Jagićeva umirovljenja, preuzeo vodstvo toga zavoda, o njemu prilično opsežnu spomenicu. Izrada se nešto zavukla, uvažile su se neke Jagićeve i Jirečekove nadopune pa se za burnih dana u srpnju 1914. rukopisu u tiskari zametnuo trag.

Bibliografiju Jagićevih radova naći ćemo u »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića« (1908) u »Jugoslavenskom filologu« III (1922—1923), kod P. Oreškova u »Izvjestija na seminara po slovjanska Filologija«, III (1911) i u zbirci »Iza-

branih kraćih spisa« Vatroslava Jagića, koju je priredio Mihovil Kombol, Zagreb (Matica hrvatska) 1948.

U doba kada se u Evropi očituje znatno zanimanje za jezike i književnosti, u slavenskom se svijetu to ispoljava u radu J. Dobrovskoga, B. Kopitara, A. H. Vostokova i P. J. Šafarika, u »ilirskom« krugu kod Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića, Bogoslava Šuleka. Nastavljaju ga s jakim porivom naprijed F. Miklošič, V. I. Lamanskij, I. A. Baudouin de Courtenay, A. I. Sobolevskij, A. A. Šahmatov i V. Jagić.

Znatan dio Jagićeva naučnog rada sačinjavaju njegove jezične rasprave, koje ponajviše zasijecaju u područje historijske gramatike. Takva je bila već njegova »Gramatikà jezika hrvatskoga, osnovana na starobugarskoj slovjenštini« (1864, za više razrede srednjih škola), rasprava »Iz prošlosti hrvatskoga jezika« u »Književniku« I. (1864) pa niz članaka o srodnosti slavenskih jezika i slavenskom prajeziku pod naslovom »Neka sporna pitanja« (»Einige Streitfragen«) u Archivu 20, 22, 23, 28. Sintaksne pojave pratio je s pogledom unatrag na najstarije jezične spomenike i u vezi s dijalektičnim osobinama, kako pokazuju njegovi prinosi slavenskoj sintaksi (Denkschriften bečke akademije g. 1899).

Filološka kritika vodila je oduvijek Jagića na istraživanje kulturne prošlosti Slavena, u prvom redu Južnih Slavena i Rusa; zanos za to značajno područje naučnog djelovanja ostao je kod njega živ, reklo bi se, sve do smrti. Blagoslovljena ploda donio je njegov dugogodišnji, neumoran rad na istraživanju i kritičnom izdavanju starih spomenika, razjašnjenje njihovih međusobnih odnosa, ustanovljivanje sredine i doba njihova postanka: Zografsko evanđelje (1879), Marijinsko evanđelje (1883), za hrvatsku protestantsku književnost važno »Vsih prorokov stumačenje hrvatsko« (1897), Bolonjski psaltir (1907) i drugo. Oprema tih izdanja pokazuje kako je kritika teksta bila jaka Jagićeva strana.

Jednim od svojih glavnih zadataka smatrao je Jagić naučno ispitivanje života i rada slavenskih apostola Ćirila i Metodija i prvog razdoblja slavenske pismenosti. Pobijao je Kopitar-Miklošičevu tvrdnju da bi staroslavenski jezik bio nekoć jezik panonskih Slavena (Slovenaca) i iznašao jake dokaze o glagoljici kao Ćirilovu pismu. Jedno od njegovih najvažnijih i najpoznatijih djela, njegova »Povijest postanka starog crkvenoslavenskog jezika« (»Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache«, Denkschriften bečke akademije g. 1900, drugo izdanje u Berlinu 1913) nije samo završna riječ o tim pitanjima nego i pregled i ocjena gotovo svega onoga što je o tome dotad rečeno. Još posljednjih godina svog djelotvornog života (1921. i 1923) posvetio je svom omiljenom predmetu dva popularna članka: »Konstantin (Ćiril) i Metodije osnivači slovenske crkve i književnosti« i »Izgnanici iz Moravske poslije smrti Metodijeve. Širenje slovenske crkve i knjige među Južnim Slavenima« (U Kombolovoj zbirci Jagićevih kraćih spisa str. 389—424).

Tako je više ili manje i s Jagićevim radom oko povijesti književnosti, koju je on već šezdesetih godina postavio na čvrste temelje. Sažet pregled književnosti dao je u članku »Jihoslované« u češkom »Slovníku naučnom« (1864), kao uvod »Povijesti hrvatske književnosti« od Branka Vodnika prikaz »Hrvatske glagolske književnosti« (Zagreb, Matica hrvatska, 1913).

Istom cilju, kojemu su imala poslužiti izdanja starih spomenika, naime izgraditi čvrstu osnovu obrađivanju hrvatske književnosti do narodnog preporoda, bila su namijenjena izdanja »Pjesama Šiška Menčetića Vlahovića i Đore Držića« u 2. knjizi »Starih pisaca hrvatskih« (1870). Prvi dio »Pjesama Mavra Vetranića Čavčića« za treću knjigu skupili su V. Jagić i I. A. Kaznačić (1871), a drugi dio za četvrtu (1872) V. Jagić, I. A. Kaznačić i Đ. Daničić. Izdanje »Pjesama Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića« za petu knjigu (1873) priredili su V. Jagić i Đ. Daničić. Za Kukuljevićevo izdanje »Pjesama Marka Marulića« u prvoj knjizi »Starih pisaca hrvatskih« (1869) Jagić je vršio poređivanje štampanog teksta s rukopisnim.

Iste je godine u *Radu* knj. 9. objelodanio raspravu »Trubaduri i najstariji hrvatski lirici«, za koju preko pedeset godina kasnije primjećuje: »Kad sam ova dva najstarija dubrovačka pjesnika prozvao našim trubadurima, nisam imao na umu samu trubadursku instituciju, koje u Dubrovniku nije bilo, već samo karakter njihove lirike, koji se kretao u smjeru trubadurskom prema uzorima talijanskim, ne provansalskim« (Spomeni 1, 87). Prije toga, g. 1908. Matija Murko, profesor slavenske filologije na sveučilištu u Gracu, tvrdio je da su najstariji dubrovački pjesnici bili pravi trubaduri, ne petrarkisti. *(Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen;* P. Hinnberg, Die Kultur der Gegenwart I, IX, Berlin-Leipzig 1908, str. 213). Na to se pitanje navraća u članku »Nekoliko riječi o prvim dubrovačkim pjesnicima« (Rešetarov Zbornik, Dubrovnik 1931, 233—243) i ističe da je V. Jagić »jasno dokazao, da su Š. Menčetić i Đ. Držić ogranak trubadurske poezije, koja se rascvala u južnofrancuskoj Provenci na početku 12. stoljeća«. Kao odjek poezije trubadura ona da je uglavnom preko Napulja, a možda i preko Furlandije, doprla do istočne obale Jadranskog mora i odjeknula u Dubrovniku. Murko će odlučno ustvrditi da su najstariji dubrovački pjesnici »bili zaista još trubaduri i mnogo bolji pjesnici nego što je njihov glas«.

Svoju naklonost ruskoj književnosti, koju je, uz francusku, rado čitao do posljednjih dana svog života, Jagić je posvjedočio djelom »Ruska književnost u osamnaestom stoljeću«, koje je g. 1895. izdala Matica hrvatska. Više mi je puta spomenuo da bi rado, kad bi se mogao otrgnuti od drugih posala, obradio tu književnost u devetnaestom stoljeću. A zanimanje za značenje ličnosti slavenskog svijeta pokazao je djelom »Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rođenja«, koje je g. 1917. izdala Jugoslavenska akademija. Križanićem se bavio već god. 1872. kad je u »Radu« 18. ocjenjivao Bezsonovo izdanje Križanićevih spisa.

Vjeran svom shvaćanju da slavenska filologija ne smije zanemariti narodno pjesništvo, Jagić je već g. 1861. u izvještaju zagrebačke gimnazije objelodanio veću radnju: »Pabirci po cvijeću našega narodnoga pjesništva«, u *Radu* 37 (1876) »Građa za historiju slovinske narodne poezije« a u svom Archivu IV (1879/80) »Die Südslavische Volksepik vor Jahrhunderten«. Idući tragom narodnih pjesama, doći će do Petra Hektorovića i do bugarštica u njegovu »Ribanju« pa će onu o »Radoslavu Siverincu« uvrstiti u zbornik epskih pjesama (Slavorum Carmina epica selecta) g. 1892, namijenjen potrebama svog seminara. A četiri godine kasnije pisat će dru Tomi Matiću da je »Ribanje upravo najkrasniji biser naše stare literature«, a Hektorović da »je bio toliko

realan, koliko možda nitko u našoj staroj literaturi« (Korespondencija Vatroslava Jagića, izd. Jugoslav. akad., knj. I, 1953, str. 8).

U skladu sa svojim širokim poimanjem slavenske filologije, u »Književniku«, »Radu«, naročito u »Arhivu« Jagić kritički prati, sad u duljim, sad u kraćim prikazima, napredak nauke o slavenskim jezicima, književnosti, starinama, kulturi, narodnoj poeziji, folkloru, ne puštajući s vida, istaknuta beletristička djela, kao hrvatski prijevod »Rata i mira«, češki »Evgenija Onjegina«. Vrlo je značajna Jagićeva ocjena francuskog djela Vladimira Zagorskoga: »Francois Rački et la renaissance scientifique et politique de la Croatie« u Archivu XXXI, 1910 (U Kombolovoj zbirci str. 585—592). Knjiga o kojoj je riječ mogla bi, po Jagiću, »s pravom probuditi pažnju ne samo u obrazovnim krugovima Francuske, nego i drugdje, t.j. svuda, gdje simpatija za napredak na području kulture ne ostaje uskogrudno ograničena na vlastiti narod«. Nastojanja »vrlo zaslužnih Iliraca« i znanstveno-kulturan napredak pokoljenja koje ih je naslijedilo zaslužuje, po Jagiću, punu pažnju svijeta, koji ima smisla za ono što je, kao trajno dobro, namijenjeno čitavom čovječanstvu.

Čovjek vanredne nadarenosti, neumorne radinosti, uvijek otvorena pogleda na sve ono što je poticalo njegovo zanimanje, ispravno i točno određujući stupanj nauke koji je naslijedio i polaznu točku od koje će dalje krenuti, Vatroslav Jagić je središte pažnje slavenske filologije gdje god se javila i naišla na plodno tlo; ostao je to i pored najnovijih strujanja ove nauke, do dana današnjega. U zanosu za tekovinama hrvatske književnosti želi da se mladež udubi u čitanje »lijepog romana *Osvit* Đalskoga«. A posljednje riječi koje je vjerojatno napisao bit će Mažuranićevi malko izmijenjeni stihovi: Vidi se, mrijet mi se neće, a jest nešto što me naprijed kreće, t.j. na groblje (Spomeni 2, 196. i 320).

Krešimir JELIĆ

Dolazim ti, Ljubavi

Vesni Parun

Dođe prosinac moga čekanja!
Dozrelu riječ izričem, Gospode,
skromnim usnama.
Istinu razmišljanja
traženja
lutanja...
Usliši molbu nevinu!
Tebi u zagrljaj, Ljubavi,
nosim
ispisani kamen
osobni AMEN
svoju molitvu...

Vječna zagonetka

Tijek životne rijeke
često se mijenja
od plača do smijeha
od ružna do sveta,
a život je projekcija Tajne
— zagonetka kleta.

U življenju ljudskom
odgovor se traži
na sve tajne svijeta
na sve bijedno
što u nama ključa...
na sve neizmjerno.

Takvim pravcem Tajna
usmjeruje život
od plača do smijeha
od ružna do sveta.

U tom prelaženju sebe
živi Tajna
vječna zagonetka
čovjeka i svijeta.

Jedno osmišljanje

majci

u tvoje se oči stočile
nebeske odvojenosti zvijezda
i utopljene iluzije bliskosti

usnovila se dva uha sa žutim nakitom
dvije ruke za lomljenje kruha

u svjetlo moje noći
uranja lik s ljetnim bajkama

u tvoje se srce sriječile
večernje raspričanosti obale
i izgubljeno veslo osamljenosti

ukorijenile se zlatne uspomene
lijek nesretne mladosti

u grlu dvosjeklog mača
prvo plakanje drača zabodenog

u tvom se životu zazorilo
jutro nevinog djetinjstva
i slatki osmijeh bezizlaznosti

umilostivile se živosvenule ruke
muke životnih traženja

u razumnosti sladoleda
jedno osmišljanje obistinjeno

Kovač sa sunca

Mačeve zlatne kuje.
Boli odnimaju
i tugu
(na dvoje sijeku).

Pčele se roje
s nakovnja što gori.

Zlatni jastuci
(od pčela)
snovima mojim
uzglavlje meko.

Krug i zraka

Proljeće je prozor
otvoren širom,
dragulji pod njim
smijeh u kolijevci.

Travke se lelujaju
ljeti.

U jesen svjetlo kopni
i kosa hlapi.

Zimi su plahte
prostrte u noći,
a okna zatvorena.

Sunce

Iz vreće baca svjetlo
vlasima ptice škaklja,
same violine sviraju.

Iz povjesma oblaka
dugine niti prede,
tkalac usjeva i tratine.

Igru voli (k'o dijete!)
u kapljicama vrti ogledalca.

Čovjeku tjeme pobište
traži mrvu veselja.

Djeci suze briše
leptire zove u krilo.

Đuro KUNTARIĆ

Pjesnik Ferdo Galović

I Ferdo Galović bio je dijete Županje, koja je tada bila sijelo posljednjeg kotara s hrvatskim življem na istočnim granicama Hrvatske. I on je, kao mladi gimnazijalac, nadaren velikim duševnim darovima, osjetio potrebu da svoje talente ugradi u temelje modernije, nove, Hrvatske. Iako je novo doba katkad i nepravedno prema omladinskim pokretima raznih smjerova prošlih naraštaja, iako posve zaboravlja djela minulih generacija, potcjenjuje ih, čak i ne priznaje ili ih, što više, i osuđuje, ipak treba priznati da su sve to bila djeca, sinovi i kćeri ovoga našega naroda. Oni su u doba buđenja pokušali da sa svoje strane dobronamjerno pridonesu izgradnji suvremenije Hrvatske. O njihovim nastojanjima može svatko suditi i drugačije, ali ako je nepristran, ne može im odreći ljubav za domovinu i nesebično ulaganje sebe u novi život. Stoga ovim stranicama želim izvući iz zaborava jednoga značajnog i darovitog sina Županje — Ferdu Galovića. I on je, kao i njegova braća Grgur i Marijan Galović, udario biljeg uzrastu svoga rodnog mjesta.

Rođen je u staroj graničarskoj zadruzi 8. travnja 1887. od oca Ilije i majke Agneze r. Tadić. Na seljačkom djedovskom posjedu ostao je kao seljak brat Mato. Ferdo je u Županji svršio pučku školu, prvi razred gimnazije u Vinkovcima, a ostale razrede gimnazije u Osijeku, gdje je i maturirao. Svoje gimnazijske dane proveo je u Strossmayerovu biskupskom đačkom konviktu koji je bio u Tvrđi. Prva tri semestra slušao je kao student filozofije na zagrebačkom sveučilištu predavanja profesora Markovića, Arnolda, Bazale, Šurmina, Golika, Körblera, Musića i Brunšmida. Svih ostalih pet semestara nalazi se na bečkom sveučilištu, gdje posjećuje predavanja profesora Jodla, Jerusalema, Arnima, Remingera, Storch-Siegela, Hoflera, Miluera i Wilhelma. Tu stječe godine 1910. apsolutorij.

Zdravlje mu nije baš najbolje služilo pa je cijelu 1911. godinu proboravio u roditeljskom domu. Ni tu mu nije vrijeme prolazilo uzalud. I dalje se bavi knjigom i podržava svoje đačke veze s pokretom studentske omladine, koje je stekao u Beču. Tu ga je stigao poziv na vojnu dužnost. Tako ga 1. studenog 1911. nalazimo kao jednogodišnjeg dobrovoljca u Sarajevu. Svršivši vojnu obvezu prihvaća se knjige i 1. travnja 1913. odlazi u Zagreb i Beč gdje se pripravlja za ispite. U Beču je želio postići doktorat.

Na sveučilištima je studirao klasične predmete grčki i latinski jezik te filozofiju. Podnosi 14. lipnja 1913. »Povjerenstvu za ispitivanje kandidata srednjoškolskog učiteljstva u Zagrebu« molbu da bude pripušten k ispitu iz filozofije i grčkog jezika kao glavnih struka i latinskog jezika kao sporedne strukture. Ispitno mu povjerenstvo propisuje domaće i klauzurne radnje. Međutim, u toku priprava za profesorski ispit buknuo je prvi svjetski rat. Prethodile su tome teške političke prilike. Od Cuvajeva komesarijata do protu-

slavenskih demonstracija u Beču, u toku balkanskih ratova i rađanju zore novih dana na Jugu Monarhije, val navještaja rata 26. srpnja 1914. uzdrmao je sve narodne slojeve. Ratna trublja svrstala je i Ferdu Galovića u vojne redove. Od prvoga dana ostao je u ratnoj uniformi. I tako se moralo dogoditi da je mogao pristupiti usmenom profesorskom ispitu tek 27. travnja 1922. Bio je oslobođen usmenog dijela ispita iz hrvatskog jezika jer je klauzurnu radnju izradio »odlično«. U ispitnoj se svjedodžbi označuje »hrvatskog jezika« a iza riječi »hrvatskog« stavlja se u zagradama »srpskog«. Predmeti su usmenog ispita bili filozofija, grčki i latinski jezik, staroklasična povijest i staroklasična arheologija te njemački jezik. Tako je Ferdo Galović bio osposobljen za profesora u svim razredima srednjih škola. U ime ispitnog povjerenstva svjedodžbu su potpisali kao predsjednik dr Đuro Körbler, i članovi povjerenstva dr Albert Bazala i dr August Musić. A poslije toga trebalo je ući u realni život i izdržavati obitelj. Više nije bilo prilike da se odvaži na studij kako bi stekao naslov »doktora mudroslovlja«.

Ferdo Galović je već kao srednjoškolac pokazivao literarne ambicije. U Osijeku se nalazi u krugu drugova koji će se i u kasnijem životu istaći. U prvom se godištu »Luči« pojavljuju još kao srednjoškolci godine 1905. Hrabroslav Graničar, a to je Andrija Živković, Branimir Medić, tj. Vlado Petz, i Ferdo Galović koji se pojavljuje s pseudonimom *Ljuba Ivić*. On će u mladoj literaturi ostati pod tim imenom do kraja.

Sveučilištarcu Ferdi otvaraju se u Beču prvi širi vidici. Zasniva se trajno prijateljstvo s Ljubomirom Marakovićem, prvim urednikom »Luči«. Ti će dobri odnosi među njima ostati do prerane Ferdine smrti. U Beču će se sprijateljiti i s Milanom, starijim bratom Ljubomirovim. Uz mlade pjesnike Milana Pavelića, Izidora Poljaka, Dragana Dujmušića, mladi đački pokret upire oči u budućeg pjesnika Ljubu Ivića, tj. Ferdu Galovića.

Uz braću Marakoviće našao je u Beču Ferdo Galović još jednu svjetovnjačku sveučilištarsku družbu. Bili su to članovi sveučilištarci iz društva katoličkih studenata »Hrvatske«. Oni su se u prvo vrijeme sretali sa slovenskim katoličkim sveučilištarcima iz društva »Zarja«. Malo je još živih iz onih davnih dana prije prvoga svjetskoga rata. Starac dr Stojan Brajša Istranin (i njegov brat dr Ćiro Brajša, bečki sveučilištarci) piše mi iz Podgore — Piedimonte del Calvario, Gorizia, Italia — da se dobro sjeća Ferde Galovića. Braća Brajša stanovala su u Beču kod iste stanodavke kod koje je stanovao i Ferdo Galović. On je imao svoju sobu. Stojan se sjeća Ferde kao marljivog i ozbiljnog studenta, koji je bio veoma čuvstven, šaljiv i duhovit, a živio je povučeno.

Ljuba Ivić ušao je u povijest hrvatske književnosti kao urednik »Luči«. Svršivši filozofske nauke, Ljubomir Maraković ustupa svoje uredničko mjesto tada najsposobnijem svjetovnjaku sveučilištarcu Ferdi Galoviću. On se te odgovorne dužnosti prihvaća s punom odgovornošću, svjestan značenja te đačke mjesečne revije za razvitak pokreta i organizacije. To je peto godište »Luči«, koje još u šk. godini 1909/10. uređuje i izdaje bečka »Hrvatska«. Prenošenje uredništva iz Beča u Zagreb bilo je dosta mukotrpno. »Hrvatska« se teško rastajala s »Luči«. Međutim, đački pokret toliko se razvijao upirući svoje poglede na sveučilišnu organizaciju u Zagrebu da drugoga izlaza nije moglo biti.

U »Almanaku hrvatsko-slovenskog katoličkog narodnog đaštva« posvećenoga Krekovu učeniku Petru Rogulji g. 1918. — urednici su tog almanaka sveučilištarci Jože Stabej i Josip Stipančić — napisao je dr Josip Andrić članak pod naslovom »Hrvatska katolička književnost« u kojem bilježi i ove retke: »Druga skupina, pjesnici impresivne poezije prestižu prvu, tj. ekspresivnu, brojem pjesnika a još više brojem pjesama. Kao dobar pjesnik dobrih pjesama ovdje se u prvom redu istakao Ljuba Ivić... Kako su žice Ivićeve pjesničke lire meko ugođene, odaje sva njegova poezija, iz koje diše svježi duh slavonskoga kraja, slavonskih polja i sela. U tom zraku cvate njegova poezija puna proljetnoga mirisa, u tom sunčanom kraju, punom svega obilja i veselja, usisao je pjesnik u sebe one osobite melodičke elemente iz kojih njegova pjesma raste. Ivić je cio, gotov pjesnik s jasnom pjesničkom fiziognomijom. Pretežno je pjesnikom idiličkim, umije krasno zahvatiti moment osobitog životnog i pjesničkog ugođaja te ga opjevati u najljepšem ruhu, osjećajnom i formalnom. Voli jesen (»Jesen stiže«, »Priča«, »Oj jeseni« i dr.), proljeće (»Proljetne elegije«, »U maju«), večernji seoski mir, mjesečevo svjetlo, a osobito maj, toga kralja mjeseci i boga cvijeća (»Antikna slika«). Zato mu poeziju obavija melankolija i čežnja za nečim neodređenim (»Ja ne znam«, »Na polasku«). Sve to karakterizira Ivića svega kao pjesnika njegova kraja i samo onaj koji se uživio u život toga kraja, znat će posve da proćuti i ljepotu njegove poezije (Almanak »Luči«, 1918, str. 156).

Prvo godište »Luči« 1905. donosi dvije pjesme gimnazijalca Ljube Ivića: »U snatrenju« (br. 1) i »U trzaju« (dvobroj 6/7).

Pjesma »*U trzaju*«, imade 56 stihova, naročita je i po poetsko-tehničkom obliku i, dakako, po sadržaju. Nekoliko stihova prikazat će njenu ljepotu:

— A lako se vuče noć, narav se smirila cijela, šuškavo prodiru blijede...
mjeseca ledene zrake;
Bojazan neka u sve prodire biće mi slabo...
Do sitne žilice svake.
— I bude da klonem već — al onda miso mi sijevne —
Ko sjajna plamena zublja — a oko gleda mi gore
Na tvrdu drvetu gdje su — savile zrake se čudne
I mrtve svijetle bore...
— I onda bude mi lakše — gledeći na drvo gdjeno
Prikovan leži mi Spas... a usna miče se moja...
Pomalo trzaj se tiša... a s križa ko glasnik šapće:
O — to je Golgota tvoja!
— Da to je Golgota moja — i svatko ima svoju!
Zato ću smirena srca, spokojne zato ću duše
Snositi trzaj golemi, — gledat gdje u prah sve, ah
Sanje mi zlate se ruše!
— Sve (je) dno mi — kad na oku... po koja zasjaji suza
Ja ću je obrisati pa nek — dalje me oluja tjera
Čvrsto će, ponosno stojat, uzori uz mene moji,
Domaja, ljubav i — vjera...

»U tom pjesničkom kolu uz Galovića pojavljuju se Gavro Kostelnik, koji ostavlja hram hrvatske poezije i kao pjesnik idila odlazi na poljane ukrajinskog naroda, onda Dragan Dujmušić, Branko Strahimir Škarica pa bosanski franjevac pjesnik Augustin Čičić. Uz njih se pojavljuje Pavao Senić Tvrtković, pjesnik umorne misli, bijelih sjena, krvavih stihova, razorene sreće, sumraka, čežnje i davnih uspomena, pa tipični Nonca, tj. Zvonimir Šprajcer, i Zlatko Milovan, pseudonim Lovre Kneževića.«* Iz sadržaja 5. godišta »Luči« kao Galovićeve suradnike vidimo uz ostale Slavka Kolara, Đuru Vilovića, Petra Grkca, Vinka Žganca (Mezopotamski), Iv. Tiljka, Stj. Filipovića, Andriju Živkovića, Milana Marakovića.

Poslije apsolutorija proživljavao je Ferdo Galović u Županji godinu 1911. Vratio se iz velegrada da se ponešto oporavi i da radi. Nije ga ostavljao elan niti je zaboravljao veze koje je stekao kao urednik »Luči«. Pun je osnova i u njemu vrije briga za đački pokret, a naročito osjeća potrebu za književnim radom. Na prvom je mjestu održavanje intimnih veza s Ljubomirom Marakovićem. Koliko je on izgarao za tim radom i davao značenje radu na književnom polju, osvjetljuje nekoliko pisama koja su sačuvana u književnoj ostavštini pok. dra Ljube Marakovića.

Iz pisma što ga Ferdo Galović piše Marakoviću 9. veljače 1911. iznosim neke pojedinosti. List je povelik i ne može svakog čitaoca zanimati pa stoga nekoliko misli neka zadovolji potrebi da po njima upoznamo Galovića. Najprije se tuži na svoju bolest hemeroida, uči kod kuće ali želi da se pripremi za doktorat, iako ga sve više ostavlja hrabrost. Sjeća se svoga urednikovanja i žali se što ga je ono napatilo i zadalo mu mnogo briga i posla, a povrh toga imao je mnogo poteškoća s tiskarom. Vidi se iz pisma da je morao imati neželjenih susreta sa Zagrepčanima, jer su se vodili pregovori o predaji đačke revije u posvemašnju redakciju Zagrebu. »Luč« prelazi u cijelosti iz Beča u Zagreb. Raduje se što ima mir i priliku za učenje u sređenim domaćim prilikama, nema društva pa u slobodno vrijeme »šetam, lutam i hodam po poljima i njivama i sada u zimu, a često se otisnem i u šumu. Uvijek sam volio tumarati prirodom no sad sam se, rekao bih, srastao s njom i Ti, koji ne voliš baš osobito prozu, dopusti da Te sad, kad evo baš sunce zalazi, malko pozabavim: Sunce zalazi i baca grimizni kraljevski plašt preko sjajnih rijeka. Što ne mogu perom uhvatiti neopisivu nijansu tih zapaljenih svečanih voda, preko kojih tumaraju sjene od tih rumenih oblika i od večernje raskoši... Boje izdišu, vode uzdišu mliječnim parama. Preko ljubičastog neba putuju crne ptice i zaboravljaju u sutonu čudne tužne glasove kao zvukove visokih oblačnih zvona. I veče, tiho veče, grede sa zelenog neba bez šušnja i šuma. I na milovidnom mu čelu zlatni Hesperus«.

Žali da o Marakovićevu »Novom životu« nije nigdje izašao prikaz. Galović naglašuje da se želi više baviti prozom nego stihovima pa moli Marakovića da mu to uvaži, jer da ga je »Muza nekud odbjegla«. »Lijepo ostaje lijepo, ako ga prikažeš na bilo koji način, bilo to stihovi ili proza.« Moli Marakovića da mu pošalje koji svoj rad da mu bude putokaz, pouka i savjet. »U nizu onih zlatnih srdaca, što im se povjeravam, neka bude i Tvoje, dragi Ljuba, kojim se u

* Cit. dr Josip Andrić, Almanah »Luč« 1918, str. 167. i 168.

stvarima lijepoga mogu ponajljepše porazgovoriti a da će to naše bratstvo biti zbilja pravo, kad se u toj točki sasvim sporazumijemo, to je moja vruća želja.«

U pismu od 2. lipnja 1911. piše Marakoviću da mu se njegova radnja o teoriji lirike vrlo dopala. »Treba da znamo razliku tih pjesničkih vrsta: ja sam još u gimnaziji upozoravao, kad sam kritizirao da lirika ima biti lirika tj. ima očitovati čuvstva kako veli i Mickiewicz: Die Einheit der lyrischen Poesie zuvorderst offenbart sich vornehmlich im Gefühl, da die Lyrik selbst ursprünglich nichts als eine Offenbarung der Gefühle ist, keine Handlungen episch oder dramatisch darstellt (pag. 143.). Premda su to stvari posve jasne i za onog koji zna historički razvoj pojava tih vrsta očevidno, ipak se proti tome silno griješi. Zato Mickiewicz o tome široko raspravlja, što je i pravo. Jer ako smo jedanput načistu što je lirika, onda se sve rješava.«

Moli Marakovića da mu pomogne naći gradivo koje bi trebalo obraditi za našu literaturu.

Zanimljiv je Galovićev list koji piše Marakoviću 14. rujna 1911. Od njega je primio više pjesama koje u ovom pismu ocjenjuje i to prilično oštro. Piše ovako: »Najprije nek dođe na red ciklus »Kraljici svibnja«. On mi se čini nešto monoton, a dolazi to otuda i to ovakav ciklus, baveći se jednim predmetom a opet upotrebljavajući skroz na skroz jednu ter istu stihovnu građu, postaješ hoćeš nećeš, prejednoličan, bez promjena. Te lijepe i krasne misli, čuvstva sad kuraže sad mir morske tišine sad opet zvonce seoske crkvice. Kako bi to drugačije zvonilo da je u raznim metrima spjevano, jer nužda forme izlazi iz nužde čuvstva i misli koji svaki na svoj način traži shodno vanjsko ruho. Ti si protivnik pretjerane forme artizma. Dobro! No za to ipak ne smijemo ostati kao protivnici artizma u zastarjelima formama i ne krčiti put sve savršenijoj ljepšoj formi. Zato što mi hoćemo pjevati za narod zabacujemo artizam. Ali moramo znati da u naravi takve poezije, kakvu je mi hoćemo, ne leži to da ona mora biti spjevana u metru osmercu ili desetercu i da mora biti na ulici od kakvog šegrta ili kalfe i seoskih cura i soldata pjevana. Otud mi se čini da Ti zaziruć od lirike uspinjajući se i jesi u tom ciklusu uzeo sedmerac *i to skroz* što ja ne bih nikad učinio. Je li to ima biti vijenac, onda nek to i bude. Ko što u vijencu raznog ima cvijeća, razne boje i raznog mirisa, raznog ustrojstva oblikovanog, tako i u vijencu Tvome pojmovnome nek bude! A tu promjenu čine mijenjane strofe i metri. Pa ako uho obično nije sviknuto na tu promjenu zar da to bude sud građenju pjesama? Zar za to što velika većina u Beču ili Louvreu ne zna što gleda te joj svejedno bilo da gleda mjesto Rubensa ili slavnih Talijana naslikane poklane guske, patke, svinje ili slične trbuhu zgodne predmete, zar zato, velim, da pobacamo sve to napolje. Treba *za narod* pjevati ali narod taj treba dizati kulturno i duševno, mojim putem, pripravljati shvaćanju lijepoga a ne pjesnik sam da se spušta. U pučkoj pjesmi je metar najjednostavniji pa ona ni vrhunac lirike Moderne. Moderna ima najkompliciraniji metar pa je možda ispod pučke. Treba srednjim putem. Valja s idejom formu dizati bez straha za popularitetom. Običan čovjek ne čini još naroda.

Tausend und obertausend Lieder durchdringen mit ihren lichthellen Gedankenschimmer die Welt und tragen für den Fortschrift der Welt ohne je in den Mund eines wandernden Handwerksburschen gekommen zu sein. Diese

Lieder indessen erklangen durch jene Raüme, wo die *denkende*, nicht bloss fühlende Menschheit lebt. Wie kann den wahren Maasstab für den geistigen u. poetischen Wert eines Gedichtes der hausbackene Geschmack einen Handwerksburschen angeben, der sich auf der Strasse von irgendeiner schönen Wendung kennen gelernt hat? Ti dakle vidiš što mislim premda mi je to u malom prostoru teško reći. Na to sam bio naveden Tvojim ciklusom, koji, kako rekoh, krasnih misli ima no ne nalaze onog odziva kako bih ja želio. Cijeli utisak se gubi a tome je, držim, kriva nepomična skroz forma, koja monotoniše.

A kao dokaz toga, evo ću uzeti ostale pjesme. Tu se krećem slobodno, tu dišem u svom elementu. Trinaest pjesama al svaka svojim glasom grmi. Meni se te pjesme od prve do zadnje vanredno sviđaju a zašto, to uviđaš! Osobito mi se sviđa »Vitez sam ja«, gdje upravo čujem tutanj koraka, tako si pogodio zgodno metar, a ne manje »Jutro«, »Tebi da pojem«, »Jesen«, »Zamire dan« ...

Eto, takav je bio Ferdo Galović kao kritičar, urednik!

Istim pismom najavljuje svoj odlazak »u soldačiju« 1. X. iste godine, u Zagreb ili kamo dalje.

Posljednji sačuvani list u Marakovićevoj ostavštini pisan je iz Sarajeva, gdje je bio u vojsci 21. veljače 1912. »Da Ti pišem o mojim prilikama, o tom kako grozno živim verući se po ovim sarajevskim brdima s telećakom i puškom, pogrđivan — o tome da Ti pišem nije vrijedno, jer Ti to ne bi razumio ... »Inter arma Musae silent« i to se na meni ispunjuje. Ja sam od najnježnije mladosti živio u čudnim i teškim prilikama i koliko mi duh u budućnost prodire bit će mi još gore. A Ti sretniče? Mogu na Tebe primijeniti stihove, što ih Viktor Hugo u svojim Les chants du crepuscule nekoj Mademoiselle upravlja:

Je souris à vos yeux pleurs
Chantez donc vos chansons divises
A moi — la couronne d'épines
A vous — la couronne de fleurs.

Pa u tim i takvim prilikama vrlo bih se veselio, da mi što pišeš o svom radu na polju poezije i o Tvojim planovima, premda sam ja otuda izbrisan, jer iako prilike utječu da se ne bavim tim stvarima veseli me ipak čuti o svemu što se na to polje odnosi. Ne zamjeri, ali tako je, što sam ja zapravo? Ono što sam tamo negdje davno ispjevao u jednoj pjesmi:

U divnom nisam rođen Kremlju
Na porod zvon me ni zvo zlat,
Kraj mene lica crna drijemlju,
Dok vile noćni budi sat ...

A sa klimava, trošna trona
Ko glasak neki šapće svet:
Ko slavska grana od iskona
Ko tvoji, i ti bit ćeš — kmet!«

I pomalo rezignira. Dok drugi studenti putuju po Evropi, dotle on ne može smoći ni da ode u Belgiju do Louvaina. Imao je nadu u brata župnika Marijana, ali je sin drugog brata prispio na školovanje pa njega mora pomoći

a od brata ne može tražiti, jer je već za svoje školovanje potrošio sav svoj očinski dio. A da se i na Puntigama obrati, ne bi uspio, kad nije — Bosanac!

Svršava list s pozdravom naznačujući svoju adresu: Ferdo Galović, Einjahr. Freiwill. Schule, der Infanterie, Sarajevo I.

Prof. Petar Grgec napisao je u »Hrvatskoj straži« u nekrologu povodom Galovićeve smrti i ove retke:

»Početak rata bio je i za njega najgrozniji događaj. U času, kad je vršio posljednje priprave da na jesen načini profesorski ispit i da u Zagrebu preuzme obećano mjesto na gimnaziji, morao je ponovno da pođe u vojsku. Raziđosmo se posvuda kao da nas je orkan razbacao na sve strane svijeta, a samo neke ostavismo na domaćem ognjištu naših katoličkih društava, da podržavaju vatru neslomivog oduševljenja i vjere u budućnost. Lutajući po različitim austrijskim kasarnama i po talijanskoj fronti na Soči bio sam gotovo izgubio s vida Ferdu Galovića. Sastadosmo se istom godine 1918. u Italiji u koncentracijskom logoru u Noceri Umbri. Ferdo se veselio što je ostao živ. Čekala ga je kod kuće njegova supruga (oženio se za vrijeme rata 1917. s Almom Lochmer), čekala su ga njegova djeca, o kojoj je često govorio i mekanim raznježenim srcem. No i taj je njegov užitak bio poremećen novom odlukom, koja je bila za nj natčovječanski teška. Držao je svojom dužnošću da se prijavi u dobrovoljce za borbu protiv Austrije. Potpisao je pristupnicu u dobrovoljačku legiju te je zajedno s nama, kojima je taj korak bio lakši, jer nismo imali svoje obitelji, očekivao svaki čas da bude poslan na koju Antantinu frontu. Talijani su nas ipak pustili na Solun istom tada, kada je rat bio odlučen. No i u Solunu čekala je Ferdu nova neprilika. Kad je bio već tako reći na pragu svojega doma, kad je prepatio sve tegobe i opasnosti rata, shrvala ga teška španjolska bolest, od koje se nije mogao desetak dana ni maknuti. Nikada neću zaboraviti onoga zimskoga dana, kada smo se napokon izvukli iz vlažne barake od ćerpića u Mikri kraj Soluna, da pođemo pred liječnika, koji je imao ustanoviti, da više nijesmo u opasnosti života od podmukle bolesti.

Vrativši se u građanski život, posvetio se Ferdo Galović najprije novinarstvu. Bio je član redakcije »Narodne politike« a onda je preuzeo uredništvo »Hrvatske obrane« u Osijeku. Nije mogao ipak da izdrži korak s ostalom katoličkom novinarskom četom, koja je mogla raditi uz najmanju plaću zadovoljavajući se time da imade tek onoliko koliko je potrebno za hranu i najnužnije odijevanje. Pošao je u profesorski stalež da može uzdržavati svoju obitelj. Radeći u školi i izvan škole kao čovjek vjeran odabranom zvanju, a često možda i kao pečalbar, nije se mogao baviti intenzivno produktivnim pjesničkim radom. Ipak, njegov silni talenat nije ostao ugušen. Iz posljednje njegove pjesme »Hrvatskom selu«, koja je najprije štampana u Spomenici prof. Blaža Mađera o Novigradu Podravskom a zatim dotjerana u prvom godištu almanaka »Selo i grad«, vidi se očito da je on mogao još mnogo toga da nam kaže u čuvstvenim plastičnim stihovima.«

O lijepo, o drago, o milo mi selo,
Gdje svjetlost prva, prvi mi sinu kras,
Ti meni mladu svoje rastro krilo,

Da roda dragog slatki slušam glas.
Stoga pozdravljam Ti doline i šume,
I zoru ranu, što sjaji u zlatu,
I uske staze i kaljave drume,
I njivu tvoju stoput oplakanu
Gdje rog se ori, a tambura jeca,
Pred tobom moje koljeno sad kleca
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Tko mnogo strada, umire i pati
Slobodi tek se znade radovati.«

U svome nekrologu Ferdi Galoviću (»Hrvatska straža« 1931) napisao je Petar Grgec i ove riječi: »Uvijek sam vjerovao, da Ferdo Galović nije rekao svoju posljednju riječ u književnosti. Doduše, njegovo je javljanje u književnim izdanjima bilo vrlo rijetko, ali onako jak duh kakav je bio on, nije mogao potpuno zamuknuti. Bio se povukao s književnog polja, jer se morao povući, da uzmogne uzdržavati sebe i svoju porodicu. No čim bi ustalio svoje materijalne prilike, zacijelo bi se opet latio pera. Nije bilo moguće, da trajno šuti čovjek, koji je svakom svojom žilicom bio pjesnik, mislilac i kritik.

U književnost je ušao već kao srednjoškolski đak. Javio se u prvom godištu Marakovićeve »Luči«. Pjevao je ponajviše tugaljive pjesme, u kojima je bio i odviše utjecaj Kranjčevića. No već tada je iz Kranjčevićeve pesimističke opreme provirivala izrazita individualnost Slavonca, koji je unosio u književnost nešto svojega: jesenske ugođaje svojeg rođenog mjesta s dudovima, đermama, kucanjem tamburice i maglovitim vrbicima uz Savu. Doskora je Ferdo Galović pošao na sveučilište u Beč, gdje je postao glavnim suradnikom Ljubomira Marakovića u izdavanju »Luči« i u organizaciji hrvatskog katoličkog đaštva.« I Grgec navodi dalje: »Uz Milana Pavelića i Izidora Poljaka činilo se da će on biti glavni književnik cijelog mladog pokreta. Svakako je njegova mašta bila življa od Poljakove a u osjećajnoj ustitranosti nije se mogao s njime nitko mjeriti. Pristao je, što se forme tiče, na najmoderniju tadašnju impresionističku struju. Klasicizam Kranjčevićeve refleksivnosti zamijenilo je kratko nabačeno slikanje motiva, koji su se izmjenjivali katkada u neobičnim i naoko nepovezanim asocijativnim nizovima. Podajući se zajedno s ostalom hrvatskom katoličkom omladinom bujici optimističnog maštanja, vjerovao je u svoju misiju, što je imade izvršiti kao pjesnik. Svoj program crtao je ovako:

Sve ću vam dat, sve ću vam dat:
Sunce, što tuguje za zvijezdom,
Još mnogi cvijet i sanak zlat,
Suzu za rođenim gnijezdom.
Na nebu se začeh, na banku se rodih,
Praštam vam zoru sa mora
I mjesec, kad iz dola brodi
Pa se popinje vrh gora«.

»Poput pravog impresioniste zadovoljavao se time, da nam dade samo nabačene konture predmeta i da u nama ustalasa čuvstven ritam, a za pojedinosti se nije mnogo starao. Svoju je snagu okušao ne samo u stihovima nego i u

prozi. Tu se donekle povodio za Matošem. Fantastičkim smionim potezima, koji su podsjećali na somnambulizam, crtao je, kako se pun, crven mjesec uzdiže nad slavonsku ravnicu i daje svojom rasvjetom svim predmetima neobično sablasno lice. No u isto doba unosio je u svoje opise realne crte slavonske ravnice plačući nad ljudima, koji ne znadu što je bratska ljubav, i nad ženama koje uništavaju krvnički svoj porod.«

»Njegove su kritike pokazivale, da on i tu imade reći svoju riječ. Svoj duboki refleksivni talenat pojačao je učeći na sveučilištu specijalnu filozofiju i klasične jezike. Bio je vrlo dobar psiholog. Zato smo s najvećim zanimanjem pratili njegova razlaganja o strujama modernog života, njegove napomene i savjete, koje nam je iza Marakovića slao kao njegov nasljednik u uređivanju »Luči«.

»Kada je bio pokrenut pod Marakovićevim uredništvom almanak »Naše kolo«, Galović je bio glavni pjesnik u njem. Ferdo Rožić pišući opširnu kritiku u »Katoličkom Listu« prigovorio mu je, da je u dotjerivanju forme nemaran ali unatoč tomu u Galovića su svi upirali oči kao u jednog od glavnih predstavnika budućeg hrvatskog katoličkog pjesništva.«

Ferdo Galović bio je među osnivačima »Kola hrvatskih književnika«, a nastavio je surađivati u »Luči« i kasnije u »Hrvatskoj prosvjeti«. Iznajmio je bio malu klijet između Josipovca i ulice Mošinskoga. Tu je gvozdenom energijom učio svoja »škripta«, od vremena do vremena napisao i pokoju književnu stvar. Često se u njegovoj bašči okupilo oko njega veliko mnoštvo domagojaca, koji su u mladenačkom zanosu pretresali cijeli svijet i uživali u realnim i nerealnim nacrtima što ih je stvarala vjera u istinu i pravdu.

Bilo je to doba pred prvi svjetski rat.
Tada su se rodile sadržajem i oblikom dotjeranije pjesme.

Nemoj ići . . .

O nemoj ići, nemoj ići!
Mladosti moja sa proljeća miljem,
Sa jorgovanom, s bosiljem i smiljem.
Gle, svuda niče i pupa i cvate,
Da mladost kite i da ju pozlate.
A ljuta zima već će sama stići,
O nemoj ići, nemoj ići!

Tvoj topli dah nam svijetli tek i žari
Stog pusti to nam malo sna i smiješka,
Jer žića zima kruta je i teška,
A ona ljuta već će nama stići,
O nemoj ići, nemoj ići!

O nemoj ići, nemoj ići!
O tvoje grane sve sam želje svio
I slatke nade, bi l' ih kazat smio?
Ja imam zlato, što ljubim i volim.

Pa s njim te klečeć zaklinjem i molim:
O kad će zima ljuta stići,
O nemoj ići, nemoj ići!

O nemoj ići, nemoj ići!
Ja krv sam svoju tebi već zapiso,
Jer nisi vrijeme, već srce i miso,
Dok drugim gineš za proljeća dražim'
Ja vjek te cvjetnu i vjek mladu tražim!
Pa hoće l' drugim zima ljuta stići:
O nemoj ići, nemoj ići!

O nemoj ići, nemoj ići!
Vjek cvjetna budi! Nek se kucaj mili
Na žaru tvome i gali i krili.
Sa cvijećem tvojim uvelim i blijedim
Ne smrt da dišem već da vječnost gledim:
Jer sve će proći, i zima će stići:
O nemoj ići, nemoj ići!

U to su nekako doba nastale i »Proljetne elegije«, koje su tek djelomično objavljene u »Luči« godište VIII. Ima ih deset. Dražesna »Antikna priča« štampana je u »Hrvatskoj prosvjeti« kao i nastavak njegovih realističkih »Zapisaka« koji su opis djetinjih doživljaja i dojmova u rodnome selu. Tu i u »Proljetnim elegijama« naslikan je zavičajni pejzaž. Evo prve od »Proljetnih elegija«:

Sulamith moja! Gle kako puca
Pred nama cvjetan i mirisan put!
O koru negdje žuna kljunom kuca
A cvijetak cvate crven, plav i žut.

Treperi lišće topole i ive,
Iz prijeka muklo glas se čuje kola.
A topla zraka vrbe zlati sive,
I pjesma ječi žalostiva mola...

U vodi zlatno svud se sunce kupa,
Čas sune riba, a čas se praćaka.
A kraj nas mladost i veselje stupa
Sred različaka i divljega maka.

Ko proljet i ti ideš pokraj mene,
Al ne znam tko si, dušo, odakle si.
Tek znadem, cvijet ružice rumene
I ljiljan čisti da ti, cvijete, jesi.

Stoga stani časak, da te cvijećem kitim
U proljet mladu bez bola i smrti,
Jer strah me, dušo: ko sa cvijećem vitim
I tebe, dijete, da će zima strti...

Potresna je, osjećajna, do suza te tjera čitajući pjesmu od 18 kitica »*O bježi, bježi dalje*«. Neka to potvrdi tek nekoliko stihova!

I opet suton pada
O zvona prvom glasu,
A neba rumen divna
Po vodi svud se rasu.
Sve pjeva, pjeva, pjeva,
Ljulja se i smije
Gle! Oči zvijezdu traže
A sreća suze grije.
- - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - -
I kako sumrak pada
Vrh grobova i križa,
Gle povorka se čudna
K raki jednoj bliža.
U dugom idu redu
Bez šapta i bez riječi
Sve crno stenje polje
Kud s ruku gvožđe
Šibom im leđa biju,
Kandžijom noge bose.
O koga — viknuh gorko —
Kog u grob tako nose?
Još ni vidio nisam
Osmijeh na zlobnu licu.
To u grob, — reče — nose
Hrvatsku povjesnicu.
- - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - -
O bježi, bježi dalje
Ti, što mi pričaš krasno
O ljubavi i sreći,
Kad kasno sve je, kasno.
Ja vidjeh smrt i s nje mi
Još ledena su lica.
Još plačem kako pada
Hrvatska povjesnica.

Poslije položenog ispita postao je profesor na državnoj realnoj gimnaziji u Vukovaru. Tri je godine vršio profesorsku dužnost. To mu je bilo prvo i

posljednje namještenje. Bio je daleko od središta hrvatske kulture, od bijeloga Zagreba, za kojim je težio, da ondje radi, usavršava se i stvara. Nije mu bilo suđeno. Ipak, grad Zagreb konačno ga je primio u svoju sredinu, na Mirogoju gdje počivaju mnogi naši velikani. Među njih spada i Ljuba Ivić — Ferdo Galović. Umro je u naponima muževne snage, u 43. godini života. Ne samo Vukovar, sav naš pokret zavio se u crno da oplakuje njegovu smrt zajedno s njegovom suprugom Almom i kćerima Blankom, Mirom i Nedom. Predstavnici mladog pokreta oprostili su se s njim na Mirogoju uz nadgrobni govor prof. Petra Grkca. Napose su se od njega oprostili predstavnici vukovarske gimnazije prof. Gilbert Đerkeš, maturant Nikola Vučenović i sveučilištarac Franjo Sprem. Vukovarske »Sremske novine« u 45. i 46. broju donijele su veliki članak prof. Đerkeša, a dirljive i iskrene članke napisali su stud. agr. Josip Gurka pod naslovom »Mrtvom učitelju — učenik« i spomenuti Nikola Vučenović s naslovom »Pok. prof. F. Galović kao čovek i nastavnik«. Priznanja u tim đačkim člancima, spontano napisana, odaju iskrenu tugu za svojim velikim i dragim učiteljem. Njihove naštampane misli trajno će svjedočiti o značenju i čestitosti Ferde Galovića. One su mu podigle spomenik aere perennius.

»Hrvatska straža« donijela je Grkčev nekrolog, koji završava ovim riječima: »Pokojni je Ferdo u najteže doba evropske povijesti osjetio na sebi sve žestoke udarce suvremenih borba i trzanja. Samo jedan dio tih doživljaja izrekao je u pjesmama i kritikama. Velik će dio njegovih štampanih proizvoda biti bačen u zaborav, ali imade lijep broj njegovih pjesmica i crtica koje zaslužuju radi svoje ekspresivne snage da se trajno spominju u književnosti. Ferdo Galović je kao čovjek duboke misli i osjećanja doživio mnoga razočaranja i mnoge patnje, ali je do smrti ostao vjeran programu što ga je izrekao u pjesmi »Bojnici«:

Samarićani! Bijednicima svim,
Po Bogu jedni, pružamo im ruku:
I onim koje zlato suho tišti
i koji teške lance vuku!
Stog maču jesmo i smilinju vični,
Stog trnjem nek je put nam posut,
Tek ognju da smo uvijek slični.

M. V.

Krleža - balada koja vječno traje u nama

(Čitajući njegove dnevničke zabilješke, umjesto čestitke za 80. obljetnicu)

I

Ove je obljetničke godine, 1973, ime hrvatskog i južnoslavjanskog, naravno i evropskog pisca Miroslava Krleže (1893—1973), u tisku, na radiju i televiziji, u kazalištu, u časopisima, svugdje gdje se o književnosti zbori i djeluje — svima na pameti, u misli i u riječi. Uistinu — anno domini 1973 — Krleža je svuda oko nas prisutan bučno, izjavno, gromoglasno kao nikada dosada, od službenih predstavnika vlasti do novinskih perjanica naše žurnalističke ovlasti. Samomu piscu, čovjeku koji je u šezdesetogodišnjoj književničkoj djelatnosti proživio sve što u tom dugom vijeku jedan istaknuti um, pjesnik i čovjek može proživjeti uopće, sve na ljestvici životnih radosti, briga, tuga i zloća, sigurno je svega dosta, i pohvala veličajnih i pokuda potajnih. On na tu galamu i talambase odanosti i slavljenja koje mu svi bez razlike »viribus unitis« stvaramo i pokazujemo, odmahuje svojim nadmoćnim mirom i zrelom mudrošću, svjestan da je samo zahvaljujući svome izuzetnu djelu — svojoj »kutiji olovnih slova« — vlastitoj književnoj riječi, a ne naknadnim usklicima i uzvicima drugih, ono što jest, neprijeporni, osebujni, neponovljivi, izvrsni, izvorni književnik *stvaralac Krleža,* pojam i znamen, čast i vrhunac hrvatske kulture i umjetnosti.

Ovaj zapis, iako nastao prigodno uz tu izuzetnu obljetnicu, ne želi biti još jedan bolji ili lošiji prilog tom neobuzdanom i golemom bakanalu slavljeničkih tirada. Ne, naprotiv, njegova je svrha drugačija, suprotna. Riječ o piscu iz bučnih novinskih stranica, *oko nas,* spustiti u naše vlastite tihe unutarnje svjetove, u naše čitateljske misli i osjećanja, u neki svojevrsni duhovni razgovor s Krležinim mislima i djelima. Ne dakle Krleža oko nas, već Krleža *u nama samima,* u našim zabilješkama na rubnim ovojnicama njegovih »davnih i bliskih dana« memoarskih, u unutarnji razgovor s njegovim dnevničkim zapisima. Ovo su samo neka usputna zapamćenja i zapisi nastali u nokturalnim bdjenjima nad njegovim dnevničkim svjedočanstvima i tekstovima datiranim od 1916. do 1969, zapisivanim u tijeku dviju godina (1972. i 1973.), jednog od neskromno rečeno pažljivijih čitača tih odlomaka njegovih dnevnika s olovkom u ruci (a takvih nema, vjerujem, previše u nas).

U zagrebačkom kratkotrajnom časopisu »Literatura«, 1957, Marko Ristić, jedan od istinskih tumača Krležina djela i suradnika njegovih časopisa, zadivljen pojavom prvih odlomaka njegovih dnevničkih zabilješki u neobi-

čnoj i čudesnoj knjizi »*Dnevni dani*« (1956), zapisao je ovu misao koja bi mogla stajali kao opomena i prijekor svima nama koji se nepromišljeno upuštamo u svoje privatne zapise o tim nepreglednim bezgraničnim erupcijama misli i riječi: »Gde su granice takozvanog književnog stvaranja, gde granice između doživljenog i izraženog, između subjektivnog i objektivnog, između ličnog i opšteg, između sećanja i zaborava, između jave i sna, između rata i mira? Gde su granice?« Zaista, gdje su granice i okviri u koje možemo ograničiti i zauzdati Krležinu silovitu riječ i svestrano djelo? Jednostavno rečeno, njegovo slojevito, raznoliko i bezgranično djelo toliko govori svima nama veoma različito, da kao u svakog velikana duha i pera, ako mu otkinemo koji djelić za svoju vlastitu korist, koristimo samo sebi, a njegovu značenju i cjelini kao neuhvatljivoj nepristupačnoj gromadi tek smo se djelomično i tangencijalno približili, malo ga lagahno dotakli svojim perom ili mišlju.

Krležino književno djelo izuzetno je između ostalog i po onoj životnoj istini, da u njegovim spisateljskim ostvarenjima koja bi sakupljena u srodne jedinstvene cjeline sadržavala najmanje 60-tak opsežnih tomova, ima toliko toga rečenog i napisanog za sve, za obične i pažljive čitatelje, političare i ideologe, umnike i umjetnike, intelektualce svih stupnjeva, svih strujanja i nastrojenja, za sve naše ljubavi i mržnje, sklonosti i odbojnosti. Svatko u njegovu obujmom i vrsnoćom plodnu i neiscrpnu djelu može pronaći ono što ga trajno ili trenutačno zaokuplja, svoje dublje osobne iskustvene srodnosti ili različitosti, tematske, životne, idejne, estetske, leksičke, i bilo koja druga htijenja, bezbroj odrednica za vlastita slaganja, protivljenja, cinične osude ili skeptična razumijevanja. Raspon je izuzetan: od lirskog meditiranja, evanđeoske blagosti do pamfletskog sarkazma i nietzscheanskog odmahivanja nad leševima.

Što je i tko je veliki pisac? Sigurno ne onaj tko je svakomu jednak i drag, otvorena knjiga ista na svakoj stranici. Već, naprotiv, onaj: egocentričan, heretičan, inokosan, a opet tolerantni humanist, slojeviti, proturječni stvaralac, u čijem sveobuhvatnom djelu nalazimo neospornu središnju temeljnicu, u slučaju Krleže — propovijedati svoju životnu i umjetničku istinu i »borbu neprestanu« protiv svemoći ograničene ljudske gluposti. Izuzetni pisac također ima dovoljno hrabrosti i svjesnosti da na »rubu pemeti« svih dogmatskih ideologija svijetli svojom trajnom bakljom individualne pobune čovjeka-umjetnika, jedinom njegovom religijom ili filozofijom, a to je umjetnost riječi — književnost. Takav je i Krleža. Takav je on kao naša vječna i neprestana »*hrvatska trauma*«, da koristimo izvrsnu sažetu zamjedbu njemačkog kritičara Waltera Lenniga: »Postoji nešto što bi se moglo nazvati hrvatska trauma, i ta trauma govori i nariče iz svih knjiga velikoga hrvatskog sina Miroslava Krleže.«

Drugi jedan kritičar, bugarski književni povjesničar Bojan Ničev, izrekao je naoko suprotnu tvrdnju, ali one se obje sukladno u svojoj nesukladnosti ujedinjuju. Naime, on veli: »Krleža — tako se zove najveća eruptivna *eksplozija* u hrvatskoj literaturi posljednjih pedeset godina«; dodajmo uistinu čudesni nesklad-sklad »*trauma i eksplozija*«, depresija i pobune, lirike i dramatike, intime i društvene kronike, književnog pastiša i ideološke isključivosti — sve je to zgusnuto u duhovnu jedinstvu Krležine epske vizije svijeta, one u kojoj, i po Ristiću i po svima nama, njenim čitateljima i tumačima, nema granica »između subjektivnog i objektivnog«.

Poplave rečenica i knjiga o Miroslavu Krleži već su iza nas, toliko je toga napisano i iskazano da je teško izreći nešto potpunoma novo i izvorno. Na kraju ovog uvodnog glasnog razmišljanja samo citat jedne čudesne Krležine misli koju, mislim, do danas još nitko nije koristio, a koja mi djeluje kao praktični primjer njegove iskustvene, životvorne, biološke poetike i estetike, pisanja ne kao spekulacije, »napamet«, već pisanja proisteklog iz krvave i čudesne ljepote i magme životnog trajanja i postojanja:

> »Za sretnu pjesničku formulu, koja se kao inspiracija podudara s osnovnim motivom, što ga je čovjek naumio izraziti, potrebno je veoma često da se »*x*« dojmova slije u neznatnu, na prvi pogled nevažnu sitnu školjčicu jedne jedine rečenice, a često i samo jedne jedine riječi. U takvoj riječi čuva se nepregledna množina pamćenja, kao što i u vinskoj kapljici blista ogromna količina svemira, neba, sunca, čokota, zemlje, vinograda, pjesama cvrčaka, pod zvijezdama, ljudskog znoja i patnje, a sve je samo jedna jedina blistava i prozirna vinska kapljica, koju sasvim sigurno nitko nije izmislio napamet.« Zapis iz godine 1943, Djetinjstvo 1902-3. i drugi zapisi, str. 576, Zgb, 1972.)

I ove zabilješke žele biti samo te neznatne »*vinske kaplje*« iz nepregledne »*količine svemira*«: Krležina književna djela. One ne žele biti nikakva strahotna društvena *eksplozija*, već osebujna intimna interpretativna »*t r a u m a*« nastala kao doživljaj i zapamćenje nakon brojnih čitanja Krležinih dnevničkih iskustvenih subjektivnih zapisa i dojmova, ponavljam naprijed rečeno, označenih anno domini 1916—1969, u tri karakteristična vremena: davno prošlom (I svjetski rat, 1916—1919), prošlom (II svjetski rat 1942—43) i našem današnjem (1958, 1961, 1967—1969. uglavnom).

Krležine misli, sjećanja, primjedbe na proživljeno i pročitano, snovi i stvarnost u tim se dnevničkim bilješkama javljaju ne izdvojeno kao strogo posebne cjeline, već u zagrljaju, kao simultano, usporedno unutarnje bilježenje u vremenskim oznakama određenih godina, mjeseci, dana i noći, ali one u cjelovitu našu suvremenu viziju toga prošloga zbivanja, pisanja, »pjevanja i mišljenja«, unose i nehotice jedan traumatični bezvremenski, estetsko-iskustveni, biološki-duhovni kontekst, koji je moguće naš doživljaj, ali ujedno i krležijanski zaustavljeni trenutak prošlosti u vječnosti apsolutne trajnosti ograničene ljudske, piščeve riječi. Svaki izbor, izdvojeni odlomak iz te nepregledne količine riječi i rečenica, cjeline fragmenata iz tih tisuća i tisuća stranica neizbježno suzuje cjeloviti doživljaj, svjestan sam toga. Krležine dnevnike morali bismo čitati i doživljavati u potpunosti njihovog dosadašnjeg poznatog prostora i značenja kao nepregledni krležijanski bezvremeni, izvanvremenski kontinuum. Jer na raznim tobožnjim vremenskim zavijucima i putokazima, u rasponu od sjećanja i asocijacija od »djetinjstva u Agramu 1902« do aktualnih novinskih upadica na dnevnu političku obavijest, iz Čehoslovačke recimo 1968, javljaju se brojna ista imena i inicijali likova ljudi, u zbiljskoj realnoj, dokumentacionoj sferi i onoj nadrealnoj,

maštovitoj i snovima natopljenoj, u tako isprepletenoj mreži ove strukturalne kaotične dekompozicije, da svaka posebno izlučena podrobnost, iz te bezgranične »*simfonije detalja*«, naglašena, neumitno krivotvori onu neponovljivu, nemoguće dohvatljivu, nikada idealnu spisateljsku integralnu viziju. Ali usprkos tome, pokušajmo činiti nemoguće: — zadržati i izdvojiti one pojedinosti koje mi želimo posebice ili slučajno istaći u ovom trenutku kao značajke krležinske poruke čovjeku nekad, danas i uvijek.

II

U početku — vječna suprotnost trajne meditacije svakog pisca nekad i danas, samo tada u Krležinom domobranskom kontekstu »sedmog okružnog zapovjedništva« u Gajevoj, 1916:

> »Sve je zločin koji traje. Postoje stari dragi gradovi, mramorni svodovi i zvonici, spomenici i fontane, perivoji i otmjeni tihi domovi nad kojima guču golubovi, sve na svome mjestu u punoj harmoniji, a ipak tu nema ni jednoga krova pod kojim nije tekla krv i nema ni jedne ulice na kojoj nisu zaklali čovjeka i nema ni jednog grada iznad čijih tornjeva nije zaurlala ratna neman . . .«

Ali ipak u mislima njegovim nekad i u našima danas i u budućim, humatistima knjige, uvijek isto: — želja za bijegom »iz ove ludnice«: idila pod toplim krovom uz sjaj ognjišta i knjige. Puna soba knjiga izvan svega ovoga . . . Sve bi moglo da bude svetkovina u kantonu Uri, a zapravo što je sve to ovdje danas . . . Sve razdrto, beznadno. Đavolski razoreno . . . Zapisi bez datuma, 1916. A 1917: »Prolazi netko i prebire na mundharmonici 'Još Hrvatska ni propala . . .' za sebe.Intimno. Sasvim tiho«. Sličan ugođaj i u Cesarićevoj »Lijepoj našoj« anno domini 1934. A onda stalna tema Krležina književna djela *Djetinjstvo u Agramu 1902-3* i prije ponešto i malo kasnije od prvih sjećanja dječaka od pet godina 1898. Nad Lipom, do odlaska petnaestogodišnjaka 1908. u Ludoviceum (Pečuh). Kao kontrapunkt i u dnevničkim zabilješkama i u književnom djelu beletrističnom tisuće podudarnosti i sličnosti skoro ponekad i znak jednakosti, između inspirativnog vrutka beletrističkog i memoarskog:

> »Naše dječje ljeto sa tihom arijom čežnje za mrtvim danima. Veličanstvena zvonjava katedrale. U hodniku miriše po pekmezu i kolačima, toplim.«

A zapravo In memoriam Zlatku Gallu (30. VII 1917), što je ostalo u traumi čovjeka, pisca i dječaka? Ništa osim »jednog ogledala i jedne fotografije artiljerijskog kadet-apsiranta«. Zalutala granata i konac. Na kraju jedna pjesma (antologijska, dakako):

»Čudna stvar. U tvojoj sobi gori svijeća,
a tebe nema.
U sivom ruhu austrijskog oficira ti si već stao pred sud Gospodnji.
Dal' stojiš lijevo ili stojiš desno?

— — —

To glupa neka pest oborila je nas,
ti pao si i s tobom razdrti su pali
djetinjstva našeg bijeli stijegovi.«
(Pjesma mrtvom čovjeku. U spomen Zlatku Gallu).

I stranicama ovih dnevnika prolaze deseci i stotine, tisuće mrtvih, Krleži bliskih nekad i danas. Najbliži: roditelji, stare tete agramerske, drugovi iz djetinjstva na Zelenom brijegu, iz časničke škole i Galicije, zatim najmiliji »tri mušketira« početka hrvatske ljevice: Milček (Horvatin Guta), Cesarec i Đuka Cvijić, te svi ostali do onih koji ga napustiše nedavno: Petar (Dobrović), Branko (Gavella), Mihovio (Kombol), Vasek (Bogdanov) i toliki drugi čije je ime legija. I koliko puta samo na dosada poznatim stranicama »fragmenata dnevničkih« — »kolone mrtvih« (»Budimo vjerni grobovima« — »Jedan od njih koji me nije zaboravio i koji mi se u posljednje vrijeme javlja to je Đuka«). Uopće lik i duh Đuke Cvijića, kao tragični dragi znamen svega zlokobnog, stravičnog u »rasulu pameti« staljinskih čistki, od 1937. do 1967, neprekidno je na dnu najpotresnijih, najdubljih ljudskih stranica ovoga dnevnika. I kakva potresna, traumatična, istinska ljudska gorka misao (»Čovjek kako to zvuči gorko«) o majci Cvijića — Pietà, motiv žene majke, vječne gubiteljice svojih najmilijih sinova, u iskazu punom sućuti, cinizma, topline i jetkosti u isti mah: (27. I 1968):

> »Slavi se stogodišnjica rođenja Maksima Gorkog. Njegova 'Majka' i svi motivi koji se nadovezuju o model ove slavne socijalističko-realističke kompozicije. Sofoklovi stihovi trebalo bi da zagrme sa scene kad bi *Majka Cvijićka* nad grobom svojih sinova Đuke i Stjepana zavapila kao narikača. To ne bi bio plač na smrt ranjene Madone, nego politička pobuna! (grme oko nje bubnjevi i trube, vijore se barjaci trijumfalne pobjede, a Slijepoj Starici koja očekuje povratak svojih sinova, pobjednika, nitko nema smionosti da kaže kako se njeni sinovi neće vratiti, jer su pali kao 'veleizdajnici socijalizma'. Pietà — motiv *Žene*, koja drži u krilu svoja dva mrtva sina, a jedinom joj utjehom može poslužiti . . . anabaza Ginzburgove. Naša Majka nije reklamirana u međunarodnim razmjerima, to je sasvim tiho anonimno stradavanje u domaćem podzemlju.«

Guta Cesarec trajno je u svijesti i primisli Krležinih dnevničkih unutarnjih samorazgovora. Ali to nije uvijek onaj Cesarec Krležine svečane političke retorike, »stjegonoše velikog lenjinskog cilja«, iz eseja o njemu, ne, to je drugi, intimni Gute »bolećive ljubavi« u tjeskobnim snoviđenjima i sjećanjima Krležinim, draga a nesretna osoba iz davnih dana kaptolske škole s nadimkom »rižibiži«, i, konačno, to je noćni obračun i jadikovka nad Cesarcem fanatikom u isti tren: 10. I. 1968:

> »Koji je đavo ubrizgao u tog lirskog fantasta tako opasnu jaku dozu otrovnog fanatizma . . . Njegova strastvena netrpeljivost javljala se kao nesumnjivo znak izobličenja, jer po svojoj pritajenoj naravi, on je bio staromodno sentimentalan nervčik, da, ako se smije reći, upravo dekadentna, isposnička pojava . . . Iako su Đuka i Milček . . . i svi oni drugi negdje u Sibiru ostali bezimeni

grobovi, koliko god je bio sentimentalan, on se spram tih grobova odnosio inkvizitorski strogo. Bio je uvjeren da su logično likvidirani i s time se uzvišeno, nadljudski pomirio. U tom pogledu njegova savjest nije ga uznemiravala. Tako lojalno, bezidejno odano, strogo disciplinirano stajati u redovima kao vječni regrut, to je bio Augustov udes kome se predao, a tako je i nestao.«

Koliko čudesnih, bizarnih, sudbonosnih, ravnodušnih, slučajnih i neizbježnih susreta s ljudima, raznolikim, nekadašnjim, uglavnom mrtvima, na ovim dnevničkim stranicama, a najčudnije i najbizarnije je već spomenuta Krležina fikcionalistička, inteligibilna preobrazba snova u zbilju i obratno, te čovjek ne može u potpunosti dokučiti jesu li njegove dnevničke asocijacije stvarnosne meditacije prošlih zbivanja ili lucidna opsjena i mijena realnosti halucinacijama. Tako je karakterističan primjer san o tenoru Pavlu Marionu-Vlahoviću, koga često spominje kao jednog od suučenika ranog dječaštva na ovim stranicama, u koji neočekivano upliće »gospodina Ljubomira«, profesora Marakovića:

»Sjedi sa mnom Ljubo pod stoljetnom lipom, na kamenitoj klupi, ljetno je predvečerje, u vinogradu, pod Svetim Duhom, znam, vegetiramo u malom gradu, ovako ili onako, dogodili smo se, podnosimo li se mi ili ne, moramo se trpjeti, tolerancija je jedini uvjet ovog našeg socijalnog meteža . . . Moj odnos spram Ljubomira je najkonvencionalniji. Nema tu šta: tu smo kakvi smo, tu ostajemo zauvijek, jedni s drugima, živi ili mrtvi, moramo se podnijeti, htjeli mi to ili ne, gorko je, znam, kao gutljaj ribljeg ulja, ali šta da se radi? Škrabao je čovjek o meni stvari koje tu među nama leže kao kamen smutnje, pa ni ja baš nisam bio svilen spram ovoga momka, ali eto se pretvaramo kao da se nije ništa dogodilo«.

Naš sažeti komentar glasio bi ovako: izvrstan crtež duhovnih situacija ljudi raznih pogleda, ljudski trpeljiv i otvoren, bez obzira da li je plod primisli sna ili izjavna zbilja autorova. S nadopunom: Maraković je, uz ideološke isključivosti prema Krleži, rekao mnogo pohvalnoga o njegovim književnim djelima i njihovoj umjetničkoj vrijednosti.

Krleža u svom dnevniku neobično je, kao uostalom i u svojim književnim djelima, polivalentno, svestrano slojevito usmjeren, on nije tu samo niti bojna truba optužbe niti samo elegična flauta traumatičnih osjećanja, ne, on je u svojim rečenicama, u svojim mislima, u svojim zapisima — cjeloviti, složeni raznoliki orkestar, a nijanse raspoloženja i kaziyanja smjenjuju se od molskih klonuća do bučnih ideoloških optužnica, od lirskih kantilena do groteskog nihilističkog prezira svega i sviju. I naš izbor po srodnosti, neizbježno je krivotvorenje, izdvajanje onih dnevničkih oaza koje su nas u noćnoj ljetnoj lektiri iznenadile i traumatičnim baladičnim strujnim dodirom potresle.

Htio bih u brzinskoj, letimičnoj slikovnici zbivanja tek poneke da nagovijestim i na njih upozorim — 6. II 43 — sjećanje na tragiku revolucije: »Maresciallo Tuchačevskij fucilato a Mosca« u simultanom doživljaju pjesme puka u kapeli majke Božje Lurdske u listopadskim pobožnostima 1937

— uistinu sjajan detalj, Zapis iz 1919 »Kako smo postali senegalska garnizona« — usporediti taj opis Jelačićeva placa iz Foruma 3/1972 str. 361—2 s lirskom ekstazom Cesarčeva humanizma: pozdrav *»Annamu na Balkanu«* — pa to su dva pogleda na svijet i dva književna izraza usprkos srodnosti društvenih lijevih ideja; zatim zapis od 18. II 43, sjećanje na one dane u Kukovićevoj 28 (danas Braće Kavurića) kad su stizali »Gospoda iz Petrinjske, rani jutarnji posjetioci da bi vršljali po mojim knjigama i rukopisima« ili neposredni susjed-detalj iz sveska od 21. II 1943. o domovini, potom izvrsni portreti pravaškog političara dr Elegovića, topli croquis-crteži Branka Kneževića, Vaseka Bogdanova i tolikih drugih njemu znanih, a nama oživljenih snagom Krležine evokativne riječi.

I tako bismo mogli citirati bezgranično, jer zaista i ovaj dnevnik nema granica. Spomenemo li samo izuzetni pitoreskni portret slavnih i bezimenih žitelja *Frankopanske ulice* i tolikih drugih dijelova Zagreba, koje je Krleža ovjekovječio u svom dnevničkom sakrivenom blagu, te niz toplih, a daleko više oporih zapisa o hrvatskoj književnosti i književnicima od Đalskog, A. G. Matoša i Frana Galovića do mrzovoljnih upadica o suvremenoj umjetnosti, apstraktnoj i televizijskoj, te tragigrotesku Sveslavenskog kongresa 1946. s Todorom Pavlovom koji dijeli lekcije o »subjektivnom odrazu objektivne stvarnosti«, i konačno izuzetne zapažaje Krležine o Mađarskoj i mađarskoj književnosti (»Koliko li sam toga već izgovorio i prosanjao mađarski«), spomenuli smo samo dio te, kako pisac u trenutku ogorčenja nad uzaludnošću pisanja kazuje, »mase svladanog papira — mnogo toga je naškrabano«, jer u nizovima dana, mjeseci i godina, tek 8. II 1968. stoji lakonski ironično: »Una dies sine linea.«

Pri kraju ove uistinu letimične interpretacije Krležine dnevničke riznice dragocjenosti duha i misli, snova i zbilje, gonjeni vlastitom unutarnjom gorljivošću kritičara, usprkos obljetničkoj svetkovini, i nekoliko stidljivih kritičkih opaski.

Iz dosadašnjih dnevničkih stranica, koje smo nekoliko puta pažljivo proučili i pročitali, javljaju se i u tako neiscrpnog i bezgranično maštovitog i misaonog pisca, poneka nepotrebna ponavljanja. A osim toga u tom kolopletu povijesti, stvarnosti i snova, u toj panorami imena, događaja i datuma ima vjerojatno u brzini pisanja nedovoljno provjerenih, netočnih činjenica. Na primjer: Kranjčević je umro 29. XI 1908, pa Krleža nije mogao meditirati o njegovoj smrti 25. XI, čuveni glumac njemački zvao se Erich von Stroheim, a ne Sternheim, Krndelj se zvao Ivan, a ne Drago, Marjanovićev časopis »Književne novosti«, a ne »Književne novine«, blaženi Marko Križevčanin, a ne Šibenčanin, a crkva mu je na Trešnjevki, a ne u Kustošiji.

I, konačno od rijetkih neslaganja s Krležinim mišljenjima izražavam samo jedno ovako odlučno i javno: ne mogu se složiti s Krležinim nijekanjem estetskih vrijednosti naše *»dubrovačke poezije«*.

Krležini dnevnici — ta *traumatična*, vječna *»balada koja traje«*, a zove se *»život čovjeka«* — imaginativno su djelo pisca kao umjetnika prije svega u najboljim svojim, najblistavijim stilskim odlomcima, a tek onda čovjeka kao političkog i društvenog bića, a misao da u »snu nema savršeno ništa

čega nije bilo u osjetima ili u mislima na javi« dokazuje nam da je san u ovim dnevnicima tek izvrsno Krležino stilsko konceptualno sredstvo — osobne maštovite kamuflaže — u velikoj igri življenja koja se zove kratko i jasno »umjetnost riječi« — književnost. I zaključak, ponavljam početak: Krležu vanjske stvarnosti *oko nas* moramo, svaki sebi svojstvenim unutarnjim čitateljskim nagnućem, pretvoriti u Krležu *u nama*, za nas.

Grace OGOT

Elisabeth

Točno u osam izjutra otvorila je Elisabeth vrata ureda. Ona će sada tu raditi. Zazvonio je telefon, i ona žurno digne slušalicu.

— Halo!

— Je li to sekretarica gospodina Đimboa?

— Da, izvolite! — Pritisnuvši slušalicu podbratkom, Elisabeth izvuče iz pretinca bilježnicu i olovku.

— Spojite me sa šefom.

— Žalim, njega još nema. Nazovite, molim, za pola sata.

— Nazvat ću! — Veza se prekine. Elisabeth neraspoloženo odloži slušalicu: — Taj se nije ni predstavio!

Vrata što vode u kabinet g. Đimboa bila su pritvorena. Elisabeth poviri unutra. Bila je to prostrana soba s ogromnim radnim stolom od crvenog drveta i debelim zelenim sagom na podu. Rebrenice na prozorima bijahu podignute — znači, jutrom u sobi nema sunca. Na stolu, gdje je sve složeno u najstrožem redu, stajala je fotografija lijepe žene s dvoje male djece. Kao stražar na straži, fotografija je čuvala radnu sobu. Pogledavši pažljivo izbliza, Elisabeth stavi fotografiju na njeno mjesto, vrati se u svoju sobu i, prišavši nevelikom prozoru, pogleda na ulicu zakrčenu automobilima.

Hoće li dugo ostati ovdje? To je već namještenje u šest mjeseci: četiri mjeseca radila je u velikom američkom uredu, zatim je pošla za sekretaricu kod Engleza u veletrgovačko poduzeće. Šefa su više zanimale njezine ženske čari nego radne sposobnosti. Izdržavši dva mjeseca, Elisabeth je otišla bez otkaza ...

Na novom mjestu ponudili su joj sedamsto devedeset funti na godinu, a na ranijem je primala osamsto pedeset ...

Koraci na stubama trgnuli su je iz misli. Vratila se za svoj stol i umetnula u pisaći stroj list papira. Vrata su se otvorila i na njima se pojavio g. Đimbo.

— Dobro jutro, sir! — poskoči Elisabeth i otvori pred njim vrata kabineta. Šef je omjeri dugim ispitljivim pogledom i teško se spusti u stolicu za ljuljanje. Elisabeth nečujno zatvori vrata i počne tipkati na stroju. Ali uskoro se oglasi zvonce, i na kućnom telefonu upali se zelena lampica. Elisabeth podigne slušalicu.

— Uđite, izdiktirat ću vam pisma.

— Razumijem, sir. — Ona uzme stenografsku bilježnicu i pisaljku i uđe u kabinet.

— Sjedite.

Na stolu zazvoni telefon. G. Đimbo nemarnim pokretom podigne slušalicu i utone u naslonjač. Elisabeth je kradomice promatrala novoga gazdu. Mogao je imati oko četrdeset godina. Visok, crn, sjajne kože. Lice je odisalo zdravljem, kosa brižljivo začešljana i zubi tako bijeli da izgledaju kao umjetni. Kada se obraćao njoj, u snažnom samouvjerenom glasu osjećala se očinska nota. Čini se da nije jedan od onih što jure za svakom suknjom... Uostalom, vrijeme će pokazati.

— Dakle, očekujem vas sa suprugom oko osam. Do viđenja! — G. Đimbo je završio razgovor. Odloži lulu i počne diktirati.

Do jedanaest sati Elisabeth je otipkala čitavu gomilu pisama i podnijela ih šefu na potpis. On nepovjerljivo zažmiri:

— Nekako previše brzo!

Elisabeth se osmjehnula i izašla. Nju su upozoravali da kod g. Đimba ima vrlo mnogo posla, ali ona je bila uvjerena da će ga moći svladati. U dvanaest i petnaest ona skloni sve sa stola i pođe na ručak.

U ponedjeljak je u ured došla jedna milolika žena. Elisabeth je već negdje vidjela to lice, ali gdje, nije se mogla sjetiti. Žena je bila visoka i lijepo građena, imala je pût boje čokolade s mlijekom i urednu frizuru.

— Je li g. Đimbo zauzet? — upita ona oprezno.

— Da, ima sastanak. Molim vaše ime. Najavit ću vas.

— Ja sam njegova supruga. — Ona se dobroćudno osmjehne.

— Sad sam vas prepoznala, vidjela sam vas na fotografiji u kabinetu! Sjedite, gospođo Đimbo. Javit ću.

Elisabeth pritisne na dugme i reče u prijemnik:

— Došla je vaša supruga, treba li da sačeka?

— Ne. Odmah ću doći. — U slušalici je škljocnulo i Elisabeth nije stigla ni zatvoriti usta kad se na pragu pojavio g. Đimbo.

— Oprosti, Amy draga. Imam sastanak. Šofer će te odvesti kući, a ja ću te nazvati kad sastanak završi.

— Dobro, sačekat ću! — I okrenuvši se Elisabethi, žena se opet osmjehne: — Hvala!

Amy Đimbo izgledala je zadovoljna, sretna. Elisabeth je vjerovala u sretne brakove i potajno se nadala da će i ona biti sretna. Ona uzdahne — sjetila se svog zaručnika koji je otputovao na studije u Ameriku. Onda odagna sjetne misli i nastavi raditi.

Brzo su protjecali tjedni i mjeseci, približavao se Božić. Elisabeth je s dvije drugarice otišla preko praznika u Mombassu. Kupale su se, uživale na vrelom pijesku, častile se biranim jelima i pisale duga ljubavna pisma. Bio bi grijeh kad bi se Elisabeth na išta potužila: ljudi s kojima je radila ophodili su se prema njoj s poštovanjem. Ni g. Đimbo ni činovnici nisu ugrožavali njeno žensko dostojanstvo. Istina, posla je bilo mnogo, ponekad bi ostajala dokasna. Ostajati sama u uredu nije bilo ugodno. Ali šef se prema njoj ponašao i dalje savršeno korektno. Jednom joj je rekao:

— Neugodno mi je da vas puštam da tako kasno idete sami, ali ne mogu se odlučiti ni da vas povezem. Počet će govorkanja, obijedit će vas nizašto. A pred vama je život. Čuvajte svoje pošteno ime, dijete moje.

Djevojke su se vratile iz Mombasse noćnim vlakom u utorak ujutro i ravno s kolodvora pošle na posao.

U Najrobiju se pripremala međunarodna konferencija, i stol g. Đimboa bio je zatrpan papirima. Elisabeth je ostajala u uredu svaku večer. Šef je naredio čuvaru da ostane na svome mjestu, da se Elisabeth ne bi osjećala nelagodno.

U subotu je bio naročito vruć dan. Kad je Elisabeth pogledala na sat, bilo je već pola dva. Trebalo se požuriti da ne zakasni na ručak. U tom se času na vratima pojavio g. Đimbo. Na njegovu licu sjao je širok osmijeh.

— Jadna djevojko, vi još radite. Ostavite nešto i za ponedjeljak!

— Hvala sir. Ja se već spremam da odem. Odahnut ću kad završi konferencija.

G. Đimbo je prošao u svoj kabinet, a Elisabeth uzme torbicu i žurnale i uputi se k vratima.

— Ja idem, sir.

— Jedan čas. — On je listao po nekim papirima. Odloživši ih, on je pogleda. — Pomozite mi da uništim svoj doručak: tu je toliko toga da ne mogu sam izaći na kraj.

Ona odluči da se zahvali. G. Đimbo je to i tako predlagao iz uljudnosti.

— Hvala sir. Čeka me ručak u hotelu.

— Nemojte me odbiti, molim vas!

Ona uđe u kabinet i sjedne na rub divana. Nije htjela da ispadne neuljudna kad je šef prema njoj tako pažljiv. Ali uznemirivalo ju je njegovo navaljivanje. On joj primakne jelo, ona uzme sendvič s jajem. Šef duboko uzdahne i sjedne pokraj nje.

— Zadovoljan sam s vama, dijete moje. Otkad ste vi ovdje, sve se izmijenilo. Što znači dobra sekretarica! — On ušuti i pruži ruku za sendvičem.

— Hvala sir. I ja sam zadovoljna. S vama je lako raditi. — Ona se trgne od dodira njegova sakoa.

— To mi je drago čuti. Samo jedno me uznemiruje, — on tu dodirne zaručnički prsten na njezinoj lijevoj ruci: — Ne bih želio da vas izgubim.

— Ah, sir! Do moje udaje još su najmanje dvije godine. Svašta se može desiti.

— Tko je taj sretnik? Čime se bavi?

— On još studira... — U Elisabethinu glasu osjećala se zlovolja.

— O, mezimac sudbine. Vi ste tako marljivi, tako ženstveni, divni. — Teška ruka čvrsto obujmi Elisabeth oko pasa.

— O, molim vas sir. Molim vas, nemojte... — Ona se otrgne i skoči na noge.

— Slušaj Liz! — gotovo vikne g. Đimbo. — Neću ti učiniti ništa nažao, kunem se!

Gledao ju je zažarenim pogledom. Elisabeth osjeti mučninu.

— Molim vas sir, dozvolite mi da odem. Ja sam zbunjena. Pomislite na vašu ženu i djecu. — Gušile su je suze.

— Ta umiri se, mogu nas čuti. Neću ti učiniti ništa nažao — ponavljao je on okrećući ključ u vratima, i ubacio ga u džep sakoa.

Ona skoči iza stola, zatim prema prozoru, onda k vratima i ponovno k stolu. Đimbo je uhvati i povuče na divan. Tražio je njene usne, ali se djevojka šćućurila u klupko, zatisnuvši lice u haljinu.

— Liz! — On joj je ljubio uši, vrat, ruke. — Ti si tako divna — šaptao je. — Koža ti je glatka i nježna kao latice ruže. Neću učiniti ništa ružno...

Ona se kušala osloboditi, ali snaga je ostavi. Sve je ličilo na ružan san...

U sumrak je Elisabeth ležala na svome krevetu u hotelu za samce. Jastuk je bio mokar od suza. Zgužvana fotografija zaručnika ležala je na podu. Lagano ustavši, djevojka je prišla k prozoru. Grad kao da je zamro, samo tu i tamo prošao bi ulicom automobil.

Elisabeth navuče zavjese. Gradski život nije za nju. Hoće li se ikad priviknuti na život u gradu? Ona osjeti čežnju za svojim seoskim domom, za porodicom u kojoj se jedino osjećala sigurnom. Njen svijet se razbio, raspao se u prah, u njenoj su duši bile gorčina i tuga.

U ponedjeljak ujutro, kao obično, Elisabeth izađe iz hotela. Ali umjesto da pođe na autobus, uputi se pješice kroz park prema željezničkoj stanici. Oko osam već je bila na burzi rada. Stotine žena, starih i mladih, čekalo je da se otvori ured. Sijede starice sjedile su u krugu i poluglasno razgovarale. Patnja i tuga ostavile su na njihovim licima duboke bore. Elisabethino se srce stislo od samilosti.

Gomila je sve više rasla, nevesela lica podsjećala su na vjernike što se mole u dupkom punoj seoskoj crkvi. Tada je bila još dijete... Mora da ju je, grešnu, Bog ostavio...

Netko joj je spustio ruku na rame, ona se trgne i naglo okrene.

— Liz, što ti tu radiš? Hajde, uđi.

Ona pođe za gospođom Kimani u njenu radnu sobu za pregradom i sjedne na ponuđenu stolicu.

— Opet bez namještenja?

Elisabeth šutke potvrdi.

— Što je sad bilo?

Elisabeth nastavi šutjeti. Gospođa Kimani, žena srednjih godina, dugo je radila na burzi i nije joj bilo teško pogoditi što je na stvari.

— Dobro, dijete moje, neću ispitivati, neću. Srce da ti pukne kad pomisliš što sve moraju pretrpjeti žene u ovom gradu! O, nečuvene sramote! Jesi li vidjela vani djevojke? Sve su to sekretarice i tipkačice bez namještenja.

Elisabeth pogleda u oštre, pronicljive oči gospođe Kimani:

— I ja sam došla po isto. Nađite mi drugi posao, makar dobivala upola manje.

— Liz, ti si jedna od najvrsnijih sekretarica u gradu. Ali kad hoćeš pogledat ćemo kod dobrotvornih i crkvenih ustanova. Hajde, hajde, ne kloni duhom, djevojčice!

Sjajna je žena bila gospođa Kimani; kolikim je djevojkama pomogla da nađu namještenje! Liz je prema njoj osjećala naročitu simpatiju.

— Sjećate se što ste govorili prošli put? Da će mi šef biti Afričanin, da je to nešto sasvim drugo, jer da on osjeća odgovornost pred svojom zemljom. A da znate, nije ništa bolji od bijelih. Bojim se da ni od crkvenih ustanova neće biti ništa. Svi su muškarci premazani istom masti.

— Ipak ćemo pokušati. Nazvat ću jednu ustanovu, i ti ćeš otići da vidiš. Javi mi što si odlučila.

Krajem tjedna Elisabeth je dobila namještenje u malom sirotištu. Posao je zahtijevao izdržljivost i strpljenje. Sestra Ellen, redovnica koja je upravljala sirotištem, naredila joj je da skrati nokte. Odjenuli su je u bijeli ogrtač, bijeli povez za kosu i papuče. Pogledavši u ogledalo, Elisabeth se jedva prepoznala; popravi kosu što se bila izvukla ispod poveza i pođe za sestrom Ellen u veliku dvoranu gdje su se igrala djeca. Jedni su mijesili glinu, drugi risali, dok su se najmanji igrali kockama.

— Siročići lišeni majčinske ljubavi i topline — tiho je govorila sestra. — Druga djeca imaju oca i majku, brata i sestru, a oni nikoga. To što im mi pružimo, ostat će im za čitav život.

Tridesetak pari očiju radoznalo je zurilo u Elisabeth, i suze joj zamute pogled. Čemu ih ona može naučiti. Ta sama se izgubila, skrenula s puta... Ali možda će upravo u ovim nevinim očima naći utjehu i mir. Djeca su je gledala s molbom. »Naša je budućnost u tvojim rukama, daj nam ljubavi koju nismo poznavali«, čitala je u njihovim pogledima.

Elisabeth se pribere od uzbuđenja:

— Sestro, vi činite veliko, plemenito djelo. Trudit ću se da vam pomognem.

Krajem prvog tjedna Elisabeth je bila blizu da očajava. Djecu kao da je opsjeo zao duh, nisu je slušala, bila su gruba. Pomišljala je da se opet vrati gospođi Kimani, ali nije imala hrabrosti. Prošlo je mjesec dana i djeca se privikoše na Elisabeth. Njihova dirljiva privrženost razoružala ju je. Ta djeca su je trebala. Molila je Boga da joj dade snage.

Sredinom lipnja Elisabeth je odjednom pozlilo. Sestra Ellen se brižno starala oko nje. Ali prošao je dan, pa još jedan, a djevojci je bivalo sve lošije; trebalo ju je odvesti u bolnicu.

U bolnici je provela tri besane noći. Četvrtoga dana bilo joj je bolje i sestri Ellen su dozvolili da je posjeti. Redovnica joj stisne ruku u svojoj i odvrati lice:

— O, Elisabeth! Liječnik mi je rekao da ćeš dobiti dijete...

Srce mlade žene ubrzano zakuca, oblije je rumenilo. Ona je trudna? Redovnica ju je pogledavala s prijekorom, kao da kaže: »Jedno siroče na svijetu više!«

Kad je došlo vrijeme da izađe iz bolnice, Liz je već bila donijela odluku. Prije ili poslije otpustit će je iz sirotišta. Zaručnik koga nježno ljubi, neće joj oprostiti. Ni kući, k roditeljima i bakici, također ne smije. U posao ne primaju trudnice. Iznenada u njenom sjećanju iskrsne lice Amy Đimbo — prvi put je pomislila o njoj. Sretna, zadovoljna, osigurana — sve upravo suprotno nego kod nje! Ne, to nije pravedno! Đimbo, koji je tako bezdušno postupio prema njoj, osudio je na sramotu i bijedu, čini se svojoj vlastitoj ženi uzorom dobrote...

Poslije ručka, nakon što je djecu spremila na počinak, Elisabeth pođe k frizeru.

— Oči vam sjaju — rekla joj je frizerka češljajući je. — Idete na sastanak?

— Da — odgovori šapatom Liz, naslonivši se i sklopivši vjeđe.

— Taj je imao sreću. Vi ste ljepotica!

— Hvala. On je također vrlo lijep i dobar.

Ubode je gorka ironija vlastitih riječi.

Navečer najavi sestri Ellen da će slobodni dan provesti kod rodbine. Oprostivši se s njom, uputi se na autobusnu stanicu.

Kod Đimbovih ne zateče nikoga kod kuće.

Elisabeth je stajala pred vrtnim vratima dok joj se od hladnoće nisu ukočile noge. Spremalo se na kišu. U dvorištu, kraj garaže, Elisabeth opazi ostavu. Vrata nisu bila zatvorena. Izvadivši iz torbice notes, ona napiše na listiću: »Došla sam da vas vidim, vani je hladno, odlučila sam da vas sačekam u ostavi. Elisabeth.« Listić pričvrsti na kvaku vrata.

Obitelj Đimbo vratila se kući kasno.

— Netko je bio kod nas — rekla je Amy, uzimajući papirić. Zatim pročita naglas. G. Đimbo istrgne poruku iz ženinih ruku. Htjede nešto reći, ali iz usta mu se otkidoše samo nepovezani glasovi. On pojuri u ostavu. Žena i djeca gledali su za njim u nedoumici.

Đimbo rastvori vrata, koljena mu se potkose. Elisabeth se njihala na omči napravljenoj od šala.

— Ja s time nemam ništa, nemam se čega bojati — grozničavo je mislio Đimbo. — Samo da ljudi...

Saznavši za Elizabethinu smrt, sestra Ellen je odnijela u policiju njezin dnevnik što je ostao u sirotištu. I mada Crkva osuđuje samoubojice, redovnica je iskreno žalila za nesretnom djevojkom.

S engleskog preveo Nikola Marčetić

BILJEŠKA

GRACE OGOT, suvremena kenijska književnica, rođena je 1930. u provinciji Centralna Nyanza, u Keniji. Po struci medicinska sestra (primalja), radila je u Ugandi i Engleskoj. U književnost je stupila svojim pričama koje su objavljene u mnogim afričkim književnim časopisima.

Kao tema za storiju »Elisabeth« poslužila je sudbina mlade djevojke, s kakvim se G. Ogot radeći kao primalja i socijalna radnica zacijelo često susretala; mlada činovnica, postavši žrtvom nasilnosti svoga poslodavca, gubi vjeru u ljude i smisao života. Tema o upropaštenoj djevojci — često varirana u djelima evropskih pisaca čija se radnja događa u Africi kao i u djelima afričkih pisaca koja su pisana po njihovu uzoru — stavljena je ovdje u nove društvene uvjete. Za razliku od sličnih sudbina koje su se odigravale u ambijentu kolonija i gdje je kao nasilnik i zavodnik nastupao Evropejac, Elisabethina sudbina odvija se u ambijentu nezavisne afričke zemlje, a u ulozi napasnika pojavljuje se šef domorodac. To otkriva socijalno-klasnu bit odnosa između poslodavca i radnika, koja u neuređenim društvenim uvjetima daje mogućnost ekonomski jačem da vrši nasilje nad ekonomski slabijim, bez obzira na (u konkretnom slučaju zajedničku) »rasnu pripadnost«. Sama žrtva tih odnosa, Elisabeth ne ide u svom rasuđivanju tako daleko, već gorkim uzdahom zaključuje da su »svi muškarci premazani istom masti«. Uzeli kako mu drago, ova storija Grace Ogot dobro je napisana realistička pripovijest, koja potiče na razmišljanje.

N. Marčetić

Stjepan KRČMAR

Job

U zemlji između dviju rijeka i mora po imenu Hrvatskoj živjaše čovjek koga nazivahu Jobom. Mada to ne bijaše njegovo pravo ime, on živjaše kao pravi Job. Kao i Job, i on bijaše pobožan i bogobojazan čovjek. Imao je ženu, troje malene djece i dobro zaposlenje. Ne oskudijevaše ni u čemu, mada ničeg nije imao napretek i za razbacivanje. Jer svi bijahu skromni u kući, nitko od njih nije tražio ono što nije mogao dobiti. Zbog toga Job i njegovi bijahu sretni i zadovoljni.

Jednog dana dođe Job u svoje poduzeće na rad, ali mu tamo rekoše da je otpušten kao višak radne snage. Bijaše iznenađen jer je slovio kao dobar čovjek i dobar radnik, ali od toga nije htio praviti pitanje. Vjerovao je da će lako naći novi posao i da će sve biti kao i prije.

Došavši kući, reče svojoj ženi:

— Izgubio sam zaposlenje, ali se ne brini jer ću sigurno uskoro naći drugo.

Ona ga upita s nevjericom:

— Zašto je do toga moralo doći?

On joj pokuša objasniti.

— Modernizirali smo tvornicu, nabavili nove strojeve koji automatski rade i više nije potrebno toliko radnika.

Žena nastavi:

— Zar su baš tebe morali otpustiti pokraj tolikih drugih? Ta ti imaš ženu i troje djece?

Muž joj odvrati:

— Nekog su morali. Zar nije bolje da su mene nego nekog drugoga koji se ne bi mogao snaći. Ja znam raditi i hoću raditi i Bog će mi pomoći da dobijem drugi posao.

Tada mu njegova žena srdito reče:

— Zašto ti tvoj Bog nije i sada pomogao?

Job joj odgovori:

— Brbljaš kao luđakinja. Kad od Boga primamo dobro, zar da onda i zlo ne primimo?

Međutim, dani protjecahu kao vode rijeka i potoka, a on nigdje ne nađe novo zaposlenje. Prijavi se na burzu rada i strpljivo čekaše, ali poslu ni traga ni glasa. Življaše od pomoći što je dobivaše kao nezaposleni radnik.

Kad vidje da preko burze rada ništa neće dobiti, odluči sam nešto potražiti. Stade obilaziti poduzeća i nuditi se svima, ali i to bijaše uzalud. Svugdje bi ga pitali:

— Zašto si otpušten?

Odgovarao bi:

— Mislili su da ću ja lakše od drugih naći posao.

Oni slegnuše nato ramenima i rekoše mu da dođe drugi put. A kad bi došao, uzvratili bi mu:

— Nećemo uzimati nikog novog jer i mi moramo otpuštati svoje.

Kad to ču njegova žena, posta nestrpljiva i nerazumna. Počne nešto šaputati sa svojim znancima, a onda jedno veče reče mužu:

— Idem na rad u inozemstvo.

Muž se zgranu na njezine riječi i samo je upita:

— Zar ćeš ostaviti nas same, djecu i mene?

— A zar možemo živjeti od ničega? — odbrusi žena.

— Ali ja se nadam da ću naći novo zaposlenje — uvjeravaše je muž.

— Nadaš se, nadaš ... ti se stalno nadaš, a od toga ništa — zaintači ona.

Budući da je razumnim riječima nije mogao odvratiti od njena nauma, nije to pokušao ni na drugi način. Žena se jednostavno spremi i jednog dana ode u inozemstvo ostavivši zabrinuta muža i rasplakanu djecu.

Za Joba nastaše teški dani. Brige oko nedorasle djece izmiješaše se s brigom oko traženja zaposlenja. Sve pođe nizbrdo, upravo onako kako ne htjede. Ali promijeniti ne mogaše ništa. Da ne bijaše susjeda koji pritekoše u pomoć, tko zna bi li mogao izdržati.

Prvih mjeseci žena je slala nešto novaca iz inozemstva. Upravo toliko da ne morahu skapavati od gladi.

U međuvremenu oboli najmlađe dijete. To ponuka Joba da napiše ženi pismo i da joj obrazloži kako bi bilo ipak najbolje i najpametnije da se vrati kući. Ona odgovori da to ne može učiniti jer bi izgubila i mjesto i dobru zaradu. Usput ga i priupita je li već našao zaposlenje. On joj otpiše da još ništa nije našao, ali da su djeca jadna bez majke, pogotovo ovo najmlađe, i da bi svakako trebala doći. Ona opet odbije njegovu molbu upućujući ga da se snađe jer bi bilo glupo ispustiti iz ruke ovakvu zaradu, to više što je on još uvijek bez posla i nema nikakva izgleda da ga ubrzo nađe.

Dok su pisma išla tako od jednoga k drugome, umre mališan. Mada to bijaše težak udarac za oca, ponada se ipak da će ta nesreća opametiti majku i skloniti je na povratak. No i tu se prevari. Umjesto majke stigne pismo u kojem ona iznosi svoju veliku žalost zbog smrti najmlađeg djeteta, ali i obrazloženje da ne može doći jer bi joj to nanijelo još veću bol, a oživjeti ga ionako više ne može.

Utučen i razočaran, Job nije znao što da poduzme i kamo da se okrene. Crni dani nastaviše se redati jedan za drugim, nemilosrdno i bez smilovanja. Živa djeca tražila su svoje, a on im nije ni mogao ni znao dati. Plašio se da i ona ne obole i da ne izgubi ono što ga je još držalo na životu i čemu se

radovao. Odluči stoga poći k ženi ne bi li je ipak nagovorio na povratak. Što smisli, to i učini. Djecu povjeri susjedima i otputi se u nepoznato.

Kad dođe na adresu koju je imao, ženu ne zateče kod kuće. Rekoše mu da radi čitav dan, ali da će navečer, zasigurno, biti u stanu. Tako se i dogodi. Došavši navečer, nakon besciljna lutanja tuđim gradom, nađe ženu, ali ne samu. S njom bijaše i muškarac kojega on dosada nikad ne vidje. Čim ga spazi, zabezeknu se, ali osta miran kako ne bi izazvao svađu i nemir.

Žena malo pocrvenje i reče:

— Što se čudiš? To je moj prijatelj — i predstavi ga.

Muž nešto promrmlja, ali još uvijek osta miran i naoko hladnokrvan.

Žena to krivo shvati i stade se ispričavati.

— On mi je pomogao da dobijem bolji posao.

Ne obaziruć se na njene riječi, muž upita:

— Zar živiš s njim?

Žena se osjeti povrijeđenom što je ispituje o onom što i sam vidi pa uzrujano odgovori:

— Misliš li da u tuđem svijetu mogu živjeti sama?

Muž nato zašuti, ali nakon kraćeg vremena ozbiljno i tronuto upita:

— Hoćeš li se vratiti sa mnom kući?

Žena porazmisli i onda reče:

— Ostavimo to za sutra.

Muž nastavi:

— Ako ne zbog mene, a ono zbog djece koja ne smiju biti bez majke.

Žena smjesta otpovrne:

— Rekla sam, ostavimo to za sutra.

Muž se pomiri sa ženinim zahtjevom. Pri tome pomisli da se milom može više postići nego silom.

Žena mu spremi ležaj u kuhinji, a sama s prijateljem osta u sobi da se dogovore što će odgovoriti na muževljevo pitanje.

Sutradan u jutro, jer se Jobu žurilo natrag k djeci, on odmah upita ženu:

— Jesi li se predomislila?

Ona nešto oklijevaše, a onda ipak prozbori:

— Ostala bih još ovdje da zaradim. A dotle možda i ti dobiješ zaposlenje.

— Zar ti je tu bolje nego kod kuće? — upita je.

— Ovdje imam i stroj za pranje rublja i frižider i drugo, a tamo ništa — odgovori.

Muž još jednom pokuša prosvjedujući:

— Ti zaista ništa ne misliš na svoju djecu.

Ona se usprotivi:

— Zašto tako govoriš kad to nije istina. Kupit ću im nešto na dar i ti ćeš to ponijeti. Ali rekla sam da ću još neko vrijeme ostati ovdje.

Ošamućen od svega toga i poražen u svemu, muž ne htjede ništa više čekati nego odmah krene na put. Ženi na rastanku reče:

— Neka ti dobri Bog prosvijetli pamet.

Kad dođe kući, djeca ga jedva dočekaše i odmah upitaše:

— Zar nije došla naša majka?

Da ih umiri, mada ni sam nije bio u to potpuno siguran, reče:

— Ne, još nije. Ali doći će.

Susjedima također ne otkri svu istinu. Neki od njih ipak naslutiše o čemu se radi pa ga savjetovaše:

— Što ćeš sam s djecom. Oženi se ponovno pa će i tebi i djeci biti bolje.

Odgovori im s prijekorom:

— Kako mogu uzeti drugu ženu pokraj žive prve!

— Ali ona te je napustila i ti je zaista nemaš — nastaviše oni.

Noći koje dođoše poslije toga bijahu nesmirene. Ležeći u postelji sam, bez žene, razmišljaše o svemu i svačemu. Sve više mu se javljaše misao da je prevaren bez svoje krivnje i da neće moći još dugo tako izdržati.

Ne ustrajavši u svojoj osamljenosti, jednog dana pođe k svojem župniku da mu se izjada i da ga upita za savjet.

— Htio bih se rastaviti od svoje žene koja me je napustila i prevarila s drugim muškarcem.

Župnik mu odgovori:

— Ako je žena zaista učinila to što veliš i živi s drugim, onda možeš zatražiti rastavu od stola i postelje i sigurno ćeš je dobiti.

— Ali ja bih se htio oženiti s drugom ženom — nastavi Job skrušeno i ponizno.

Župnik mirno reče:

— To nećeš moći sve dok ti je živa prva žena.

On se usprotivi:

— Ja ne mogu biti bez žene.

— A kako sam ja bez nje čitav život?! — blago nastavi župnik.

— Ali ja nisam dragovoljno pristao da budem bez nje i ja ne mogu biti bez nje — još uvijek obazrivo reče.

— Znam, ali morat ćeš i ti pristati — ponovno će župnik.

— A zar sam ja kriv što me je žena napustila i što se ne želi vratiti? Sve bih joj oprostio, ništa joj ne bih spočitnuo samo da mi dođe. Ali ona ne dolazi — već uzbuđenim glasom govoraše muž.

— Napisano je: Što Bog sveže, neka ljudi ne razvezuju! — župnik bje strpljiv.

— Ona može živjeti s kim hoće i kako hoće, a ja, jer vjerujem u Boga, to ne mogu — zausti Job.

— Tvoja će plaća biti na nebesima — tiho prozbori župnik.

— Kamo sreće da mi se zadaviti. Smrt bi mi bila draža od ovih mojih patnja — razočarano nastavi Job.

— Ali ti imaš djecu i na njih treba misliti — upozori ga župnik.

— Zar sam samo ja taj koji treba na njih da misli? Nije li i Bog onaj koji se mora za njih brinuti? — uskomeša se Job.

— A tko ti reče da se On ne brine za njih? Ljudima nije dano da sve shvate i sve razumiju — nastavljaše župnik.

— Čovjek ne može sve što bi htio i patnja ima svoju granicu koja se ne može prekoračiti — ražesti se Job.

— Bog ne daje više no što čovjek može podnijeti — opet će župnik.

— Zar je zločin ono što je Bog usadio u nagon? — priupita Job.

— A zar nije Bog dao i razum da nadvlada strast? — reče župnik.

— Tko reče da je razum jači od nagona? — odvrati Job.

Zatim se Job zamisli, a onda prozbori:

— Nek me na ispravnoj mjeri Bog izmjeri pa će uvidjeti neporočnost moju.

Nato će župnik:

— Ta ni drvu nije nada sva propala; posječeno, ono opet prozeleni i mladice nove iz njega izbiju.

I vrati se Job k djeci svojoj da strpljivo podnese ostatak života.

Iz zbirke Moderne legende

Krešimir MLAČ

Tri pjesme

O PONOĆI MI NETKO GOVORI

Da, svud je noć i zadnji svrši film.
Nema više ni Te-Ve programa.
Noć je eto opet s tobom sama
I opet si sam i nisi sad ni s kim.
Pa kad legneš i pomoliš se Bogu
I prekrižiš se i staneš čekat san,
Željet ćeš opet da dođe sutradan
Pa da opet možeš stat na svoju nogu.
I tako se iz dana u dan bližiš smrti
A davno već si zaboravio dane
Kad je i na te netko pomišljao,
I dočekat ćeš da će vrijeme strti
Sa tebe sve to zbog čega si stao
Pisat i smišljat stihove neznane.

U KASNE SATE

Već nije danas, eto već je sutra
I noć će ta dojuriti do jutra
Al ni ona mi neće dati zaborav.
I opet ću ustat tužan, slomljen sav,
I preda mnom opet će jedan dan
Pun stvarnosti samoće, pust ko ružan san.

ISKUSTVA

Suza što se ne isplače
najjače zagorčuje dan,
tuga kad se ne preboli
najviše rastužuje san,
misao postaje najdublja
tek kada si posve sam,
nepravda peče najdulje:
O kako to dobro znam!

Ante JAKŠIĆ

Zašto smo se sreli

Zašto smo se, zašto smo se sreli
u rani suton svibanjskoga dana
i pticu sreće uloviti htjeli
dok vjetar nosi miris jorgovana.
Dok vjetar nosi miris jorgovana,
u snima mi smo toplo gnijezdo pleli,
a sni su krhka u životu grana,
jer srce jedno, stvarnost drugo želi.
Jer srce jedno, stvarnost drugo želi
na svakom letu i na svakoj stazi,
ostaju samo listovi nam sveli,
a i njih vrijeme raznosi i gazi.
A i njih vrijeme raznosi i gazi
i novom staru pozljeđuje ranu,
a kao spomen kada večer slazi
mrtvu nam pticu ostavlja na dlanu.
Mrtvu nam pticu ostavlja na dlanu
kao da tugom pitati nas želi
kad suze kradom u samoći kanu:
zašto smo se, zašto smo se sreli!

Na svakoj stazi

Na svakoj stazi ima tuge dosta
iz koje jesen kasnu zrelost zrači.
Mnogi su prešli preko istog mosta,
mnoge su isti zgazili kotači.
Sve što si sreo i što ćeš još sresti
u kišne sate ili jutra vedra,
klonut će negdje na dalekoj cesti
kao što klonu izgubljena jedra.
I kap što padne na usta nam žedna
dok kao stabla bdijemo u nizu,
samo nas sjeti da smo braća bijedna
samoće puna i kada smo blizu.
I zato usna ranjena nek šuti
kad nova bol se staroj boli smije,
jer sve što vidiš i što ti srce sluti,
sve je to tvoje i ništa tvoje nije.

Jakov KOSTOVIĆ

Charles Péguy

Povodom stogodišnjice rođenja

Od 1873. do 1889, kada je došao u Pariz u gimnaziju Lacanal, zatim u Louis-le-Grand, Charles Péguy nije napustio Orléansa, gdje se rodio. Zato je Daniel Halévy mogao kazati da Péguy potječe »iz najstarijega središta Francuske, iz samoga srca naše domovine«. Ali Orléans, koji leži u kraju Loire, bijaše najmiliji grad Ivane Arške, koja je sama duša Francuske i koja će biti duša Péguyjeva djela. I to će djelo ići istim tijekom, plemenitim i polaganim, kao i rijeka odrazujući usput sjaj Francuske:

Duž zavojitog brežuljka i plemenitih dolina
Posuti su zamci kao pri ophodu oltari,
Tim se alejama gube Loira i njeni vazali
Što ih veličanstvo jutra i večeri prožima.

Eto prvoga krajolika u kome je postavljeno djetinjstvo Péguyjevo. Njegova je baka »voljela pripovijedati lijepe priče« i ona ga je, kaže, »prva naučila francuski govor«. Odrastao je između nje i svoje majke; otac mu bijaše umro nekoliko mjeseci poslije njegova rođenja. U »Charles Péguy et les Cahiers de la quinzaine« od Daniela Halévyja čitamo kratki ali pažljivi pregled što nam ga on daje o mladim godinama svoga junaka, podijeljenih između kuće, crkve i škole. Dijete pametno kod katekizma u starinskoj župi Saint-Aignan, bistro u razredu laičkog školnika. Prvi u svemu, pače i u športu. Njegovi ga učitelji ističu, hoće da nauči latinski i grčki. Evo Lacanal, evo Louis-le-Grand, i nakon godine provedene u vojsci evo ga u devetnaestoj godini u Sainte-Barbe (glasovita srednja škola); priprema se za »École normale« (poznata viša škola s internatom) . . .

Jérôme i Jean Tharaud u »Notre cher Péguy« kazali su kakve to bijahu marljive godine. Ali u isto vrijeme, dok se upoznaje s klasičnim studijama, Péguy se upoznaje s Parizom. U isto vrijeme, dok na njega utječe Bergson, utječe i Jaurès. A ne zaboravlja Orléansa. Naskoro će predstavljati čitavu Francusku. 1897. piše svoju prvu »Jeanne d'Arc« i tu stavlja ovu posvetu:

Svakoj onoj i svakom onom koji budu živjeli,
Svakoj onoj i svakom onom koji budu mali,
da bi pokušali donijeti lijeka sveopćoj bijedi;
Osobito,
Svakoj onoj i svakom onom koji budu živjeli svojim
životom ljudskim.

Svakoj onoj i svakom onom koji budu umrli svojom
smrti ljudskom,
da bi pokušali donijet' lijeka sveopćoj bijedi;
Među njima,
Svakoj onoj i svakom onom koji budu živjeli svojim
životom ljudskim
Svakoj onoj i svakom onom koji budu umrli svojom
smrti ljudskom,
za uspostavu socijalističke univerzalne Republike
Ova je pjesan posvećena.
U posveti sudjelovat' sada je slobodno svakome.

Daniel Halévy, koji je sam naveo te retke, dodaje: »Sav Péguy, što ćemo ga kasnije upoznati, sadržan je u toj mladenačkoj posveti; Péguy koji kao da se ponavlja, a nikada se ne ponavlja; jer on poput vala kroči naprijed, potiskujući svoju misao u dugim valovima, od kojih svaki prikrije prethodni te ga za jednu crtu prestiže . . .« Bez sumnje, kao što je tu sav književni Péguy, držimo da je tu i sav društveni i građanski Péguy. »U posveti sudjelovat' sada je slobodno svakome«, to je poziv svim ljudima da se bore protiv ljudske bijede. »Socijalistička univerzalna Republika«, taj izraz ima u njega doista bratsko i slobodarsko značenje. Kada mu se bude činilo da je Jaurès zapao u izborne kombinacije, u stranačko taktiziranje, to će snažno suprotstaviti ovoga »mistika« ovakvoj politici. Može se Péguy vratiti katolicima, kršćanskoj zamisli domovine: neće ga ona odvratiti od pravca univerzalnoga bratstva. Kada g. 1913. u »Evi« (Ève) bude napisao čuvene stance:

Blago onim koji su za tjelesnu zemlju pali,
No samo ako je to bilo u pravednu ratu . . .

dodat će odmah zaziv zajedničkoj majci roda ljudskoga i sjedinit će u istoj ljubavi sve mrtve svih zemalja:

Majko, evo djece tvoje i njihove beskrajne vojske . . .
Neka dođu i padnu među dvije ispružene ruke.

G. 1897, u času kada je objelodanio svoju »Jeanne d'Arc«, bijaše dreyfusovac. Zašto? Jer je uvjeren u nevinost tuženika. I mnogi bi narodi, osobito danas, trebali razmišljati o visokim razlozima njegova držanja: »Jedna samo nepravda, jedan jedini zločin, jedna jedina protuzakonitost, jedna jedina povreda pravde i prava . . . jedno jedino zločinstvo raskida i dostaje da raskine sav društveni ugovor, jedna jedina nesavjesnost, jedno jedino bešćašće dostaje da obeščasti čitav jedan narod . . .« Državni razlozi ne ovlašćuju da se čitav jedan narod postavi u stanje smrtnoga grijeha . . .

No Péguyjev dreyfusizam bijaše sasvim »mističan« i idealistički. Kasnije će, govoreći o »aferi Dreyfus«, kojoj bijaše dao sav svoj mladenački žar, izložiti čuvenu teoriju mistike i politike, tj. čistog ideala suprotstavljena računima profitera. Bio je, kaže, jedan mistični dreyfusizam, kao njegov, sa »zamahom kršćanske suštine« prema pravdi i istini, što smo ih branili s

ponosom, s hrabrošću, s nesebičnošću i s ljubavlju prema idealu, narodu i siromaštvu, koji zaista bijahu vrline vojničke i francuske i kršćanske. U isto vrijeme, poradi neke »političke obmane«, drugi su, naprotiv, od »afere« načinili protukršćanski pokret. Nazovipolitičari stvarahu »stanje rata i mržnje«.

U to doba nije bio vjernik te življaše u građanskome braku sa ženom koja isto tako nije vjerovala kao ni on, ali koja je isto tako bila plemenita. Kada se bude obratio, ona će mirne duše držati da ga ne mora slijediti; tu, u privatnom životu, povezat će se bolna drama, ali do tolike uzvišenosti da bi junak o svojoj protagonistici mogao kazati što je Polyeucte kazao o Paulini u Corneilleovoj drami. I kao Polyeucte, nije li Péguy, koji je pao kao mučenik, polučio isto tako obraćenje svoje družice? . . .

*

Péguy, najprije knjižar socijalističke stranke, osnovao je »Cahiers de la quinzaine«. Oko njih se okupiše neki od najboljih francuskih pisaca. I sam je Péguy, sred najvećih materijalnih teškoća, pisao u njima, povodom događaja i knjiga, sveske i sveske duboke i žive kritike. Pisac, izdavač, slagar i knjižar, obnavljaše divotno djelo srednjega vijeka na izmaku i početka renesanse, nalik na velike humaniste koji su sami sebe tiskali.

Ali iznad svega i više od svega njegova najljepša djela izlažu veličinu kršćansku. U »Evi« (Ève), to je »Tajna ljubavi Ivane Arške« (Le mystère de la charité de Jeanne d'Arc), to je »Predvorje druge kreposti« (Le porche de la deuxième vertu), to je »Vez svete Genoveve i Ivane Arške« (La tapisserie de sainte Geneviève et de Jeanne d'Arc), to su »Četiri molitve Našoj Gospi od Chartresa« (»Quatre prières à Notre-Dame de Chartres«), u kojima Péguy na potresan način posvećuje svoju djecu Bl. Djevici Mariji.

Treba priznati da se Péguy ne čita lako. Istom petnaestak godina prije drugoga svjetskog rata nalaze se u knjižarama, u običnim izdanjima, njegove najbolje knjige: »Les trois Mystères« (Tri tajne), »Notre jeunesse« (Naša mladost), »Notre patrie« (Naša domovina), »Clio« (Klija) i »l'Argent« (Novac). Sve do tada Péguy bijaše pisac jedva izdavan za nekoliko stotina čitatelja. Tridesetih godina, može se reći, njegovo ime izlazi iz sjene. Uostalom, kao i dobro vino: ništa ne gubi ako stoji, nego samo dobiva.

On nije bio podoban ostarjeti: drugi stare, on se zauvijek ustalio u potpunoj snazi, u četrdeset drugoj godini života, u držanju i poletu besmrtne mladosti. Nije slutio koliko je dobro govorio kada je kazao: »Osnivam stranku četrdesetogodišnjaka.« On je zaista danas više živ nego toliki drugi, on je jedan od rijetkih koji nije nikada razočarao. Još se svojski živahnim korakom stavlja na čelo mladeži. Još je uvijek djelatan, uvijek u prednjem redu. On je mlad; bore se nisu primile njegova djela.

Ali je neusporediva slava Péguyjeva što je njegovo ime odsada povezano s imenom svete Ivane Arške. Više od ikojega drugog pisca dostojno je uznosio tu veliku junakinju.

Rodio se, odrastao je u Orléansu, kojemu je Ivana vazda prva građanka, ostajući vazda umiljata družica sve djece koja je na dan svetkovine grada prate uz zvuk fanfara i zvona. Ona je sasvim prirodno postala pravi, postojani, pouzdani poticatelj velikoga pjesnika svoga naroda.

Od njegove prve »Jeanne d'Arc«, koju je napisao kao socijalist, ali o kojoj je Daniel Halévy mogao kazati da sadrži čitava budućeg Péguyja, sve do velikih katoličkih poema u »Mystère de la charité de Jeanne d'Arc«, »Porche de la deuxième vertu«, »Mystère des saints Innocents«, sve do »Mystère d'Orléans« i »Mystère de Reims« i »Mystère de Rouen«, koje je imao u zamisli napisati, podosta se zna kakva je bila Ivana Péugyjeva, prava Ivana, sva od ljubavi i mira:

»Iza svete Marije svetica najveća«.

Po tome kako je i koliko je slavio junakinju orléansku nije teško nazreti kakvim je sve rodoljubljem i humanizmom bio prodahnut Charles Péguy. Postoje naime, humanizam kojemu kadikad nedostaje humanosti.

Takav nehumani humanizam nije bio Péguyjev. Pitanje novca i te kako se nametalo piscu, koji je čitav jedan svezak posvetio novcu. »... skromni« — veli Péguy — »tražimo da se ekonomskim dobrima sadašnjega čovječanstva upravlja za njegov dobitak, da bi se ekonomsko ropstvo diglo sa zatiljka, da bi se uspravile slobodne glave, da bi tijela živjela u zdravlju, a isto tako i duša...« Takav tekst dostaje samome sebi. Sveti je Toma Akvinski kazao da je minimum blagostanja potreban za vršenje kreposti. Nitko bolje od Péguyja nije ostvario, nije izrazio tu potrebu. Nitko nije više pokazao da je bijeda neoprostivi grijeh ovoga svijeta. »Gledano kroz bijedu« — izjavljuje — »sve je čovječanstvo jadno... Treba preinačiti sam svijet.«

No Péguy razlikuje bijedu (misère) od siromaštva (pauvreté). Nije nepoznato da je Péguy izrekao također divnu pohvalu siromaštvu, koje za njega znači: imati nužno, imati mir, dostojanstvo života. Svakome ono što je potrebno. Kako to? Th. Quoniam u knjizi »De la sainteté de Péguy« savršeno je izložio u toj stvari misao toga junaka: »Svjestan da svi ljudi, iako su jednaki u pravima, ne bi mogli biti jednaki po staležima uslijed same raznolikosti sposobnosti i ćudi, Péguy s pravom misli da jedino osjećaj bratstva može uspostaviti pravednu ravnotežu. Bez toga bratstva zacijelo nema pravog humanizma.

Jedva se može zamisliti koliko li Péguy bijaše ozlojeđen kad je gledao kako kulturu i snagu suprotstavljaju jednu drugoj. To svoje negodovanje izrazio je protiv Sorbonne. Golemo je, naprotiv, njegovo udivljenje kada ih je našao sjedinjene u istome biću. To je slučaj s unukom Renanovim Psicharijem, koji bijaše isto tako književnik, isto tako obraćenik kao i Péguy, i koji se u istom času pristajući uz svoje pretke protiv svoga oca borio kao poručnik u Adraru i u Mauritaniji, te koji je napokon slavno poginuo istè godine i gotovo istoga mjeseca (1914) kao i Péguy.

Bez sumnje, nitko neće osporiti rodoljublje Péguyevo ni njegov smisao za veličinu. Ali se on isto tako zanima za sveopći mir i materijalnu sigurnost radničkoga naroda. Istina, on je prije svoga obraćenja bio napisao već navedenu posvetu prve »Jeanne d'Arc«: »Svakoj onoj i svakom onom koji budu živjeli... da bi pokušali donijeti lijeka sveopćoj ljudskoj bijedi...« No, kako je istakao Th. Quoniam, kod velikoga pjesnika »Eve« povratak kršćanstvu bijaše produbljivanje, ne preobrat: »Ako se Péguyjevo kršćanstvo više zanima

za Francusku te traži da pomladi njezino biće« — piše Quoniam — »ono je prije svega katoličko, tj. univerzalno«.

O Péguyju su se iznosili krivi sudovi: Péguy nečitljiv pisac, Péguy oholica, Péguy junak zbog svoje smrti u ratu. Doista krive i nedostojne slike. Péguy je sasma nešto drugo. Taj čovjek koji je na kraju minuloga stoljeća skupljao u zanosu svoje drugove iz Sainte-Barbe i Normalke, koji je pri kraju svojega života oblikovao Psicharija i Alan-Fourniera, koji je umro na pragu novih vremena, još je vazda luč za one s visokim duhovnim težnjama. Već su toliki drugi tražili pomoći u njegovoj misli, koja često zbunjuje; i Daniel-Rops tražio je u njegovu djelu odgovor na poratne tjeskobe (Péguy, par Daniel-Rops-Flammarion édit.). Péguy ih je unaprijed opisao i točno analizirao; vječna mladost njegova srca daje lijeka u ovoj krizi modernoga svijeta, koju proživljujemo, kojoj smo podvrgnuti, u ovoj krizi koju je Daniel-Rops prokazao u »Svijetu bez duše« (Le monde sans âme) i drugdje prije svega kao krizu čovjeka.

Péguy je sudio naše vrijeme, i osudio ga. Imao je za to pravo jer ga se sam bio odrekao, jer bijaše sklopio »savez sa siromaštvom, junaštvom i smrću«.

»Ne znamo još da li će naša djeca produžiti nit »herojske« predaje. Odmah poslije nas započinje drugo doba, jedan posve drugi svijet, svijet onih koji više ni u što ne vjeruju, koji se time diče i ponose. Odmah poslije nas započinje... moderni svijet, svijet mudrijaša, naprednjaka, onih koji znaju, onih kojima se ne soli pamet..., svijet onih koji nisu ni budale ni blune. Kao mi. To jest, svijet onih koji ni u što ne vjeruju, niti u bezboštvo, koji se ne predaju, ne žrtvuju ničemu. Svijet onih koji nemaju mistike. I koji se time brane.«

Mi smo upoznali taj svijet; što je sve on učinio, to svaki dan možemo ustanoviti. Mi mu dugujemo ovaj zamah mržnje, samoživlja, barbarstva i strahovitoga poremećaja koji prijeti da sve poplavi. Ako ne dođe k sebi, taj nas svijet vodi k potpunom uništenju. Ne k uništenju nekoga lažnog društvenog poretka, nekih stečenih položaja, već k uništenju svega što daje dubok smisao života, svega što čovjeka uzdiže iznad njega samoga.

Ima ih, ali su, na žalost, malobrojni, koji su produžili »herojsku predaju« te se odrekli onoga svijeta što ga je Péguy vidio gdje dolazi. Oni su oblikovali blok onih koji vjeruju i koji se ne boje to kazati. I kada konačno svijet od danas bude satrt pod teretom svojih zločinstava i podlosti, već će biti pripravljeno tlo iz kojega će niknuti nove klice, nade primjerene besmrtnoj sudbini čovjeka.

Zatim, zanimljivo je vidjeti kako se Péguy odnosio prema napretku. I ovdje ćemo upozoriti na studiju »Péguy, sudac modernoga svijeta« od Daniela Ropsa (Étudiant cathol.). Navedimo zaključak te lijepe studije:

»Od onih koji u Péguyju vide samo suviše razvučenoga pjesnika i malo suvisloga pisca pamfleta treba tražiti da pročitaju stranice »Klije« (Clio), gdje je na tako snažan način dokazana veza između napretka i golotinje novca. Ta se povezanost očituje u kritici koja je bitna: kritici količine.

Način kako moderni svijet poima stvarnost nužno dovodi do toga da niječe svaku hijerarhiju koja se ne da mjeriti. Njegov prezir prema svemu što

dopušta čovjeku da sebe premaši odgovara laskanju onoga što se očituje u činjenici: bogatstvo i moć. Napokon, shvaćanje napretka dozvoljava da se sve može steći na svim područjima, i da će najzad sve biti stečeno. Ta teorija napretka postaje teorijom štedionice. Ima napredak, jer ima gomilanje. Prokazati taj pojam značilo je biti proročanski vidovit. Bješe mu se pružio »krasan« prizor čovječanstva koje napredak poistovjećuje s proizvodnjom u velikim serijama i inteligenciju s reklamom.«

*

Iz života i djela Péguyjeva pobiremo elemente veličine i dobrote. Među prvim tim elementima jest Péguyjeva humanost. Onaj koji je napisao »Molitvu za nas putene« znao je od kakva smo tijesta zamiješani. Njega se tiče sav čovjek, s tijelom i dušom, i to svaki čovjek. Od svoje prve Jeanne d'Arc, koja se rodila iz njegova socijalističkog žara, sve do »Note conjointe sur M. Descartes« čezne on za spasom svih ljudi. Divni izražaj silnoga bratskog osjećaja, koji ga je mučio čitava njegova života, sažet je u onom kriku njegove Ivane Arške: »Treba spasiti sve ljude bez iznimke.« Kao i njegova junakinja, poznaje on vremenite i duhovne potrebe svih ljudi. Zna da čovjek živi o kruhu i zna da čovjek ne živi jedino o kruhu.

Péguy nas potom upoznaje s onom drugom osobitijom značajkom: ljubavlju prema francuskom narodu. »Taj sin izrađivačice stolica iz Saint-Aignona« — piše Daniel Halévy — »kanda je bio stvoren od Providnosti, da zajedno u sebi nosi velike nagone domovine. Talijanski narod, kroz svoje kušnje koje su bile dugotrajne, imao je Dantea. Francuski će narod možda proći kroz stroge kušnje. Ne vidim koji bi među svim njegovim piscima bio više od Péguyja podoban ulijevati i podržavati nade u obnovu.« Takav čovjek izmirivaše u svojoj duši različita doba Francuske.

Ljubav prema miru, koji je spokojstvo reda, eto još jedna značajka Péguyja kao i njegove Ivane Arške. Ne drži da taj mir traži nečiju kapitulaciju. On naprotiv u sebi gaji jednako ljubav prema siromaštvu koje mu neće nikada dopustiti da popusti zakonu jačega. Njegov osjećaj prema domovini nema ništa s isključivim nacionalizmima i imperijalizmima.

I, najzad, vrhunska značajka Péguyjeva jest njegovo kršćanstvo u kojemu sve sjedinjuje i koje sve preobrazuje.

Rođen u Orléansu, čitava je života stanovao u južnom predgrađu Pariza, jednom je hodočastio u Chartres i umro u Villervyju kraj Meuze, braneći žita, polja, oranice, šumarke, dolinice, vrtove, salaše i brežuljke, koji su stoljećima nužni elementi francuskoga krajolika. Mnoge su knjige napisane o Péguyju. Nikada neće biti dosta naglašavati Péguyjevu seljačku vjernost mjestima gdje ga je udes dao na svijet, tu gotovo nepokretnost čovjeka koji je smatrao da u životu nije potrebno da čovjek bude »otrgnut od rođene grude (déraciné), da bi postao plodan«, koji usprkos željeznicama, automobilima i prvim zrakoplovima nije išao na praznike i nije putovao. Djetinjstvo na obalama Loire, knjižara na obalama Seine, hodočašće pješice kroz Beauceu, smrt na obalama Marne, to je dovoljno da se sastavi divna slika Epinala, a to je njegov život.

Posjedovao je svojstva prirođena seljaku: svakidašnju upornost, ustrajnost, rad, žar, prijegor, ljubav i ponos. Time je postigao da održi besprijekorno ulogu koju mu je udes bio dosudio, da ga veliča i da mu vraća sve što mu je

vratiti mogao. Zašto bi onda bio pomišljao da umakne samome sebi? Nije mu bilo potrebno pozivati se na mnoge pokrajine, niti oblijetati širom svijeta. Bijaše francuski seljak iz središta Francuske. Bijaše katolik i republikanac. Eto niti. On ju je čvrsto držao. Nije ju nikada ispustio.

Neposredno uoči drugoga svjetskog rata postavljena je spomen-ploča na kuću gdje je Charles Péguy ravnao svojim »Cahiers de la quinzaine«, u ulici Sorbonne 8, u sjeni starodrevnog sveučilišta, od kojega je toliko zazirao i koje je toliko volio, bez kojega nije mogao biti kao bez neprijatelja prijateljskog i usrdnog. Nije li njegovo djelo u isto vrijeme djelo profesora i djelo seljaka, djelo učenjaka koji je najsamonikliji među pjesnicima, djelo učenjaka koji je najsamonikliji među pjesnicima, djelo humanista koji bježi od knjiga da uroni u pun život, ali ne krati sebi da ih nosi sa sobom i da ih uspoređuje s dubokim pozivima puti, krvi, srca i duše? I taj intelektualac, taj seljak jest isto tako radnik, divan slagarski radnik, kojemu nije dosta napisati knjigu, već koji je i sam proizvodi, gradi po svom ukusu, od izbora slova i njihova sloga do konačnoga uvezivanja; uostalom, nije li isto tako prije nekoliko stoljeća radio Guillaume Budé, na istim obroncima Sainte-Geneviève? Péguy se dotiče renesanse, ponire još više u srednji vijek, ali je ipak tako moderan da se ne može zamisliti da je mrtav.

*

Poneke je zbunjivalo i još zbunjuje Péguyjevo kršćanstvo. Poznato je neobično držanje Péguyja koji je kao sveučilištarac napustio katolicizam te usprkos tomu što je bio daleko od Crkve zadržao nesvjesno vjernost svojoj prvoj vjeri; koji je u nekom izvornom socijalizmu nastojao premašiti kršćanstvo te sklopio građansku ženidbu; zatim je četrnaest godina kasnije, za vrijeme bolesti najednom izjavio vjernom Lotteu (što je Eckerman bio Goetheu, to je Lotte bio za Péguyja): »Nisam ti sve kazao ... opet sam našao vjeru ... ja sam katolik.«

Kada su ga na početku ljeta g. 1914. bijeli oglasi mobilizacije pozvali da se pridruži svojoj pukovniji, otputovao je s veseljem, jer je znao da će eto zapečatiti svoj život. Klas je bio dozrio.

Svoj život, koji se površnomu promatraču može činiti kao da je sazdan od promjena i obrata, posvetio je vjernosti; sklad bića i svoje sudbine potpuno je i kroz trpnju ostvario; ispunio je svoju formulu: »Postani ono što jesi.« On ju je ispunio u svagdašnjem herojstvu, uključivši i smrt. Štoviše, ona se neprestano ispunja nakon njegove smrti upravo kod onih koji traže uspostavu duhovnih vrednota, koji se bore protiv svijeta »totalne materijalnosti«, tj. protiv zla.

»Čudne li njegove sudbine« — piše Louis Gillet. »Njegova se zvijezda danas diže. Uspinje se svaki dan na više. Trebalo je preko četvrt stoljeća da izađe iz guste magle i da stigne do slave koja mu pripada«. Nekoć ih bijaše samo nekolicina koji su znali što je on. To su bili njegovi prisni prijatelji Louis Gillet, braća Tharaud, Daniel Halévy, njegovi prvi drugovi i mons. Batiffol. Oni nisu nikada posumnjali da je prvi među njima, predvodnik njihove mladosti.

Nijedno djelo nije više od Péguyjeva strano razbludnosti. Ono ne govori jezikom užitka, nego jezikom časti, čestitosti i hrabrosti. Njegove ozbiljne,

zanosne knjige, njegova nevesela i navorana proza ukazuju se kao »pričuva vrline i netaknuta glavnica«. Kada se danas govori o mistici i politici, o tjelesnom i duhovnom, govori se Péguyjevim jezikom. Péguy je stvorio tehnički govor za moralne stvari.

Kakav li je silan osjećaj imao za zemlju, za zavičaj, za križarsku vojnu i katedralu, za pogansku starinu i kršćanstvo! Što je ozbiljnije, manje lakomisleno, manje filistarsko, negoli njegov genij! Koje li nagonske ljubavi prema domovini! Njegova djela, kao veliki i religiozni glas naših dana, postaju priručnikom i kao nekim evanđeljem za one koji u njima nalaze ono što pretstavljaju svemu — plemenitost. »Ne radi se o tome« — veli L. Gillet — »da budemo sretni, radi se o tome da budemo plemeniti. Ne radi se o tome da uspijemo, radi se o tome da budemo veliki. A po tome se poznaje Francuska, Francuska Rolanda, Joinvillea, Francuska Péguyja i Francuska oduvijek.«

Prije pet desetljeća utihnuo je Péguyev glas, ali je ostalo ono što je on kazao, što je ponavljao dodajući svaki put koju novu nijansu, koju novu pojedinost. Ostala su njegova načela i njegov primjer. To nije malenkost. U knjizi »L'argent« osudio je g. 1913. bezbožno i bratoubilačko stoljeće. To je njegova oporuka. Naredni naraštaji moći će iz njegova djela crpsti smisao bratstva, pravde i veličine za zemna djela kojima će on nedostajati, ali koja je pripremio. On će upoznati bijedu, napor, neshvaćanje, ali će se vazda pridizati u nesavladivoj nadi i umrijet će uspravan. Bog će učiniti ostalo!

Jedan će drugi zbrisat iz naših knjiga pakosnih
Tragove pirike i zrna gorušična;
Al' nitko neće zbrisat iz naših knjiga mukotrpnih
Trag Očenaša il' Gospina Pozdrava.

Jure UJEVIĆ

Semafor

Zeleno . . . žuto . . . crveno . . .
Zeleno . . . žuto . . . crveno . . .

— taman kristal u kome se slike lica prelamaju i dobivaju izobličen oblik. Kockasti pločnik trpi udar oštrih peta. Pet puta istom stranom ulice. Uvijek se ne nađe ono što se traži. A, što se to uopće traži?

. . . Tri para čarapa . . . namirnice za dan-dva . . . ploča koja se neprestano vrti . . . itd.

Zeleno . . . žuto . . . crveno . . . i, onda ova svježe obojena soba. Gledam barokni namještaj, barokne slike, i, ta slika maslina što je u stvari prava opreka svemu. Priroda utopljena u svijet boja, zatvorena između četiri zida.

Ali, ja imam pravo da ponirem u dubinu, da slutim horizonte, da stvaram prostranstva.

Radio javlja vijesti, a zatim rođendanske i prigodne čestitke. Čovjek sjedi na staroj kutiji i priča o ljubavi, razložno i s dozom opreza. Njegov prijatelj nasuprot njemu hoće konkretnu potvrdnost. Djevojka sprema ručak i u stisci vremena tek stigne doći po koji kompliment. Atmosfera čas banalna, čas verbalna i dubiozno projicirana, čas protkana neukusnim dnevnim humorom. Odmiče vrijeme , a tamne sjene pletu mrežu u izražene bore, u dublje podočnjake.

Točno su četiri sata. Sjedamo za stol. Majstor koji je lijepo obojio sobu i mi ostali. Oni koji uvijek diskretno prođu i ovaj put se dignu iza stola, a mi nastavimo mirno jesti.

U kuhinji se događaju čudne stvari, mi za to ne znamo. Ovdje vlada mir. Ručak je prošao. Malo radna atmosfera, koja cigareta, kava, naranča, banana, jabuka . . .

Onda opet zeleno . . . žuto . . . crveno . . .

Noć kao i svaka druga noć, ta neminovna smjena dana. Gasi se zeleno, žuto, crveno. Automobili gmižu ulicom u svim pravcima. Pijanac se oslonio na stablo i obavlja svoj biološki zakon naočigled mene i ostalih prolaznika. Kasnije ćemo sanjati u sobama.

Obavezno prije spavanja pročitam štampu. Veliki masni naslov: Mir je potpisan!

Da! Ali, traju ratovi u nama svakim danom. Uostalom, tako misli tisuće ljudi. Možda smo mi ipak nevažni. Usud, rodbina ništa to ne postoji. Postoji borba u nama. Tako se lakše zaspi.

Jutro, kao i svako jutro kad je čovjek dobro ispavan. Cilj taj i taj, određena namjera.

Pa opet, ... zeleno ... žuto ... crveno ...

Sad ručak u restoranu, kava u biffeu, te radna soba, zatim opet buffet. Onda neobavezni razgovor, zatim čovjek koji lijepo zamoli da može smetati. Svatko ima pravu riječ, ali nikako do smisla značenja. Razlaz, kao obavezni dio dogovora. Teče vrijeme ... tamne kristali u kojima se tek naziru oblici. Oblici su heterogeni. Oni nemaju svoj sustav. Imaju čudnu strukturu. Kristali u dubinama označavaju prijelome koji se vide kao dualne slike, kao djevojka jedna ili druga. Mi imamo pravo da ih osvijetlimo ovim suncem. Tada se u njima događa život. Boje ne miruju. One se igraju svojim pravilnim zracima. Prelijevi i nijanse koje su često puta slične javi u snoviđenjima.

Danas ćemo živjeti. Drugi put ćemo sanjati. Skoro ću otkoračiti pločnikom. Zeleno ... žuto ... crveno ... Semafor radi od jutra do večeri: zeleno ... žuto ... crveno ... Samo je noć crna. Noću se spava i ništa ne zaboravlja, a danju i gladni zaborave jesti ... kažem jesti ... i pomiješam to sa sočnom psovkom. Djevojka koja dolazi odnekud nosi i tešku riječ da je izgovori. Tko bi to mogao znati, neka tumači smisao.

Snovi

Kada se probude snovi koji drijemlju,
Razapinju, kao pauk, svoje mreže,
Što hvataju nebo i hvataju zemlju
I stvaraju dušom slike uvijek svježe.

Tako i u meni bujaju i rastu,
Dok sazriju, kao što sazrije voće,
Utkani u zraku, u travi, u hrastu,
Ogrnuti plaštem privlačne samoće.

Izgaraju vatrom, uspomene bude,
Na neznane staze privlače i snube,
Gledajući dublje zbivanja i ljude,
Sanjaju leptire, laste i golube.

Pojave se vedro u stvarnosti dana,
Razliju se srebrom po zvjezdanoj noći,
U dubokom hladu rascvjetanih grana
Zablistaju kao primamljive oči.

Zazvone na struni uzdrhtalih žica,
Zašušte u parku kraj listova sveli',
Zatrepere nježno na krilima ptica,
Darujući spremno sve što srce želi ...

Galilejac

Gladan drug osamljen u kutu,
ljudi, obala u odbljesku sunca,
on u zabiti s dušom muca i bunca.
Suvišan svijetu, sebi i prolazniku,
mislima nagnut nad mrkim grobom,
a — Kod fazana — ljudi piju, smiju se grohotom.

Ostavi — rekoh — prijatelju sjedjeljke, raspredanja,
riješimo problem s ovim gladnim u kutu.
Ublažimo njegov jad na smrknutom putu.
Vodimo ga s ljubavlju, čovjek je! Krist je, bol i rana,
idimo s njim kod našeg — fazana!

O, druže moj, nahranimo bližnjega,
učinimo nešto za njegov početak.
Odvojimo tugu, svjetla dajmo nad jamom života.
Saslušajmo njegov turoban curriculum vitae.
Pođimo s ljubavlju, gdje maleni duhom prkose elite,
tamo gdje žderu ljudi i smiju se grohotom.

Uzalud, osta dalje tuga u svom kutu.
O, zašto, zašto odosmo na sjedjeljku?
Zašto raspre o gavanu, nehumanom društvu,
bijednima u svijetu, dok savjest kreše pravednu i ljutu?

Stihotvorci lovci

Uz striptiz i biznis, uz šou i krik
za somom i svježim butom golim,
danas poete niču, raspjevane gljive,
dirnuše zvijezde, suzne galaksije,
dirnuše prostranstva svemirska.
Zamućen je, pomućen slijed
što je odvajkada imao
svoj božanski mir,
vječni putni redoslijed.

Bog plah, Bog skriven
u izgnanstvu ili u izbjeglištvu,
kô i đavo čovo iz Jaruge,
stigô je, došô na red.
Smutljivac u knjizi upisan je
kô lažac, opasan skot,
borben i smiješan Don Kihot.

S buntom misle iskovat će pjesmu,
sjesti i perom nizat' strofu za strofom,
dok duša im žedna na izvoru bijesa,
al' se lako ne iskova pjesma,
drugovi, rekoh da se nižu slova.

Hej, treba proći krvav boj života,
gorčinu, duboku bol, usud neizbježni,
što vodi duh ivicom tamna groba.
O, tko je taj, što dariva dar božanstveni
poeti, što krvari? Dava moć i snagu duha,
da svoj život sklada u istinskoj ljepoti
zvuka i uma, u vječno blistavi,
krvlju ispisan živi pjesmotvor?

Optika ribljeg oka

Gledam sa svoda.
Vidim bezbroj vrba žute puti,
u znoju proljeća
poplavljene livade.
Sunce mi vraća voda
u njoj živu majčinu sliku:
Sagnuta nad bukovo korito
crni sapuna šal.
Voda lijeno teče,
na gumenoj čizmi
pjenom šapuće val. —
Nova vizija obori me sa svoda . . .
Mjehuri sapunice, majko,
to su iskre moje sreće.
Padajući tako svisoka
poljubih mjesec,
poput vrba žute puti. —
Hvala za tren radosti
optici ribljeg oka!

Za doba oktavala

Pjesniku

Bez sumnje, nikada nećeš umrijeti.
Ukrast će ti logos i genezu,
a ona je živa — biće mu strašno,
kao patnji sunca,
što uzalud svima jednako grije . . .
Moći, krhka moći,
izvor nedokučivih tajni!
Noći, surova noći,
zar se uvijek vraćati moraš?
Umoran sam, umoran.
Održat' ću suncu zadanu riječ:
Jednom za bezbroj godina
svijetom će ploviti dan!
Fantastična vremena,
bezbroj puta pretočenih vena!
Govorim jezikom svijeta —
sa nama vrti se Planeta!
Brišem slanu sluz animalnih
uspomena.

Kroz pakao treće zone

— Vlado, danas nisam ništa učio — kažem svom prijatelju.

— Zar misliš da sam ja nešto više? — odgovori Vlado.

Nevoljko sam sjeo u klupu očekujući profesora. Nadao sam se da ću danas biti bolje sreće i da me neće pitati iz *PTP*. Prevario sam se. Profesor je ušao u razred, sjeo za katedru, otvorio prozivnik na prvoj stranici i stao po njoj šetati svojim hladnim ledenim pogledom. A na toj prvoj stranici bilo je zapisano i moje ime. Pošto se detaljno upoznao s imenima naših ličnosti, podigne glavu i, pogledavši u mene, reče:

— Ante!

Trnci mi proletješe tijelom. Ustanem nevoljko oslanjajući se na razredne šaptače i majčicu sreću.

— Ja!

Profesor još jednom baci svoj znatiželjni pogled na mene i, pošto na mom zaskrbljenom licu pročita da nisam za danas ama baš ništa naučio, stade misliti koje bi mi »lagano« pitanje postavio da na njega odgovorim i da se tako »izvučem« iz škripca. I pošto ne nađe ni jedno lakše pitanje, zapita me:

— Dakle, reci nam, onako svojim riječima: Kako se dijeli teritorij Jugoslavije s obzirom na brzinu vjetrova?

Težeg pitanja mi nije ni mogao postaviti. Šaptači oko mene stupe u neprimjetno djelovanje. Marin Blažević, koji je sjedio iza mene, dovikne mi šapatom:

— Asti Mande. Reci da jemamo: šiloko, jugo, majistral, levantaru i burin — oštija!

Marina grubo prekine njegov susjed Smiljan Smajić riječima:

— Muči, cukunu, kad ne razumiš pitanje! Ali nisi ču' da šjor profešur pita »kako se dili Jugoslavija s obzirom na brzinu vitrova?«

Tada mi Marinov susjed Srećko Bobanović šapne poluglasno, ali tako da sam ga skoro u potpunosti razumio:

— Dili se na zone . . . čekaj! . . . Vlado! Na koliko se to zona dili?

Vlado Marić iz treće klupe pokazuje tri prsta Srećku a ovaj, pomoću prigušenih zvučnih signala, izvješćuje mene:

— Dakle, dili se na tri zone. Ala, zaguči, a ne muči ka' matun, da ti ne reče da sideš!

Drugog izlaza nisam imao. Naoružan s te tri zone i Marinovom raspodjelom vjetrova, započnem odgovarati na postavljeno profesorovo pitanje:

— Dakle, šjor profešur, naša država, s obzirom na brzinu vjetrova, dili se na tri zone! — I tu umuknem, smatrajući da će ovaj moj lakonski odgovor profesora zadovoljiti u cijelosti. Već sam se bio pripremio da sjednem, kad on nevoljko podigne pogled na mene, ustane sa stolice (vidim da sam ga s tim lakonskim odgovorom oneraspoložio) i stade šetati po razredu. Zaustavivši se kod moje klupe, reče:

— Dakle, na tri zone. Točno! A sada nam reci koji vjetrovi spadaju u koju od te tri navedene zone?

Budući da od šaptača nisam mogao očekivati nikakve pomoći poradi profesorove blizine, odlučim ipak nešto kazati o tim zonama i vjetrovima:

— Tri zone — počnem, pa nastavim — ja bih u prvu zonu svrstao šiloko, u drugu jugo, a u treću burin — završim.

— Bravo, bravo, izvrsno! — usklikne profesor. — Pa ti kao da kaniš izvršiti novu raspodjelu vjetrova kod nas, a? Ne, prijatelju! Nisu to te tri zone... Slušaj! Teritorij Jugoslavije dijeli se, s obzirom na brzinu vjetrova koji u pojedinim krajevima pušu, u tri zone.

— Pa to sam i ja rekao — upadam profesoru u riječ. Ovaj me ošine pogledom i nastavi:

— Rekao si. A sada slušaj! Prva zona je zona umjereno jakih vjetrova.

— To mu dođe kao šiloko — ponovno upadam profesoru u riječ.

— Je li?

— Je!

— Slušaj! Druga zona je zona jake košave i vardarca.

— To mu dođe kao burin. — Profesor mi ništa ne reče, već nastavi:

— A treća zona je zona jake bure — završi on.

— To mu dođe kao ono po našu jugo — završim i ja s komentiranjem tih vražjih vjetrova. Tada me profesor pogleda i, smiješeći se, reče:

— Ovo si donekle pogodio. Ali samo donekle! Osim toga — nastavi on — u zonu tri ulaze svi otvoreni planinski krajevi (gdje je moguć nesmetan prilaz vjetra s ma koje strane) ukoliko se nalaze na većoj nadmorskoj visini od osam stotina metara.

— Tako je, tako! — rečem ja, na što profesor odgovori:

— Tako je, tako! Ali ovo ti nisi rekao i zato ću ti dati iz *PTP* nedovoljan. Kada naučiš brzine vjetrova, tada mi se javi da popraviš ocjenu. A sve ovo ćeš naći, gdje?

— U *PTP*, valjda — odgovorim.

— Da! u *PTP* br. II stranica 14. i 15.... Naučit ćeš ti meni koji vjetrovi spadaju u treću zonu. Sjedi!

Sjednem u klupu koja se, uz škripu, pomakla na svom ležaju.

— Naučit ćeš ti meni koji vjetrovi spadaju u treću zonu!...

I

...Uz prodoran zvižduk sirene, vlak uleti u mračnu tunelsku cijev tresući vagonima i puštajući iza sebe snopove svijetlećih iskara i smrdljivi

dim. Probudivši se iz drijemeža, pogledam oko sebe i zamijetim da mi se susjed podsmjehuje govoreći:

— Izgleda da ste sanjali?

— Moguće i jesam. A gdje smo sada?

— Sad ćemo uskoro na Cestu a onda u Ajdovščinu.

Poslije toga obojica umuknemo.

Vlak se, uz škripanje kočnica, zaustavi na glavnom i jedinom peronu.

— Ajdovščinaaa! — zagrmi pratilac vlaka.

— Slepič Slovenije — odgovara mu moj susjed.

Putnici lagano i bez žurbe napuštaju kompoziciju vlaka i odlaze kud koji. Izlazim i ja i zaustavim se pred željezničkom postajom ne znajući kuda krenuti. Gledam oko sebe i vidim: lijevo — brda, desno — brda, južno — brda, istočno ne brda nego brdurine, a u sredini toga brdovitog vijenca polje kojim protječe rijeka.

— Hej, šefe! — viknem upravitelju postaje.

— Kaj bi rad? — odgovori mi ovaj.

— Je li ovo Ajdovščina? — znatiželjno ga upitam jer, osim crkvenog zvonika i nekoliko kuća oko njega, drugo ništa nisam vidio.

— Novajlija si, a?

— Pa, ako baš tako hoćeš, jesam.

— Od kje pa si in kam greš?

— Iz Dalmacije, Hrvat sam, a idem u SGP »Primorje« u službu.

— Kaj si Spličanin, a?

— Nisam Splićanin, nego otočanin.

— Če si otočan, poten povej mi, prosim, kaj si videl napisano na vagonih ki so tam na peronu postaje?

— Vidio sam da na svakom vagonu piše velikim debelim slovima *JŽ!* I ta su slova uokvirena.

Na to me upravitelj pogleda ispod oka i radoznalo zapita:

— *JŽ!* Točno. In kaj ta kratica po tvojem pomeni?

— Slušajte, šjor! Iako nisam kontinentalac nego otočanin, ipak vrlo dobro znam da *JŽ* znači »Jugoslavenske željeznice!«

— Tudi to bi ta kratica lahko pomenila, ampak to ne pomeni.

— Nego što znači? — radoznalo ću ja.

Upravitelj odmah shvati da sam sklon šali, zato smjesta nastavi tumačiti značenje kratice *JŽ*.

— *JŽ*, prijateljček moj, pomeni samo in izključno — Jernej Žorž!

— I tko je taj »bogataš« Jernej Žorž koji se može pohvaliti tolikim bogatstvom? — zapitam ga jedva suzdržavajući smijeh.

Upravitelj se uozbilji kao da je zaista nekakav industrijski magnat i najozbiljnije odgovori:

— Jernej Žorž... To sem jaz!

— Znači li to da su svi ovi vagoni ovdje na postaji vaše vlasništvo?!

— Enkrat so res bili moji. Ampak je okrog tolikega premoženja ogromno

dela in skrbi,... pa tudi leta so že tu, ter sem zaradi vsega tega, odločil vso to skrb »podarit« drugim. In tako sem vse to kar vidiš okrog sebe »podaril« državi, da se ona s tem peča. In zaradi vsega tega, kratica *JŽ* danes zares pomeni »Jugoslovanske železnice«.

Na tu upraviteljevu dosjetku i šalu obojica prasnemo u grohotan smijeh.

Iza male stanke upravitelj prvi progovori:

— Poglej! Vse to kar vidiš okrog sebe ni Ajdovščina. Vse to se imenuje Vipavska dolina. Ta reka je Vipava. — I on napravi jedan krug svojim rukama kako bih ja bolje shvatio dokle seže vlast te Vipavske doline.

Zamijetivši da ga pozorno slušam, upravitelj postaje nastavi:

— To tukaj je mesto. Sama Ajdovščina je znana po svoji močni burji katera zna da pihne tudi z jakostjo čez 150 km/uro. V časih njeni sunki dosežejo brzinu tudi do 170 km/uro!

— Štooo? — začuđeno ga prekinem i nastavim:

— Sa stopedeset kilometara na sat?! A da li poslije toga ostane što iza toga vraga?

— Vse ostane. Samo kakšen kamion, avtobus, ali korec s strehe zleti dol, pa tudi marsikatero drevo ostane polomljeno. Zaradi tega na naše strehe stavljamo kamenje.

Nato pogledam susjednu kuću i vidim stvarno na krovu poredano kamenje.

— Sicer pa tudi v Dalmaciji piha močna burja, kaj ne?

— Jest! Ali kod nas se taj vjetar zove jugo i, što je najglavnije topao je.

— Verjetno da je topel. Sicer burja katera tukaj piha ni tako topla, kar boš kmalu občutil — završi šef i pokaže mi put prema »Primorju«, zaželjevši mi sreću u poslu.

I ja sam se uskoro uvjerio u istinitost profesorovih riječi:

— Naučit ćeš ti meni da je treća zona, zona jake bure!...

II

Kad sam našao stan i smjestio se kako valja, odmah sam, po svom starom običaju, zaželio da malo prošetam po mjestu i okolici, da upoznam prirodu u kojoj ću od sada živjeti i ljude među kojima ću raditi. Klima je u ovom klancu koji se službeno zove Vipavska dolina (kako mi je rekao upravitelj postaje) šarolika. Otkad sam došao ovamo, još nisam imao prilike vidjeti lijepoga vremena. A već je desetak dana da sam ovdje. Ujutro je nebo tako vedro da ga je milina pogledati. Ali, jao! Oko desete ure nebo se naoblači. U podne je već kišovito, a oko treće popodnevne ure počne puhati jak vjetar koji je teško opisati ako ga stvarno na svojoj koži ne osjetimo. Takvo je podneblje ove doline u kojoj je ponekad mračno kao u rogu. Ponekad to podneblje zna biti i blaže prema svojim stanovnicima...

*

* *

...Danas je nebo oblačno i povremeno pada lagana proljetna kiša. Vipavska dolina poprima jednu drugu boju — oblači se u zeleni plašt proljeća. Nije uvijek ova dolina tako lijepa sa svojim Hubljem i Vipavom. Ona je sposobna da vam mnogo puta pokaže svoje pravo lice jer je zipka najjačeg vjetra kod nas. Nije uvijek privlačna, kao što ni svaki dan u njoj nije tako lijep, iako je kišovit kao danas. To je dolina bure, vjetra od kojega vam se vlasi dižu na glavi, kada susjedni čaven stavi na glavu svoju »kapicu« — najvjernijeg vjesnika oluje.

Spominjem se...

Toga je dana sva okolica bila obavita u crni veo tame, tako da se čestito ni prst ispred nosa nije vidio. Da, toga kobnog dana bura je bila strašna, strašnija nego ikada do tada. Svugdje je odzvanjala grmljavina vjetra i lom drveća. Ali toga sudbonosnog i mračnog dana...

U mojoj sobi vlada tama, jer su prozorski kapci spušteni. Vani vjetar bruji slično pčelama u košnici. Nije mi ovo prvi put da slušam urlanje bure. Ta rođen sam u vjetru. Ali jutros mi se ovdašnja bura pričinila nešto surovijom.

Otvorim prozorsko krilo tek toliko da provirim nosom van stalno pazeći da mi krilo ne pritisne nos uza zid. Kroz odškrinuto prozorsko krilo vidio sam strašan prizor: cijela je okolica bila obavijena nekim sivim dimom, tako da sam dobio dojam da se nalazim u spremištu cementa na svom gradilištu.

Visoki obronci Čavnja i Kuclja ne vide se, niti se vidi Nanos s okolnim brdima. Svuda tama dana, prozirno tek toliko da vidiš predmete na pedesetak metara od sebe. To nije bila magla u pravom smislu riječi. To je bila neka prašinasta magla koja se probijala u sve dijelove odijela na onome koga je mećava zahvatila vani.

Znao sam kako je vani po ovakvom vremenu. Zato sam zaželio izići van, jer mi bura stvara neki poseban ugođaj. Možda uživam u njenoj surovosti, u njenom razmetanju praiskonskom snagom, ili me veseli njeno urlanje koje naliči lavežu psa koji, privezan, tužno cvili u mrkloj noći pored stare vodenice na Vipavi. Ne znam! Znam samo toliko da, dok drugi sumorna i tmurna lica promatraju »kapu« nad kotlinom, ja se toj »kapici«, tom oblaku, vjesniku bure, djetinjski radujem.

Žurilo mi se na posao, ali su me ukućani, na svaki način, htjeli spriječiti da po takvom paklu izlazim iz kuće. Nu, poslušao nisam nikoga, već sam se uputio prema izlaznim vratima kuće. Otvorim vrata i stupim u dvorište. Bura mi kao prvi susjed zaželi »dobro jutro«. U tom trenutku nisam ništa razabirao. Odjednom, opipavši se, uhvatim — zemlju. Koji li je ovo vrag sada, pomislim. Od vrata do vrta nema više od tri metra. Stao sam tu u vrtu, sjedeći, kao da mi je netko strogo zapovjedio da sjedim. Nikakvo čudo nije, pomislim, kad me bura na tako neuljudan način pozdravlja. Pomirim se sa sudbinom jer je njena jačina u tom času dostizala brzinu od preko sto trideset i pet kilometara na sat.

— Gadna li vjetra, Bože moj! — Vjetar kao da je pronikao moju misao pa, uvrijeđen, gleda da mi se osveti. Odabirao je način kako bi to izveo. Na kraju je odlučio da me primi svojim strašnim i nevidljivim ručetinama kojima me je digao visoko tresući sa mnom tako »nježno« kao da nastoji stresti

s kruške plodove. Ubrzo osjetim kako mi čitavo tijelo drhti kao mjehur od sapunice na uzburkanoj vodi.

Držeći se za kruškino drvo u vrtu, polomih joj granu. Žalio sam granu kruške, ali i sebe ovako jadna u kliještima ove gadne hijene koja se spustila s brijega u dolinu da po njoj napravi pustoš.

Iskoristivši kratko zatišje, skočim iz vrta na ulicu. Mraz je štipao za nos kada sam se cestom zaputio prema Vipavi na posao. Idući, razmišljao sam o čovjekovoj otpornosti koju ima u takvim časovima. Ovakva nepogoda bila je prava rijetkost koju nisu pamtile ni sijede glave naših otaca koji su nemoćno, kroz prozore svojih kuća, promatrali prkosni bijes mećave što na svom putu lomi i uništava sve na što naiđe. Kao hijena spustila se u dolinu i rastrgala električne vodove ostavljajući nas u mraku s tužnim mislima.

A na Hubeljskom mostu bilo je najgore. Tu, u mjesnom perivoju, drveća su se bolno nadvijala jedno na drugo svijajući svoje vrhove i proizvodeći takav šum da bi se od njega prolazniku vlasi dizali na glavi. Žalosno je bilo gledati to povijanje stoljetnih stabala i slušati njihov žalosni rid. I njima je ova mećava nekako čudno prionula za srce narušavajući im starodrevan mir. Nebeski svod iznad moje glave tako je siv i tužan kao pepeo na domaćem ognjištu. A suncu ni traga! Kao da se i ono prestrašilo ovoga pakla pa nas ostavlja da sami prkosimo mećavi kako znamo i umijemo. I mi smo joj prkosili na svoj način, opirući joj se, da nas ne vrže nekamo daleko u kanal ceste, ili da od nas, našalivši se, ne napravi leteće tanjure!

Uskoro sam stigao na otvoreno polje — cestu po kojoj sam poletio kao klizač na ledu. Uz pomoć vjetra odjednom se nađem u kanalu. Na sreću — bijah čitav. Dakle, asfaltnom cestom ne može se ići, postane mi odjednom jasno, te se prebacim na njivu. Nevjerojatno, ali istinito. Išao sam pod kutom od četrdeset i pet stupnjeva. Išao sam više zrakom nego zemljom. A vjetar i dalje urliče da je divota. S lijeve i desne strane ceste lijep drvored jablanova. Cvile plačući i bolno se svijajući u svojim vrhovima. Žalostan je taj njihov plač, izazvan nemilosrdnom ćudi bure. Na par milja unaokolo nikome ni traga, iako je tek deveta ura. Svuda pustoš i osama dok u duši osjećaš neku tužnu bol.

I što se više bližim Vipavi i sve više izlažem otvorenom polju, to sve više postajem meta vjetra. Osjećam se kao da se nalazim na parobrodu koji se u Senjskom kanalu bori s pobješnjelim i uzburkanim valovima.

Išao sam lagano pazeći na svaku rupu na livadi. Približio sam se nasipu uz cestu jer me je on donekle štitio od izravnog udarca leteće nemani. Uz nasip, s jedne i s druge strane, stoje ukopani električni stupovi. Žice sa stupova tako su tužno, nekako bolno i muklo, pjevale neku »pjesmu« kao da žele improvizirati melodiju žalosti pa samo prebiru po strunama ne bi li se sjetile napjeva. Poznavao sam taj mukli pjev i po njemu razabirao da će vjetar biti još strašniji. Tako je i bilo! Što sam se više bližio mjestu, dvostruko sam išao sporije. Bura se zavlačila u svaki kutak ulice, u svaka vrata, u svaki prozor, svakamo, kao nemilosrdni revizor sudbine, koje kontroli ne smije ništa izmaći.

Ni na ovim ulicama, kao ni na ulicama Ajdovščine, nigdje ni žive duše. Mjesto kao da je mrtvo, samo čuješ urlanje vjetra i vidiš kako zrakom lete

koritnice s krovova kao suvišne stvari. A na stotinjak metara od mene vidim prevrnuti vojnički »džems« i vojnike kako skupljaju razbacane hljebove s ceste i njive, koje je bura raspršila zajedno s kamionom kao đačke zadaćnice. Tad pomislim, gledajući sve to: kad s krovova lete koritnice i kamenje položeni u žbuku, kad bura kamion pun vojnika i hljebova prevrće kao djeca svoje igračke, tad nije čudo što s čovjekom tresne o cestu još prije negoli je na nju čestito i stao.

Išao sam teškom mukom dalje osvajajući metar po metar puta i hrvajući se s vjetrom kao s nekim div-hrvačem. Odjednom, ispred sebe spazim dim. Da nije negdje požar, pomislim? Ne! Kakav je to onda dim koji ne nastaje od ognja? Produžim dalje ne obazirući se na dim. Pri samom ulazu u krug gradilišta nečija me ručetina tako snažno povuče u stranu da su mi kosti u laktu zaškripale. Na sreću! Okrenem se i vidim: zrakoplov?! Ne! On nije zelen i ne bi letio dvadesetak metara nad zemljom po ovakvom paklu. Leteći tanjur također nije! Koji li je vrag onda? Uskoro smo vidjeli. Sjedeći ispod visokog betonskog zida, pritajenoga daha, osluškivali smo obojica. Nekoliko metara ispred nas, s druge strane ograde, nešto je tupo udarilo u zemlju, tako da se i ograda stresla. Počekasmo još nekoliko minuta odviše prestrašeni da se odvažimo izići iza svoga zaklona. Konačno ustanemo polako obilazeći oko ograde. Vani, nedaleko od nas, ležala je zelena neman: ni zrakoplov ni leteći tanjur, već teška jelova vrata okovana željeznim sponama; bura ih je istrgla s garaže susjednog uzletišta i vrgla ih nekih sto osamdeset metara daleko. Sama vrata bila su teška oko jedne tone. I dok smo, još uvijek zaprepašteni, promatrali ta ogromna vrata, obližnja vremenoslovna postaja javljala je da bura divlja snagom od preko 178 km/sat.

Ostavim vrata i zaputim se u svoj stan na gradilištu. Iz sobe sam tužno zurio kroz prozor. Da li sam nešto vidio? Ništa, jer je prašina bila tako visoka da je zaklanjala vidiku sve ispred sebe. Uto u sobu uđe nadzorni službenik i reče mi da se vani ne smije nitko sam kretati, već u četvero, jer da ima primjera da su neki već zalutali u ovoj pustoši i da je njihovo iskanje vrlo otežano.

Tužan dan u kojemu je sve crno kao u rogu. Tužna je i strašna ova Vipavska dolina u danima svoga gnjeva. Promatrajući ovaj pakao, obuzme me takvo raspoloženje kao da proživljavam agoniju pred smrt. A bura i dalje urla i urliče kao čopor gladnih vukova. Naša zgrada se ljulja kao lađa na valovima uzburkanog mora, dok mlada drveća, dolje u perivoju, bolno ridaju nadvijajući svoje grane i gola tijela u želji da se zajednički zaštite od ove nepozvane nemani. Ulicama toga sablasno pustog starodrevnog gradića leti jesensko lišće. A vani ni žive duše kao da je sva priroda zamrla, kao da se i ona pokorila sudbini i dopušta da joj ova vjetrovita aždaja nesmetano jaše po leđima. Mlada drveća u perivoju: borovi, čempresi, breze, jablanovi i omorike — pjevaju svoju tužnu pjesmu koja bolno odzvanja u duši čovjeka u ovoj pustari mračnoj i hladnoj. Okrećem se od prozora i iza sebe ostavljam mraz i minus petnaest stupnjeva Celzija. Spavao bih. U koljenima osjećam umor. Onako sanjiv naslanjam se preko postelje, a u ušima mi još uvijek odzvanja šum bure, lomljava i plač drveća što ga vjetar donosi dolje iz perivoja . . .

A danas je nebo malo oblačno i polagano sipi proljetna kišica. Danas je i u ovoj dolini, koja se službeno zove Vipavska dolina (kako mi je to, prilikom dolaska u Ajdovščinu, rekao upravitelj postaje), nekako drugačije. Ali onda je trebalo biti ovdje i vidjeti zemaljski pakao treće zone!

Tumač manje poznatih riječi i izraza:

— ampak = ali
— cukun = budala, glupan
— čez = preko
— marsikatero = bilo koje
— matun = opeka, cigla
— Od kje pa si? = Odakle si?
— povej = reci
— pomeni = znači
— PTP = privremeni tehnički propisi
— res = istina
— streha = krov
— tukaj = ovdje
— kaj bi rad = što želiš
— ki so = što su
— korci = koritnici (žljebnjaci, crijep)
— tudi = također
— sicer = inače

PRIMLJENE KNJIGE

Vekoslav Grmič: Mali teološki slovar. Izdala Mohorjeva družba, Celje, 1973.

Kačić. Zbornik radova. Izdao: Franjevački provincijalat Presv. Otkupitelja, Šibenik, 1973.

Petar Grgec: O. Bonaventura Ćuk. Studija. Posebni otisak iz zbornika Kačić, Šibenik, 1973.

Fra Martin Mikulić: Drveni strojevi. Pripovijest. Posebni otisak iz Dobrog pastira, Sarajevo, 1973.

Božica Franić-Ilić: Tu sam ja. Pjesme u prozi. Vlastita naklada, Split, 1973.

Nova imena

Mile MASLAĆ-PEDIĆ

Prognane želje

Tamne kao noći duge kao dani
vaše sjene lebde u svečanu ruhu
prijatelji vi ste kod mene pozvani
prikažite ponos kao žrtvu duhu
Živ sam — veselim se danu ovakvog života
prognao sam želju novih putovanja
sretat ćete muža pletena od plota
širit će se vaša drvena saznanja
Mučni prijatelji mjesto mene pođite
siđite u eden prstom opipajte
samo će anđeli vaše želje skrite
tromo pregledati to unaprijed znajte
Nijemo poslušajte glazbu proklinjanu
čovjeka plotara stavite na među
vodu mudru rajsku nosite na dlanu
prijatelju starom umorenu žeđu

Svakako smo prolaznici

Krišom prohodali zadnji ljudi svijeta
maske im na licu
ni glasak u ušima
a grla pečena na žezi
lutalice se časte izvorom
izdajom su ga zaslužili
čupajmo koplja ponosa
iz rana naših
poželimo budućnost kakvu bilo
svakako smo prolaznici

Proturječja sadašnjosti

Silaze mornari s paluba plahih poput mjesečine
u ekstazi putuju samotnici
oni su ekstremi slobode
sloboda im je zarobljeništvo
ne može se nikud iz ovog okruga
Sjetne su njihove duše
bila im prešućuju osjećaje
sijači mora
putnici vjekova
preteče kušnji
ljudi nadanja
neobično slični svim ostalima

Antun BRAJKOVIĆ

Tri zlatna prstena

išao sam u šetnju
s tri zlatna prstena
i premještao ih
iz jednog prsta na drugi
a nijedan nisam stavio
na prstenjak

oni su mi govorili
gledaj
kako si bogat

a ja sam govorio
vidi
kako si siromašan

U zagrljaju

kad smo zaboravili
da postojimo
u zagrljaju
buđenje nam donijelo put
bez kraja

Mamin zov

jutros sam bio slobodan
i sam
i letio sam
sa zvijezde na zvijezdu
noć i dan
i nigdje granice nije bilo
jer sam bio slijep

kada sam išao
u večernji lov
po rumenom mjesecu šetao je
mamin zov

Onda

ne žalim što letim
iznad prašnjavih staza
a ne ronim
u slatkim vodama

jer ću ipak živjeti
kada svi budu nestali
ispod svakog dna

Tanka greda

razgoli se
i trči
prema sebi
jer sve što vrijedi
to je ples
na prašnoj gredi

Josip ĆOSIĆ

Zlatna jesen

Najljepše je stablo jabuke u jesen
a ne u cvatu srebrnog proljeća
kao i žena sa čedom u naručju
Stablo bez plodova
je kao žena bez ljepote
A ljepota je žene u osmijehu
kad čedo gleda
sretnim očima majke
I zato je zlatna jesen...

Pjesma o pjesmama pjesnika

(ili pjesma o pjesniku Nedorečenom)

Pišem pjesme jer
nemam suza da plačem
pišem pjesme jer
ne znam smijati se
kao drugi ljudi.
Ovo je pjesma o pjesmi
pjesnika, koji kad
pjesme ne bi pisao
negacija samoga sebe postao bi, jer
najteže je biti pjesnik —
Prorok sebi i svojima!
Zaista, teško je pisati pjesme o pjesmama
pjesnika kojemu su presušile suze, a
zaboravio je smijati se, onako dječje.

Marija BUKOVAC GOJMERAC

Majko

Bila si lijepa kao u priči
Ležeći na odru raspletene kose
Duge do poda, plave i guste
U haljini dugoj ljubičaste boje.
Ko uspavana Trnoružica
O, kako si bila lijepa i mlada.
Ko davnoga nekog blijedoga sna
sjećam se onog kobnoga dana
Dana, u koji si nestala zauvijek
Iz moga djetinjstva
Iz mojih sjetnih očiju.

Josip BELJAN

Put do slobode

U mreži od svile
nosim draž
sladak i gorak
vječan ko san
Koracam put moru
da bacim mrežu svoju.
Prilazih s raznih strana
putujuć drumom i šumom
al' uvijek se vraćah s mrežom
— makar i praznom —
ostajuć i dalje u verigama
sputan i hladan.
Postoji samo jedna staza
do pravih izlaznih vrata:
Ne biti nikom i ničeg rob
— htjeti posvema
biti od svega slobodan
— put je do slobode.

Misija

Crven žar iskri
bukti i probija
na sve strane
htio bi van —
daleko
u nepoznat kraj
što čeka čas
da stigne žar
što nudi raj
Radosnu Vijest
što zoru rađa
i nosi dan
tražeć stan
u srcu plam.

Izložbe

LUCAS CRANACH U ZAGREBU

U Povijesnom muzeju Hrvatske tijekom svibnja i lipnja bila su izložena djela Lucasa Cranacha starijeg, i to ona koja posjeduje grad Weimar, u kome je taj veliki renesansni stvaralac našao svoje vječno prebivalište. Na prigodnom plakatu bilo je naglašeno »veliki umjetnik u nemirnom vremenu«. Kakva su to bila vremena, reći će nam ovih nekoliko podataka. Cranach je rođen u Kronachu kod Bamberga 1472. g., što znači 9 godina iza pada Bosne, a 22 godine je bio mlađi od Marka Marulića koji je tada u Splitu slušao tragične i bolne iskaze izbjeglica iz Herceg-Bosne, pravio planove za svoju »Juditu« i sažimao stihove bolne poeme »Molitva suprotiva Turkom«, kada je Petar Zoranić zdvajao nad »rasutom bašćinom«, kada je splitski biskup Zane ocrtavao krvave prizore u zemlji pred kardinalskim zborom, a Bernardin Frankopan pred njemačkim knezovima u Nürnbergu. S istoka su Evropu potresali Osmanlije. Međutim, kad je Cranach bio u punoj muževnoj i stvaralačkoj snazi, onda su Luther i Melanchton napravili duboku rasjeklinu u kršćanskom Zapadu, rasplamsali zadjevice i obračune, razbili jedinstvo Crkve po drugi put (Focije bijaše prvi), a zatim slijede seljački rat u Njemačkoj. Eto, to su ta nemirna vremena. Lucas Cranach st. pristao je uz Luthera i reformaciji poklonio svoj genij. Stvarao je punih pedeset godina i ostavio svijetu blago nedostižne ljepote. Godine 1504. pozvao ga je Friedrich Mudri u Wittenberg gdje je stvarao uz njegovu pomoć i pod njegovom zaštitom, pa u toj blagodatnoj atmosferi stiče glas i priznanja jednaka onima Dürera i Holbeina.

Duh renesanse očituje se u orijentaciji prema klasičnim kulturama, prirodi i čovjeku, ali pravi geniji nisu naglašenost prirode i materije primili »pod gotov groš«, već sačuvali poštovanje prema duhu i Bogu i tako ostvarili onu zavidnu ravnotežu iz koje su nastala najdivnija ostvarenja u svim umjetničkim granama.

Sve je to vidljivo i u djelima Lucasa Cranacha. Uz klasične motive (Venera i Amor, Apolon i Dijana, Parisov sud) tu su i mnogobrojne drame Svetoga pisma, obaju saveza, ostvarene na platnu savršenim darom za crtež, boju i kompoziciju. Kristov lik i Kristov život, rad i završetak na križu nadahnjivali su ga desetljećima i sav svoj žar i ljubav za vječno vrijedno i veliko usredotočio je u životnim razdobljima Bogočovjeka (Odmor u bijegu, Ubistvo djece u Betlehemu, Krist na Maslinskoj gori, Muka Isusova).

Posebno poglavlje Cranachova rada su portreti viđenijih ili istaknutih ljudi njegova vremena. U tim djelima očitovao je izvanredan dar poniranja u bezdan, koji nosi ime — ljudska duša. Svaki njegov portret jest slika unutarnjeg svijeta koji zrači u sjaju očiju, konstelaciji crta i bora na ljudskome licu, za koje je Andrić rekao: »Zvjezdanog neba i ljudskog lica čovjek se ne može nikada dovoljno nagledati«.

Uprava Hrvatskog povijesnog muzeja mnogo nas je zadužila tom izložbom izvrsnih kopija djela Cranachova genija koji je prisutan u svakom potezu, svakom liku i svakoj kompoziciji.

Smiljan Velebit

OSVJEŽENJE U LJEPOTI

Međunarodni program za umjetnost, Nacionalna galerija likovne umjetnosti, Smithsonov institut i vlada Sjedinjenih Država pomogli su da se djela američkog slikara Williama Johnsona prikažu svijetu izvan američkog kontinenta. Do sada su bila izložena u Tunisu, Madridu, Parizu, Londonu i sada u Zagrebu, u Modernoj galeriji. Izloženo je 55 ulja, gvaševa, akvarela, crteža i grafičkih listova.

Tužan je, upravo potresan, životni put ovoga majstora. Podrijetlom je iz američke crnačke obitelji. Zaljubljen u svijet boja i oblika, usmjerava se u slikarstvo i zauzimanjem jednoga dobrog i vidovitog profesora dolazi u Pariz da dovrši školovanje. Tu je naučio mnogo, ali ostaje svoj. Očaran je majstorima renesanse, zatim baroka, posebno Rembrandta, što se vidi u jednom divnom autoportretu. U Parizu je upoznao i zavolio djevojku podrijetlom Dankinju; iza vjenčanja odlazi u Dan-

sku gdje slika pejzaže svojstvene onome podneblju i krajobrazu, portretira ljude i živi sretno s voljenom ženom. Pred drugi rat vraćaju se u Ameriku i 1943. godine umire mu supruga. Osamljen, a duboko osjećajan, kao što crnac zna biti, pada u depresiju i konačno u ludilo, pa pune 23 godine provodi u jednoj psihijatrijskoj klinici, sve do smrti 1970.

Slikao je jednostavno poput djeteta. Likovi su plošni kao oni Paula Gaughina, ali puni dinamike i života, zato dragi i privlačni, kao i sve što je jednostavno, izvorno i prirodno. Boje svježe, vesele, upravo blistave. Posebno voli žutu boju, boju sunca koje je izvor života, boju suncokreta Vincent van Gogha. Voli svoj siromašni, crnački rod, voli ga pri radu na polju, pri molitvi, pri šalici kave u krčmi crnačkog predgrađa, voli berače pamuka, slika ih kad se iza rada odmaraju, kad idu u crkvu. O tome crnome svijetu, kome je i sam pripadao, ispjevao je divnu epopeju ljubavi, života u siromaštvu i nadanja u bolje. Ovakve teme zahtijevaju smisao za kompoziciju, a pored kolorizma kompozicija je njegova snaga i ljepota, jer je hvatao život u tijeku, fluidu, jednostavno rečeno: življenju.

Posebna tematika njegova rada jest Krist, ljubav, istina, pravda i nada sviju poniženih i uvriježenih. Razapet je i skršen, kao što su ljubav, istina i pravda uvijek razapinjane i kao što su umirale pod teškim udarcima grube materije i bezočne sile. Njegov Krist je, razumije se, crn, kao što su i tri Marije crnkinje. Potresna su, snažna, sugestivna a toliko jednostavna platna na kojima je prikazao tragičnu dramu Kristova završetka (Kalvarija, Tugovanje ili oplakivanje).

Svoj talenat je najviše očitovao u ljepoti boje i psihološkoj snazi portreta kojih je ostvario nekoliko (Cvijeće, Voćke i planine, Portret dječaka, Portret Danca, Autoportret, Portret).

Hvala priređivačima na užitku koji su nam priredili.

S. V.

TRIJUMF NAIVE

Ove godine Zagreb i Hrvatska opet su okupili predstavnike naivne umjetnosti iz brojnih država svijeta i republika jugoslavenske federacije. Izlagačima su svoje prostore ustupili Etnografski muzej, Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu, Galerija primitivne umjetnosti u Zagrebu, Galerija primitivne umjetnosti u Hlebinama i Podravka u Koprivnici.

Izloženo je oko 900 djela slikara naivaca iz slijedećih država: Belgije, Čehoslovačke, Danske, Engleske, Finske, Francuske, Italije, Izraela, Japana, Jugoslavije, Haitija, Mađarske, Nizozemske, Kanade, Poljske, Rumunjske, Švicarske, Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Država i Zapadne Njemačke.

Pred ocjenjivače je stigao veliki broj radova, koji nisu mogli dobiti propusnicu za navedene izlagačke dvorane; da njihovi autori ne budu potpuno razočarani i obeshrabreni, priređena je izložba i tih radova u prostorima Narodnog sveučilišta »Moša Pijade« u Zagrebu. Tu smo sreli i po koje djelo renomiranih slikara naše naive kao i uspjelih radova novih i manje poznatih imena (Mladen Večenaj, Josip Ćosić, Branko Virius, Radovan Grgec, Josip Bičanić i dr.).

Posebno zadovoljstvo su nam retrospektive Ivana Generalića, Ilija Bosilja, Ivana Rabuzina i zbirka radova kanadskih Eskima. O Generalićevim i Rabuzinovim djelima pisano je toliko u nas i u svijetu da se nema ništa reći osim potvrditi: snažno i divno. Veličinu, izvornost i onu povijesnu patinu boje Ilije Bosilja upoznao sam sada kad mu susretoh radove skupljene na jednom mjestu. Jednostavnost, mašta, boja i očito bogati unutarnji svijet toga srijemskog seljaka jedinstvena je i teško ponovljiva. Zbunila me bilješka napisana pod jednom slikom, koja kaže da je tu sliku radio uz prisutnost komisije. Zašto je trebala komisija? Zar se sumnjalo u Ilijino autorstvo? Što se krije iza te bilješke, nije mi poznato.

Ovogodišnja manifestacija naive u Zagrebu i Hrvatskoj bila je još jednom potvrđenje i priznanje brojnosti i snazi talenata hrvatskih seljaka koji u sebi nose nesavladivu potrebu da se izraze bojom, glinom ili u drvu i da posjeduju posebne sposobnosti da ono iskonsko i duboko pohranjeno blago duše našega naroda i našega čovjeka izraze uspješno i snažno.

Ima još nešto što zbunjuje i zabrinjava. Danas je već toliki broj naivnih stvaralaca: muških i ženskih, starih, srednjih i mladih, da se moramo pitati nije li komercijalni razlog pokrenuo tolike da se prihvate platna, stakla i palete. Nema sumnje da ima toga, ali utješno je što ima i onih koji slikaju što moraju slikati, zato što moraju reći ono što u sebi nose, osjećaju i misle, što tumači njih i nas, naciju, povijest i sadašnjost. To nam je utjeha, jer narode, kroz vjetrometine povijesti, spasava i vodi duh.

S. V.

DŽAMONJA U MODERNOJ GALERIJI

Od 2. do 24. lipnja Zagrepčani su imali prigodu da se susretnu s djelima majstora Dušana Džamonje koji je danas dobro poznat u nas i u svijetu. Izložio je skulpture, crteže i projekte.

Prvi dojmovi su snažni i neodoljivi. Projekti monumentalni, zahvatni i sugestivni. Prostorom vlada suvereno, a svladani prostor je skluptura, arhitektura, što nas navodi na zaključak da je Džamonja vladar odnosno gospodar prostora. O tome govore projekti spomenika u Barletti (Italija) i na Mrakovici u Kozari. Likovi odnosno figure su odsutne, a ideju je izrazio plošnim volumenima koji gledaocu sugeriraju veličanstvenu građevinu, nadmoćnu prostoru i vremenu, kakva i jest snažna ideja.

I Džamonjini crteži su remek-djelo istkano sigurnošću poteza tušem i bujnošću mašte, a posebno snagom volje koja potpomaže maštu i pokreće ruku koja ispreda ono maštovito tkanje.

Najbrojnije su Džamonjine tapiserije i metalne skulpture, građene od čavala, lanaca i šipki. To je njegova strast, manija ili opsjednutost. Čavli, lanci, poremećene kalote, segmenti i hemisfere kuglastih čeličnih oblika. Jesu li ta djela ekspresija unutarnjeg umjetnikova svijeta, nekih pritisaka, stiješnjenosti vidika i nemogućnosti razmaha čuvstvima, mašti i misli? Možda jest i to, ali najprije će biti tragičan i dubok doživljaj ovoga našega stoljeća koje se s jedne strane poigrava sa zvijezdama, a s druge strane sa sudbinom čovječanstva i naroda koji su doživjeli metode genocida (Ibo i Čečeni).

Kad promatramo taj Džamonjin svijet od čelika, postavlja se pitanje je li ljepota uvijek imanentna umjetničkom djelu, o čemu se toliko raspravljalo u njemačkoj filozofiji koncem prošlog i početkom ovoga stoljeća. I mnogo ranije bilo je to pitanje aktualno. Tako je Kant, pa onda Winkelman, lučio područje umjetničkog od područja ljepote, jer da se preko umjetnosti ne stiže do čiste ljepote. Po njihovu, umjetnost je zapravo vezana ljepota, a do čiste ljepote dolazi se apstrakcijom. Njima su bliži Schelling i Hegel. Razumljivo je da je takvo mišljenje izazvalo i drukčije poglede, koji su estetiku oslobađali iracionalnih elemenata, pa će uvažiti izravan vanjski faktor, to jest djelo, u kome će biti izvor i poticaj za estetsko uzbuđenje (Fechner, Witasek i Müller-Freienfels). Pod utjecajem tih raspravljanja i naš pjesnik i esejist A. B. Šimić pisao je: »Ljepota unesena kao mjerilo u umjetnost uzrokom je zbrke koja se očituje ponajčešće u kritici i u mnogo slučajeva okrnjuje doživljaj o umjetnosti. Nije isključeno da zahtijevano ispunjenje toga pojma nije zavelo kadšto na stranputicu također same stvaraoce. Doduše, ima mnogo umjetničkih djela u kojima se može pronaći ta ljepota; štaviše, valjda u cijeloj klasičnoj umjetnosti. No, velika umjetnost prerasta taj pojam, ona može biti sasvim bez tog elementa. Umjetnost nije samo za to da javlja ljepotu.«

Sve mi se motalo u glavi gledajući Džamonjine gvozdene lopte, skulpture i tapiserije, koje su me ostavile hladnim u doživljajno-estetskom smislu. Crteži i projekti za spomenike sasvim su nešto drugo.

S. V.

Knjige

NOVA PUBLIKACIJA O PRVOM HRVATSKOM SVECU

Bibliografski prikaz

I

Krajem prošle godine pojavilo se, istovremeno u Zagrebu i Šibeniku, djelo pod naslovom »Tavelićeva prisutnost«. Autor mu je dr Hrvatin Gabrijel Jurišić, a izdavači su »Kršćanska sadašnjost« i uredništvo »Vjesnika sv. Nikole Tavelića« (sada »Tavelić«) u Šibeniku. Knjiga je u uobičajenom formatu, ima ukupno 104 stranice teksta i 8 višebojnih ilustracija na posebnom, umjetničkom papiru, jednu sliku na prednjoj korici i jednu u crno-bijeloj tehnici. Osim toga, na str. 79. nalaze se faksimili naslova svih dosadašnjih časopisa, listova i biltena posvećenih Taveliću, koji su izlazili ili još izlaze, kod nas i u inozemstvu. Lijevo od naslovne stranice na hrvatskom nalazi se i naslovna stranica na latinskom s nešto dužim naslovom djela nego u originalu: »De praesentia s. Nicolai Tavelić martyris — O prisutnosti sv. Nikole Tavelića mučenika«. Na prednjoj korici naznačen je Šibenik, a unutra, na onim naslovnim stranicama, Zagreb. Knjiga je tiskana na dobrom papiru i uvezana u polukarton. Sam grafički habitus knjige, kao cjeline za sebe, impresivno djeluje, što je velikim dijelom i zasluga našega renomiranog vještaka iz tog područja Alfreda Pala.

Ovu publikaciju sačinjava uglavnom pretisak autorove »Bibliografije o sv. Nikoli Taveliću« (str. 29—80) iz one već ranije objavljene, velike i svečane monografije »Nikola Tavelić — prvi hrvatski svetac« koja je izašla 1971. g. u Zagrebu, također kod »Kršćanske sadašnjosti«, kao kolektivno djelo. Ta »Bibliografija...« ima sada nekih 400 novih jedinica, tako da s onima koje su prije objavljene (600) prelazi brojku od 1000 naslova.

II

»Bibliografija...« je rađena kronološki, s tim što se kod svake godine redaju prvo knjige i brošure, pa onda manji radovi tiskani u časopisima, listovima, biltenima, kalendarima, almanasima i različitim zbornicima: rasprave, članci, veće bilješke, pjesme, pripovijesti i manji dramski tekstovi. Na žalost, moramo odmah konstatirati da je cijenjeni sastavljač previdio ili zaboravio ili pak jednostavno nije stigao obaviti prethodno još jedan posao: trebalo je bibliografske jedinice za svaku godinu srediti po abecedi njihovih autora (prvo prezime, pa onda ime) da bi se brže i lakše našlo ono što eventualno budemo tražili. Ovako kako je sad, prinuđeni smo da pređemo čitavu godinu, naslov po naslov, tragajući za jedinicom koja nas zanima. Valjalo se, dakle, držati metode kojom se služe npr. leksigrafi: rasporediti (u našem slučaju) sve pisce prvo po vanjskoj, a onda i po tkz. unutarnjoj abecedi slova od kojih se sastoje njihova imena. Kod anonimnih priloga trebalo je postupiti tako isto uzimajući u obzir prve dvije-tri riječi naslova.

»Bibliografija...« je po svom karakteru selektivna, što ističe i sam sastavljač u uvodnoj riječi na str. 31. Izostavljene su, dakle, sasvim sitne bilješke koje zaista, same po sebi, ništa značajnog faktografski ne sadrže, a sastoje se najviše od dvadeset, petnaest, deset, pa i još manje redaka. Osim toga, evo što je još sve, po riječima dra Jurišića, izostavljeno: »U ovu bibliografiju nisu unesene pjesme ni molitve koje su i više puta objavljene u raznim molitvenicima i drugim priručnicima. Jednako nisu pobilježena ni razna izdanja misala, martirologija i brevijara (originali i prijevodi) u kojima su službeni liturgijski tekstovi za blagdan sv. Nikole. Također nisu uneseni radovi o ljudima (spomenice, zbornici, prikazi života i rada) koji su širili slavu sv. Nikole, a također ni tolike milosti, zahvale, preporuke i milodari koji su objavljeni u našem i inozemnom tisku...«

III

U bibliografskoj znanosti poznato je da ni jedna bibliografija ne sadrži niti može sadržavati sve; uvijek nešto promakne ili se ne pronađe na vrijeme. Pa tako je i ovdje.

Da najprije vidimo koje sve posebne publikacije (knjige i brošure) nedostaju kod dra Jurišića:

Antun Šimčik: Hrvat obnovitelj božjeg groba, 1936.

Dr. Bernardin Sokol: Staroslavenska misa u čast bl. Nikole Tavelića za 2 jednaka ili 3—4 nejednaka glasa uz orgulje, Zagreb, 1939.

Dr. P. Crnkovački: K tebi oči podižemo, misa u čast bl. Nikole Tavelića za tri jednaka glasa i orgulje, Zagreb, 1940, izdanje Hrvatskog odbora za Svetu Zemlju u Zagrebu, str. 20.

Dr. Nikola Sertić: Hrvatska misa u čast bl. Nikole Tavelića, s dodatkom, Koprivnica, 1962.

O. Kvirin Orlić, OFM: Misa na čast bl. Nikole Tavelića, za 2 jednaka glasa, Cavtat, 1964.

Pjesme bl. Nikole Tavelića za pjevanje u crkvama, izašlo prije lipnja 1942 (ostali biografski podaci za sada nepoznati).

Dr Josip Andrić: Jeruzalemski mučenik, Zagreb, (izdavač:) Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, (zbirka:) Knjižnica dobre djece, s više slika, izašlo prije studenog 1941 (ostali podaci nepoznati).

O. dr. Bernardin Sokol, OFM: Pjesme hrvatskom svecu, izašlo prije travnja 1944. U knjizi se nalaze 4 pjesme, skladbe (ostali podaci i ovdje nepoznati).

Poznato mi je još da je, također prije lipnja 1942, izdan neki »Životopis bl. Nikole Tavilića za djecu«. Kako je taj podatak iz druge ruke, ne bih smio kategorički tvrditi da je taj tekst nešto posebno i od nekog drugog autora, ili se zapravo radi o malo prije navedenoj knjizi dra Josipa Andrića, koja je isto tako namijenjena djeci.

Nadalje, dr Jurišić kod dva rada, koji su svojedobno objavljeni u inozemnoj katoličkoj znanstvenoj periodici, nije naveo da su ti radovi još i posebno izdani kao separati. Trebalo ih je, dakle, i kao takve registrirati, pogotovo jer su iz pera našeg čovjeka. To su:

P. Basilius Pandžić, OFM: Chronologia B. Nicolai Tavelić (Kronologija bl. Nikole Tavelića), Antonianum, Roma, 1962. Fasciculus 1, str. 140—144.

Dr o. Bazilije Pandžić: Životni put Nikole Tavelića — Zbornik u čast sv. Nikole Tavelića. Uredio dr Fabijan Veraja, Rim, 1970. Izdala Postulatura bl. Nikole Tavelića, str. (na kojima se nalazi ovaj prilog, prvi po mjestu, a i po važnosti u »Zborniku«) 3—24. Posebni pak otisak koji je izišao još iste godine, također u Rimu i kod istog izdavača, ima sad 31 stranicu, vjerojatno zato što je u manjem formatu od »Zbornika«.

Neka mi je još dopušteno navesti u ovom odjeljku i odulju dramu u 4 čina pod naslovom *»Plameni krijes«* koju je o svecu napisala *Anka Petričević* (sestra Marija od Presvetog Srca iz reda Klarisa), naša već afirmirana hrvatska katolička književnica. Ta je drama tek nedavno objavljena, dakle nakon izlaska djela dra Jurišića, pa se smatra implicite da ona ne spada u one publikacije koje bi mogle nedostajati u njegovoj »Bibliografiji...«

IV

Iako to nigdje izričito ne kaže, kako iz čiste ljudske tako i franjevačke skromnosti, dr Jurišić je očevidno morao pregledati čitava brda štampanog materijala, prvenstveno i najviše onoga katoličke orijentacije: časopisa, listova i biltena, domaćih i stranih, starih i novih, kao i mnoge periodičke publikacije u vidu kalendara i almanaha, te brojne zbornike i spomenice.

Autoru su ipak, na žalost, promakli neki noviji katolički listovi koji su duže ili kraće vrijeme izlazili u Hrvatskoj nakon drugog svjetskog rata. Mada mi osobno nije poznato da li baš pouzdano ima u njima bilo kakvog materijala ili priloga o Taveliću, trebalo je za svaki slučaj pažljivo pregledati najprije list »Dobri pastir« koji je izlazio u Zagrebu 1945. i 1946. i nema veze s teološkim časopisom koji pod istim naslovom izlazi u Sarajevu od 1950. Zatim je tu list »Gore srca« koji je izlazio od 1946. do 1951. zaključno i to najprije u Pazinu, a potom u Zagrebu. U tom drugom listu našao sam slijedeći anoniman članak, najvjerojatnije iz pera njegova urednika dra Pavla Lončara koji je gotovo sam morao popunjavati svaki broj:

Blaženi Nikola Tavelić, Gore srca, vjerski tjednik, Zagreb, 13. studenog 1949. god. IV, broj 29 str. 3.

To je samo jedan članak iz jednog od tridesetak brojeva koje pisac ovih redaka posjeduje. A to je tek deseti dio od oko 300 brojeva koliko ih je moglo izaći za šest godina. Detaljnijim

pregledom svih tih godišta lista »Gore srca« našao bi se sigurno još neki prilog.

Štoviše, uvjeren sam da bi se ponovnim i pažljivijim pregledom cjelokupnoga štampanog materijala što je već prošao kroz autorove ruke pronašlo još priloga o Taveliću, koji bi s lakoćom izdržali poznati kriterij dra Jurišića. Ja sam dosad već dosta toga pobilježio (ima nepunih stotinu bibliografskih jedinica) i objavit ću to drugom prilikom.

Nadalje, malo me iznenađuje što je dr Jurišić baš iz onih dviju najvažnijih godina (1970. i 1971.) donio vrlo malo, bolje reći: simbolično malo građe iz naših listova što izlaze u Austriji, a izdaju ih Hrvati iz pokrajine Gradišće (Burgenland), dok je u mnogo većem broju konzultirao hrvatsku štampu koja izlazi na drugim kontinentima, ali do koje se baš zato sporije i teže dolazi. Naveo je samo dva članka iz »Hrvatskih novina« što izlaze u Željeznom (Eisenstadt), glavnom gradu spomenute pokrajine. Trebao je pogledati osobito onu njihovu već tradicionalnu publikaciju »Gradišće« što ju kao svoj »kalendar i ljetopis« izdaje od 1946. »Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću« u zajednici s tamošnjim »Hrvatskim štamparskim društvom«. Ako dr Jurišić nije imao na raspolaganju dovoljno vremena da bi pregledao sva izašla godišta, trebao je uzeti bar godište 1971. i tu bi našao slijedeća dva oveća priloga:

F. Sinković: Gdo je bio sveti Nikola Tavelić? Str. 107—113, s 2 slike-fotografije u tekstu;

Ignac Horvat: Na kanonizaciji sv. Nikole Tavelića, str. 114—118, također s 2 slike-fotografije u tekstu.

I kad smo već kod kalendara, imao bih primijetiti jednu važnu stvar: sasvim je pogrešno priloge iz raznih kalendara bibliografski registrirati pod onu godinu za koju je dotični kalendar izdan. Tu pogrešku čini i »Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova« što je već godinama izdaje Leksikografski zavod u Zagrebu.

V

Prije nego završim, osjećam se dužan spomenuti još jednu posebnu vrstu literature o Taveliću.

Članovi bivšeg Zavoda sv. Vinka u Sarajevu izveli su davno, još prije rata, točno 17. studenog 1940. kazališni komad pod naslovom »*Blaženi Nikola Tavelić u slavi*« s podnaslovom »Živa slika«. Taj omanji dramski pokušaj ima nesumnjivih književnih vrijednosti i nikako nije napisan samo zato da se prikazuje za interne potrebe tadašnjih mnogobrojnih katoličkih škola, samostana i institucija, a prilikom raznih blagdana i svečanosti. Komad se davao na svečanoj akademiji priređenoj u čast proslave Svečeva dana. Da li je ta stvar i štampana, nije mi zasad poznato, ali kad je dr Jurišić registrirao čak i filmove i dijafilmove, trebao je uzeti u obzir i ovo.

I na kraju, unatoč svemu, treba reći da se ta »Bibliografija...« odlikuje ne samo po svojoj znanstvenoj vrijednosti nego i po tome što je prva, što je rađena bez uzora i prethodnika, pa zato navedeni nedostaci i propusti ne padaju odmah u oči; a i kad se zapaze, ne umanjuju mnogo onaj duhovni užitak što ga osjećamo nakon čitanja cijele te knjige. Zato joj želimo ne samo drugo nego i još koje više izdanje.

Vladimir A. Divković

NOVELISTIČKI MEDIJ JOSIPA VRANE

Ime Josip Vrana susretao sam na stranicama književne revije »Marulić« u osvrtima na različita mišljenja oko stanja i prilika u hrvatskoj književnosti katoličkoga smjera, a kao doktora slavističke nauke i u znanstvenim filološkim edicijama, dok ga kao novelistu upoznajem tek izdanjem njegove zbirke pripovijedaka. Zbirci je dat naslov »Ljubav prema nepoznatoj«, a izdana je u vlastitoj nakladi u Zagrebu 1972. godine i sadrži 3 pripovijesti: »Moja kolegica Dunja«, »Ljubav prema nepoznatoj« i »Neočekivani poziv«. Vanjsku efektnu i prikladnu opremu ove knjižice kraćega formata grafički je izradio Darko Maček ukusno i skladno, čak i ljupko u liku izgleda dražesnoga pogleda djevojačkog lica. Nekih uopćenih bio-bibliografskih podataka o piscu nema pa je tako za širi čitalački krug piščevo ime, na žalost, ostalo nepoznato.

Sve tri navedene pripovijesti Josipa Vrane sadrže u sebi literarne autobiografske elemente preobražene u različitim personalnim transformacijama. One su naslične, skoro jednolike, istovjetne, jer su im misli, zanosi, rezoniranja, uzbuđenja i patnje jednake, sudbine istim intenzitetom proživljavane, a na određenoj su kulturnoj razini. Njihovi su protagonisti obični, dnevni, nezapaženi ljudi bez puno životnih ambicija, morbidni u bizarnoj jednostavnosti. Njihova je ljubav s nedužnim i čistim cjelovima plemenita i uzvišena pa stoga i nema velikih ljubavnih patnja, već samo sitni, efemerni i brzo zaboravljivi, puritanski uzdasi i zanosi s eshatološkim pogledom na svijet uz određena odricanja u smislu tradicionalnoga humanizma i individualnog sentimentalizma. Njihovo je ponašanje i rasuđivanje prema Merčevu shvaćanju mladenačkih doticaja u primjeni katoličke etike humaniziranih erotskih odnosa. Ugodna i čitka narativnost izbljeđuje onaj životni koflikt što redovito nastaje u snovima i zanosima bojažljiva mladića, čovjeka, muža. Zbog plahosti i nesnalažljivosti u realnim životnim situacijama likovi su stoga donekle faktografski i sanjarski, a premalo životni i zbiljski, pa ih u kontroverznom fenomenu eskalacije seksualnosti u današnjici dočaravaju odviše prema svojim maštovnim prohtjevima.

Novelist Josip Vrana želi upoznati u ženi njenu ženskost, njeno puno biće, iako je muškarac pokatkad smiješna igračka u ženinim rukama, kao u priči »Moja kolegica Dunja«, pa u ljubavnoj idili, premda ljubav nije kadra izravnati razlike, jasna je spoznaja vrijednosti i smisla života i stoga su sve psihosomatske patnje zapravo emanacija ljubavi. Sve bi to nametalo manje romantičarske deskripcije, a više ocrtavanja psihičkoga stanja i zbiljske situacije. Možda bi se baš danas taj Vranin primjer romantične erotike mogao smatrati kao tihi protest pretjeranoj seksualnosti što je skoro potpuno svedena na biološke fenomene genitalne ekshibicije, ali je sve to Vranino kao umjetnička ekspertiza prilično meko, blago, plaho, bojažljivo, neodlučno i profinjeno, a za danas i dekadentno, kao neki davni werterovski uzdah s novelističkim refleksijama za Leskovarove priče i romansiranu biografiju Nehajevljeva »Bijega«. To bi možda donekle bila modernizirana tematska sličnost prošlogodišnjoj bestselerskoj pojavi Segalove »Ljubavne priče« (Love Story).

Koncept, izraz i stil kod Josipa Vrane pregledan je, jasan, lak, narativan i prilagođen situacijama, a govor, dijalog, na ravnomjernoj intelektualnoj visini, prečesto obazriv, nedorečen i primijenjen na poticanje subjektivnoga razmišljanja, pokatkad konvencionalan, smiren, umjeren i prigodan. Tu nema ocrtanih nekih velikih strasti niti erotskoga ludovanja; sve je predviđeno, priželjkivano, dočaravano, iako su samo isječci iz života ogledani u sferi moralne svijesti s naslućivanim i očekivanim podnošljivim happy endom. Opisni pejzažni ugođaj romantičarskoga raspoloženja kod Vrane je dosta čest i impresivan, a redovito se služi i slikovitom, metaforičkom poetskom figurom u prozaičnoj primjeni.

Pripovijesti su Josipa Vrane sjećanja, zapravo uspomene iz mladenačke dobi, dijelom iz studentske faze života, kao ponovni proživljaj praške atmosfere u razdraganom raspoloženju, a ukoliko nisu nastale ranije, onda su dobna sjećanja prohujaloga života, ugodne reminiscencije, zanosno snatrenje. Uspomene, pa makar i na promašene ljubavi, istodobno su divne i čarobne, ali opet i pogubno opterećenje u daljnjem životu s obzirom na zanos, punoću i snagu nezaboravne prve ljubavi, kako je to književnik Josip Vrana iskreno i uvjerljivo pokušao beletristički predočiti ponajprije sam sebi, a zatim i nama u svojoj zbirci senzibilnih pripovijedaka »Ljubav prema nepoznatoj«.

—bk.—

JOSIP BERKA

TIHI TRENUCI

Autor se u maloj lirskoj zbirci od trideset pjesama, od kojih je 10 duhovnih, predstavio kao pjesnik sutonskih ugođaja i religioznih motiva, koje je dobrim dijelom doživio u rodnom gradu na Savi.

Berka često i rado tone u davna sjećanja i, prepuštajući se uspomenama, sanjari o prohujalom vremenu i voljenim osobama, pa su taj život u sjetnim sjećanjima, jesen i meka sutonska raspoloženja upravo ono što bi, jer prevladava u tematici zbirke, izazivalo pomalo monotoniju, da ta sjećanja i sutonska raspoloženja nisu, u pojedinim pjesmama, ublažena prijelazima na vedrija duševna stanja, koja unose živost i osvježuju. Tako, na primjer, u pjesmi **Časovi sreće** pjesnik, crtajući nam intimna sebe, svoju dušu, odmah u početku unosi u pjesmu svježinu proljetnog jutra, pa taj kontrast svojim svijetlim tonovima ublažuje završnu monotoniju sutona. Zanimljiva **Balada o Savi** očito je nastala u času kad su tmurna sjećanja, poput more, svom težinom pritisla pjesnika; ta vizija mračna, funebralna ugođaja, u kojoj je autor jasnu misao zamijenio nedorečenošću, posebno se izdvaja među ostalim pjesmama. Berka i inače rado pjeva o Savi, pa ga ona, kao zavičajna rijeka, toliko zanosi i očarava da on uopće ne zapaža njen stvarni izgled, ne vidi da je ona crna od uglja, dakle, sasvim zatrovana, a za oko žalosno-ružna i neprivlačna. Zato joj je i podijelio epitete koji su danas za nju, nažalost, neprihvatljivi. I dok sam utvrđivao njegova tepanja zavičajnoj rijeci, počeo sam žaliti što nije u sličnom baladičnom tonu prikazao upravo tu njezinu tužnu sudbinu. Ostalih deset duhovnih pjesama dobro se uklapa u lirska raspoloženja ostalih; štaviše, s nekima od njih veže ih i bliža srodnost. Među njima ističu se široko razliveni **Uskrsni akordi,** zatim pjesme **U svetoj noći** i **Pjesma o jutarnjoj zvijezdi i Gospinu zvonu.**

Napokon, treba i to reći, općenito dobar dojam zbirke kvare poneki, inače popravljivi nedostaci. Tako u 2. strofi pjesme **Jutro u đakovačkoj katedrali** riječ **zadah,** koja za većinu čitalaca ipak sadrži pojam neugodna mirisa, valjalo bi zamijeniti drugom. U **Grlicama,** pjesmi prve skupine, riječju **stvorenjca** nipošto nije postignut željeni umjetnički učinak, jer hipokoristička umiljatost djeluje ovdje neprirodno. Pažljivije redaktiranje teksta uklonilo bi bilo i neke odviše ponavljane riječi kao i stilski slabiju upotrebu imenica, i imenica s atributima u ponekoj istoj strofi.

Berka je, kako rekoh, pjesnik sutonskih raspoloženja, i on će dati najbolje stihove onda kad pjeva o svojim tužno-radosnim trenucima u večernje i noćne sate, kad drhte zvijezde, ili dok ćarlija nestašni lahor i poigravaju sjene na granju. Osim toga, on je, unatoč godinama, još uvijek sposoban da se iskreno uzraduje čovjeku i njegovoj intimnoj sreći **(Fontana ljubavi).**

No kad se u mislima vrati opet majci, u dane kad je živio uz nju, osjećaji koji ga pri tom obuzimaju toliko su čisti i iskreni da je pjesma morala završiti molitvenim riječima (Davno je bilo). Ovako raspoloženje prisutno je u velikom broju njegovih pjesama, i ono je jedno od bitnih značajki njegove lire. A kad njegovu tugu izazove nečija naglo doživljena smrt, nasilno izazvana, kao na primjer u pjesmi **Crni pjevač na anteni,** onda stvara dobar baladičan motiv, pa nas, dok je čitamo, ne smeta ni slučajna srodnost njezina stiha s onim Vidrićevim, kojim on crta svoj poznati noćni zbunjujući doživljaj.

J. Riječanin

SADRŽAJ

Josip Nagy: Vatroslav Jagić 1
Krešimir Jelić: Dolazim ti, Ljubavi, Vječna zagonetka, Jedno osmišljanje . . 9
Josip M. Janković: Kovač sa sunca, Krug i zraka, Sunce 11
Đuro Kuntarić: Pjesnik Ferdo Galović 13
M. V.: Krleža — balada koja vječno traje u nama 25
Grace Ogot: Elisabeth 33
Stjepan Krčmar: Job 40
Krešimir Mlač: Tri pjesme 45
Ante Jakšić: Zašto smo se sreli, Na svakoj stazi 46
Jakov Kostović: Charles Péguy 47
Jure Ujević: Semafor 55
August Đarmati: Snovi 57
Ante Parčina: Galilejac, Stihotvorci lovci 58
Ivica Jembrih: Optika ribljeg oka, Za doba oktavala 60
Ante Bačić Fratrić: Kroz pakao treće zone 61

Nova imena

Mile Maslać Pedić: Prognane želje, Svakako smo prolaznici. Proturječja sadašnjosti 69
Antun Brajković: Tri zlatna prstena, U zagrljaju, Mamin zov, Onda, Tanka greda 70
Josip Ćosić: Zlatna jesen, Pjesma o pjesmama pjesnika 71
Marija Bukovac Gojmerac: Majka 72
Josip Beljan: Put do slobode, Misija 72

Izložbe

Smiljan Velebit: Lucas Cranach u Zagrebu, Osvježenje u ljepoti, Trijumf naive, Džamonja u Modernoj galeriji 73

Knjige

Vladimir A. Divković: Nova publikacija o prvom hrvatskom svecu 76
bk: Novelistički medij Josipa Vrane 78
J. Riječanin: Josip Berka, Tihi trenuci 79

DANICA

hrvatski pučki kalendar za 1974.

Cijena 15 d.

Narudžbe prima: HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

U P R A V O I Z I Š L O

Buturac-Ivandija

POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA

Cijena 100.— d

Narudžbe prima
HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja
Tomislava 21